

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

ධම්මවිචය

පටුන

මහාවංස-බුද්ධඝෝෂකථා	1
ජාතිදෙසවිචාරණා	6
බ්‍රාහ්මණකුලවිචාරණා	9
පතඤ්ජලිවාදවිචාරණා	12
කබ්බසත්ථවිචාරණා	14
බාහුසච්චගුණමක්ඛනං	15
මහායානිකනයවිචාරණා	15
සාසනප්පචත්තික්කමො	16
අභයගිරිනිකායුප්පත්ති	19
ධම්මරුවිනිකායුප්පත්ති	20
පිටකත්තයස්ස පොත්ථකාරොපනං	21
අධම්මවාදුප්පත්ති	22
වෙනුල්ලවාදස්ස පය්මනිග්ගහො	24
සාගලියනිකායුප්පත්ති	24
වෙනුල්ලවාදස්ස දුතියනිග්ගහො	24
මහාවිහාරනාසනං	27
ජෙනවනවාසිනිකායුප්පත්ති	27
ඵාහියමද්ධානක්කමකථා	28
මරම්මරට්ඨිකභාවකථා	29
දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකභාවයුත්ති	29
ආචරියබුද්ධඝෝෂත්ථෙරස්ස අට්ඨුප්පත්ති	31
ආයාචනකාරණං	34
විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණං	35
තන්නිස්සයො	36
තක්කරණප්පකාරො	37

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා	
විමුත්තිමග්ගපකරණං	38
නිස්සයට්ඨකථාවිභාවනා.....	41
පොරාණවචනදස්සනං	42
විනයට්ඨකථාකරණං	43
ආගමට්ඨකථාකරණං	45
අභිධම්මට්ඨකථාකරණං	47
කඬ්ඛාවිතරණීඅට්ඨකථාකරණං	51
ධම්මපදට්ඨකථාකරණං	52
පරමත්ථජොතිකාට්ඨකථාකරණං.....	53
ජාතකට්ඨකථාකරණං	54
සකලලොකපත්ථාරකාරණං	55

“ධම්මා සුතා ධාතා චචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුඡපටිච්ඡිධා.”

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - හික්බු ධම්මවිහාරී

(ජවය සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

විසුද්ධිමග්ගො නාමායං ගන්ථො පිටකත්තයසාරභූතො සකලලොකෙ පටිපත්තිදීපකගන්ථානං. අග්ගො භොති සෙට්ඨො පමුඛො පාමොක්ඛො උත්තමො පචරො වාති විඤ්ඤුහි පසත්ථො. තත්ථ හි සඤ්ඤානිත්තයාරුළුභස්ස තෙපිටකබුද්ධචචනස්ස අත්ථං සංඛිපිත්වා සික්ඛත්තයසඤ්ඤානං බ්‍රහ්මචරියං පරිපුණ්ණං පකාසිතං සුවිසදඤ්ච. එවං පසත්ථස්සෙතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස නිදානකථායපි භවිතඛිබ්බෙව. තස්මාදානි තම්පකාසනත්ථමිදං පඤ්ඤාකම්මං වුව්වති -

“සො පනෙස විසුද්ධිමග්ගො කෙන කතො, කදා කතො, කත්ථ කතො, කස්මා කතො, කිමත්ථං කතො, කිං නිස්සාය කතො, කෙන පකාරෙන කතො, කිස්ස සකලලොකෙ පත්ථටො”ති.

තත්ථ කෙන කතොති ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරචරෙන තෙපිටකසඤ්ඤානිත්තයාරුළුභස්ස සකලලොකනාථස්ස කතො.

කදා කතොති අම්භාකං භගවතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස සකලලොකනාථස්ස පරිනිබ්බුතිකාලතො පච්ඡා දසමෙ වස්සසතකෙ (973 - බුද්ධචස්සෙ) කතො.

කත්ථ කතොති සීහළදීපෙ අනුරාධපුරෙ මහාවිහාරෙ කතො.

කස්මා කතොති විසුද්ධිකාමානං සාධුජනානං තදධිගමුපායං සම්මාපටිපත්තිනයං ඤාපෙතුකාමතාසඤ්ඤානෙන අත්තනො අජ්ඣාසයෙන සඤ්ඤාදිතත්තා, සඤ්ඤාපාලත්ථෙරෙන ච අජ්ඣෙසිතත්තා කතො.

එත්ථ පන යත්වා ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස උප්පත්ති කථෙතඛිබ්බා, සා ච මහාවංසෙ (වුළුවංසොතිපි වොහරිතෙ දුතියභාගෙ) සත්තතිංසමපරිච්ඡෙදෙ පන්තරසාධිකද්විසතගාථාතො (37, 215) පටියාය බාත්තිංසාය ගාථාහි පකාසිතායෙව. කථං? -

මහාවංස-බුද්ධසොසකථා

215.

බොධිමණ්ඩපමීපමිහි, ජාතො බ්‍රාහ්මණමාණවො;
විජ්ජා-සිජ්ජ-කලා-වෙදී, තිස්ස වෙදෙසු පාරගු.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

216.

සම්මා විඤ්ඤාතසමයො, සබ්බවාදවිසාරදො;
වාදත්ථි ජම්බුදීපමිහි, ආභිණ්ඩන්තො පවාදිකො.

217.

විහාරමෙක'මාගම්ම, රත්තිං පාතඤ්ජලීමනං;
පරිවත්තෙති සම්පුණ්ණ-පදං සුපරිමණ්ඩලං.

218.

තත්ථෙට්ඨකො රෙවතො නාම, මහාථෙට්ඨො විජානිය;
'මහාපඤ්ඤො අයං සත්තො, දමෙතුං වට්ටති'ති, සො.

219.

'කො නු ගද්දරාවෙන, විරවන්තො'ති අබ්බවි;
'ගද්දරානං රවෙ අත්ථං, කිං ජානාසී'ති ආහ තං.

220.

'අහං ජානෙ'ති වුත්තො සො, ඔතාරෙසි සකං මනං;
පුට්ඨං පුට්ඨං වියාකාසි, විරද්ධම්පි ව දස්සයි.

221.

'තෙන හි ත්වං සකං වාද-මොතාරෙහි'ති වොදිතො;
පාළි'මාහා'හිධම්මස්ස, අත්ථ'මස්ස න සො'ධිගා.

222.

ආහ'කස්සෙ'ස මන්තො'ති, 'බුද්ධමන්තො'ති සො'බ්බවි;
'දෙහි මෙතං'ති වුත්තෙ හි, 'ගණ්භ පබ්බජ්ජ තං'ඉති.

223.

මන්තත්ථි පබ්බජිත්වා සො, උග්ගණ්භි පිටකත්තයං;
ඵකායනො අයං මග්ගො, ඉති පච්ඡා ත'මග්ගහි.

224.

බුද්ධස්ස විය ගම්හිර-සොසත්තා නං වියාකරුං;
බුද්ධසොසොති සොසො හි, බුද්ධො විය මහීතලෙ.

225.

තත්ථ ඤාණොදයං [ඤාණොදයං නාමපකරණං ඉදානි කුහිඤ්චිපි න
දිස්සති;] නාම, කත්වා පකරණං තදා;

ධම්මසඬ්ඛිගණියාකාසී, කච්ඡං සො අට්ඨසාලිනීං [ඉදානී දිස්සමානා පන අට්ඨසාලිනී සිහළදීපිකායෙව; න ජම්බුදීපිකා; පරතො (54-55 පිටියෙසු) එස ආවිභවිස්සති].

226.

පරිත්තට්ඨකථඤ්චෙව [පරිත්තට්ඨකථන්ති පිටකත්තයස්ස සඬ්ඛෙපතො අත්ථවණ්ණනාහුතා බුද්දකට්ඨකථාති අධිප්පෙනා හවෙසු], කාතුං ආරහි බුද්ධිමා;
තං දිස්වා රෙවතො ථෙරො, ඉදං වචනමබ්බවි.

227.

“පාළිමත්තං ඉධානීතං, නත්ථී අට්ඨකථා ඉධ [එත්ථ සගිහිත්තයාරුල්භා මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස සන්තිකා උග්ගහිතා සිස්සානුසිස්සපරම්පරාතතා මූලට්ඨකථා කස්මා ජම්බුදීපෙ සබ්බසො අන්තරහිතාති විමංසිතබ්බං];
තථාවරියවාදා ව, හින්තරුපා න විජ්ජරෙ.

228.

සිහළට්ඨකථා සුද්ධා, මහින්දෙන මතිමතා;
සඬ්ඛිතිත්තයමාරුල්භං, සම්මාසම්බුද්ධදෙසිතං.

229.

සාරිපුත්තාදිගීතඤ්ච, කථාමග්ගං සමෙක්ඛිය;
කතා සිහළභාසාය, සිහළෙසු පවත්තති.

230.

තං තත්ථ ගන්ත්වා සුත්වා ත්වං, මාගධානං නිරුත්තියා;
පරිවත්තෙහි, සා හොති, සබ්බලොකහිතාවහා”.

231.

එවං චුත්තෙ පසන්තො සො, නික්ඛමීත්වා තතො ඉමං;
දීපං ආගා ඉමස්සෙව [ඉදස්සෙවාති ඉමස්සෙව මහානාමරඤ්ඤො කාලෙ 953-975 බුද්ධවස්සෙ; අයඤ්ච වස්සපරිච්ඡේදො සිහළරාජවංසං නිස්සාය දස්සිතො; යුරොපියව්වක්ඛණානං පන මතෙන 941-964 බුද්ධවස්සෙ ඉති වෙදිතබ්බො; එවමුපරිපි;], රඤ්ඤො කාලෙ මහාමති.

232.

මහාවිහාරං සම්පත්තො, විහාරං සබ්බසාධුනං;

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

මහාපධානඝරං ගන්ත්වා, සඬ්ඝපාලස්ස සන්තිකා.

233.

සීහළට්ඨකථං සුත්වා, ථෙරවාදඤ්ච සබ්බසො;
“ධම්මස්සාමිස්ස ඵසොව, අධිප්පායො”ති නිව්ඡිය.

234.

තත්ථ සඬ්ඝං සමානෙත්වා, “කාතුං අට්ඨකථං මම;
පොත්ථකෙ දෙථ සබ්බෙ”ති, ආහ, වීමංසිතුං ස තං.

235.

සඬ්ඝො ගාථාද්වයං තස්සා’දාසි “සාමන්ථියං තව;
ඵත්ථ දස්සෙහි, තං දිස්වා, සබ්බෙ දෙමාති පොත්ථකෙ” [234-5
ගාථාසු අයමත්ථයොජනා— “තත්ථ මහාවිහාරෙ සංඝං මහානෙත්වා සංඝ
සන්තිපාතං කාරෙත්වා ආචරියපුබ්බද්ධසොසො ඵවමාහ ‘අට්ඨකථං
කාතුං සබ්බෙ පාළි-අට්ඨකථා-පොත්ථකෙ මම දෙවා’ති; සො සංඝො තං
වීමංසිතුං සංයුත්තනිකායතො ‘අන්තොජටා’තිආදිකං ච ‘සීලෙ
පතිට්ඨායා’තිආදිකං වාති ගාථාද්වයං තස්ස අදාසි ‘ඵත්ථ තව සාමන්ථියං
ඤාණජපභාවං දස්සෙති; තං දිස්වා සබ්බෙ පොත්ථකෙ
දෙමා’තිවත්වා”ති; ඉමිනා පන අයමත්ථා දස්සිතො හොති “ආචරිය
බුද්ධසොසො විසුද්ධිමග්ගං කරොත්තො තදෙව ගාථාද්වයං
ඔලොකෙත්වා, කිඤ්චිපි අඤ්ඤං පොත්ථකං අනොලොකෙත්වා
අකාසී”ති; තස්ස පනත්ථස්ස යුත්තායුත්තවිචාරණා පරතො (39-49-
පිට්ඨෙසු) ආගමිස්සති].

236.

පිටකත්තය’මෙත්ථෙව, සද්ධිං අට්ඨකථාය සො;
විසුද්ධිමග්ගං නාමා’කා, සඬ්ගහෙත්වා සමාසතො.

237.

තතො සඬ්ඝං සමුහෙත්වා, සම්බුද්ධමතකොවිදං;
මහාබොධිසම්පම්භි, සො තං වාචෙතු මාරහි.

238.

දෙවතා තස්ස නෙපුඤ්ඤං, පකාසෙතුං මහාජනෙ;
ඡාදෙසුං පොත්ථකං සොපි, ද්වත්තික්ඛත්තුම්පි තං අකා [238 ගාථාය
අයමත්ථො— “දෙවතා තස්ස බුද්ධසොසස්ස නෙපුඤ්ඤං
නිපුණඤ්ඤාජපභාවං මහාජනස්ස පකාසෙතුං තෙන ලිඛිතං
විසුද්ධිමග්ගපොත්ථකං ඡාදෙසුං පටිච්ඡාදෙත්වා අපස්සියභාවං

පාපෙත්වා යපෙසුං; සොපි බුද්ධසොසො දුතියමපි තං ලිඛි, තමපි දෙවතා ඡදෙසුං; තතියමපි ලිඛි''ති; තෙන චුත්තං ''ද්වත්තික්ඛත්තුමපි තං අකා''ති; ඉදමෙව මහාවංසවචනං නිස්සාය විත්තාරෙත්වා කථිතාය බුද්ධසොසුප්පත්තියා නාම කථාල ඵකරත්තෙනෙව විසුද්ධිමග්ගස්ස තික්ඛත්තුමපි ලිඛිත්වා නිට්ඨාපිතභාවො පකාසිතො; ඊදිසි පන කථා බහුතං විමහයජනනීපි පරික්ඛකානං සංසයජනනී භොති; තස්මා ඉමස්සාපි විචාරණා පරතො (47-8-පිට්ඨෙසු) දස්සිසිස්සති].

239.

වාචෙතුං තතියෙ වාරෙ, පොත්ථකෙ සමුදාහටෙ;
පොත්ථකද්වය'මඤ්ඤමපි, සණ්ඨපෙසුං තහිං මරු.

240.

වාචයිංසු තදා හික්ඛු, පොත්ථකත්තය'මෙකතො;
ගන්ථතො අත්ථතො වාපි, පුබ්බාපරවසෙන වා.

241.

ථෙරවාදෙහි පාළිහි, පදෙහි බ්‍යාඤ්ජනෙහි වා;
අඤ්ඤථත්තමහු නෙව, පොත්ථකෙසුපි තීසුපි.

242.

අථ උග්ගසොසයි සඬ්ඝො, තුට්ඨහට්ඨො විසෙසතො;
නිස්සංසයං'ස මෙත්තෙයො, ඉති වත්වා පුනඡ්ජනං.

243.

සද්ධිං අට්ඨකථායා'දා, පොත්ථකෙ පිටකත්තයෙ;
ගන්ථාකරෙ වසන්තො සො, විහාරෙ දුරසඬ්ඝකරෙ.

244.

පරිවත්තෙසි සබ්බාපි, සීහලට්ඨකථා තදා;
සබ්බෙසං මූලභාසාය, මාගධාය නිරුත්තියා.

245.

සත්තානං සබ්බභාසානං, සා අහොසි හිතාවහා;
ථෙරියාවරියා සබ්බෙ, පාළිං විය ත'මග්ගහු.

246.

අථ කත්තබ්බකිච්චෙසු, ගතෙසු පරිනිට්ඨිතිං;
චන්දිතුං සො මහාබොධිං, ඡම්බුදීපං උපාගමී''ති [සො මහාබොධි
චන්දිතුං ඡම්බුදීපං උපාගමීති ඉදං වචනං පුරිමවචනෙහි අසංසට්ඨං විය

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

හොති; පුබ්බෙ හි “ආචරියබුද්ධසොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතො”ති ව, “සීහලදීපං ගන්ත්වා සීහලට්ඨකථායො මාගධභාසාය පරිවත්තෙහීති තස්සාවරියෙන රෙවතත්ථෙරෙන චුත්තො”ති ව චුත්තං; තස්මා ඉධාපි ආචරියබුද්ධසොසස්ස පවත්ති තදනුරූපා “තා භාසාපරිවත්තිතට්ඨකථායො ආදාය සාසනුජ්ජොතනත්ථං ජම්බුදීපං උපාගමී”ති එවමාදිනා සාසනුජ්ජොතනමූලිකා එව භවිතුං අරහති, න පන මහාබොධිවන්දනමූලිකාති].

අයඤ්ච පන මහාවංසකථා 1950 - බරිස්තවස්සෙ භාබදමභාවිජ්ජාලයමුද්දණයන්තෙ රොමක්බරෙන මුද්දිතස්ස විසුද්ධිමග්ගපොත්ථකස්ස පුරෙවාරිකකථායං “අනෙකානෙත්ථ අත්ථි විචාරෙතබ්බානී”ති වත්වා ධම්මානන්දකොසම්බීනාමකෙන විචක්ඛණෙන විචාරිතා. තමෙත්ථ යුත්තායුත්තවිචිනනාය දස්සෙත්වා අනුචිචාරණමිපිස්ස කරිස්සාම.

ජාතිදෙසවිචාරණා

1. තත්ථ හි තෙන ධම්මානන්දෙන “බුද්ධසොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ (බුද්ධගයායං) ජාතොති න යුත්තමෙත”න්ති වත්වා තංසාධනත්ථාය වත්තාරි බ්‍යතිරෙකකාරණානි දස්සිතානි. කථං?

(ක) “බුද්ධසොසෙන පකාසිතෙසු තංකාලිකවත්ථුසු එකමිපි තං නත්ථි, යං මගධෙසු උප්පන්න”න්ති පයමං කාරණං දස්සිතං. තදකාරණමෙව. ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො හි සභිගහට්ඨකථායො කරොන්තො පොරාණට්ඨකථායොයෙව සංඛිපිත්වා, භාසාපරිවත්තනමත්තෙන ව විසෙසෙත්වා අකාසි, න පන යං වා තං වා අත්තනො දිට්ඨසුතං දස්සෙත්වා. චුත්තඤ්ඤෙනං ආචරියෙන -

“සංවණ්ණනං තඤ්ච සමාරහන්තො,
තස්සා මහාඅට්ඨකථං සරීරං;
කත්වා මහාපච්චරියං තථෙව,
කුරුන්දිනාමාදිසු විස්සුතාසු.

විනිච්ඡයො අට්ඨකථාසු චුත්තො,
යො යුත්තමත්ථං අපරිච්චජන්තො;
අථොපි අන්තොගධථෙරවාදං,
සංවණ්ණනං සම්ම සමාරහිස්ස”න්ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ව.

“තතො ච භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයිත්වා;
විනිච්ඡයං සබ්බමසෙසයිත්වා,
තන්තික්කමං කිඤ්චි අවොක්කමිත්වා.

සුත්තන්තිකානං වචනානමත්ථං,
සුත්තානුරූපං පරිදීපයන්ති;
යස්මා අයං භෙස්සති වණ්ණනාපි,
සක්කච්ච තස්මා අනුසික්ඛිතබ්බා”ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා]
ච.

යථෙව ච ආචරියබුද්ධසොසෙන අත්තතො අට්ඨකථාසු තංකාලිකානි
මාගධිකානි වත්ථුනි න පකාසිතානි, තථෙව සීහළිකානිපි
දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨිකානිපි. න හි තත්ථ වසභරාජකාලතො (609-653 -
බුද්ධවස්ස) පච්ඡා උප්පන්නවත්ථුනි දිට්ඨානි යපෙත්වා මහාසෙනරාජවත්ථුං
[පාරා. අට්ඨ. 2.236-237], ආචරියො ච තතො තිසතමත්තවස්සෙහි
පච්ඡාතරෙ මහානාමරඤ්ඤො කාලෙ (953-975-බු-ව) සීහළදීපමුපාගතො.
තස්මා අට්ඨකථාසු තංකාලිකමාගධිකවත්ථුනං අප්පකාසනමත්තෙන න සක්කා
තක්කත්තා න මාගධිකොති ඤාතුන්ති.

[බ) පුනපි තෙන “සබ්බෙසුපි බුද්ධසොසගන්ථෙසු
උත්තරඉන්ද්‍රියදෙසායත්තං පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස විය පකාසනං නත්ථි”ති
දුතියං කාරණං දස්සිතං. තස්සපි අකාරණභාවො පුරිමවචනෙනෙව වෙදිතබ්බො.
අපිච සාරත්ථප්පකාසිනියා නාම සංයුත්තට්ඨකථායං, සුමඬිගලවිලාසිනියා නාම
දීඝනිකායට්ඨකථායඤ්ච චුත්තසංවණ්ණනායපි වෙදිතබ්බො. තත්ථ හි -

“යථෙව හි කලම්භනදීතීරතො රාජමාතුච්ඡාරද්වාරෙන ථූපාරාමං
ගන්තබ්බං භොති, එවං හිරඤ්ඤවතිකාය නාම නදියා පාරිමතීරතො
සාලවනං උය්‍යානං. යථා අනුරාධපුරස්ස ථූපාරාමො, එවං තං කුසිනාරාය
භොති. ථූපාරාමතො දක්ඛිණද්වාරෙන නගරං පවිසනමග්ගො
පාචීනමුඛො ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තති, එවං උය්‍යානතො සාලපන්ති
පාචීනමුඛො ගන්ත්වා උත්තරෙන නිවත්තා. තස්මා තං උපවත්තනන්ති
චුච්චති”ති [සං. නි. අට්ඨ. 1.1.186; දී. නි. අට්ඨ. 2.198] -

පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස විය පකාසනමපි දිස්සතෙව. තමපි පන
පොරාණට්ඨකථාහි භාසාපරිවත්තනමත්තමෙවාති ගහෙතබ්බං, තාදිසාය
අත්ථසංවණ්ණනාය මහාමහින්දත්ථෙරකාලතොයෙව පභූති චුත්තාය එව
භවිතබ්බත්තාති.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

[ග) පුනභි තෙන “උණ්හස්සාති අග්ගිසන්තාපස්ස, තස්ස වනදාහාදීසු සම්භවො වෙදිතබ්බො”ති විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 30-පිටියෙ) චුත්තසංචණ්ණනං පකාසෙත්වා “තස්සා පනස්ස අවහසනීයභාවො පාකට්ඨොයෙවා”ති ච භීලෙත්වා “ඉන්දියරටියෙ පන උත්තරදෙසෙසු ගිම්භකාලෙ චත්ථච්ඡාදනරහිතා මානුසකායච්ඡවි සූරියසන්තාපෙන එකංසතො දය්හති, තං න ජානන්ති දක්ඛිණඉන්දියදෙසිකා”ති තතියං කාරණං දළ්භතරභාවෙන දස්සිතං. තත්ථ පන යදි “සූරියසන්තාපෙන එකංසතො දය්හති”ති එතං උජුකතො සූරියරස්මිසන්තාපෙනෙව දඬිඬිභාවං සන්ධාය වුච්චෙය්‍ය, එවං සති ඩංසමකසවාතාතපසරීපසම්ඵස්සානන්ති පදෙ ආතපසද්දෙන සමානත්ථත්තා න යුත්තමෙව. යදි පන සූරියසන්තාපසඤ්ජාතෙන උණ්හඋතුනා දඬිඬිභාවං සන්ධාය වුච්චෙය්‍ය, එවං සති උත්තරඉන්දියදෙසෙසු, අඤ්ඤත්ථ ච තාදියෙසු අතිඋණ්හට්ඨානෙසු සූරියසන්තාපසඤ්ජාතස්ස උණ්හඋතුනො පටිසාතාය වීචරං සෙනාසනඤ්ච පටිසෙවීයතීති අයමත්ථො න න යුත්තො. තථා හි චුත්තං විනයට්ඨකථායං (3, 58)

“සිතං උණ්හන්ති උතුච්ඡභාගවසෙන චුත්ත”න්ති.

සා පන විසුද්ධිමග්ගෙ පදත්ථසංචණ්ණනා පොරාණසුත්තන්තට්ඨකථාහි ආගතා භවෙය්‍ය. තථා හි චුත්තං පපඤ්චසුදනියා නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථාය සබ්බාසවසුත්තචණ්ණනායං (1, 58) “උණ්හන්ති චෙත්ථ අග්ගිසන්තාපොව වෙදිතබ්බො, සූරියසන්තාපවසෙන පනෙතං චත්ථු චුත්ත”න්ති. එත්ථ ච සවායමත්ථො ආචරියෙන අත්තනො මතිවසෙන චුත්තො අස්ස, තස්ස චත්ථුස්ස පොරාණට්ඨකථායං චුත්තභාවඤ්ච තස්සා අත්ථසංචණ්ණනාය අත්තනො මතිභාවඤ්ච යුත්තභාවඤ්ච පකාසෙය්‍ය. ආචරියො හි යත්ථ යත්ථ පොරාණට්ඨකථාසු අචුත්තත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති, තත්ථ තත්ථ තාදියං ඤාපකච්චනමපි පකාසෙතියෙව, යථා සුමඬිගලවිලාසිනියං (1, 72) “එත්ථ ආණන්තියනිස්සග්ගියථාවරාපි පයොගා යුජ්ජන්ති, අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බො”ති වචනං, යථා ච පපඤ්චසුදනියං (1, 30) “අවිචාරිතමෙතං පොරාණෙහි, අයං පන අත්තනො මතී”ති වචනං. න චෙත්ථ කිඤ්චිපි ඤාපකච්චනං පකාසිතං. තස්මා “යදෙනං ‘උණ්හස්සාති අග්ගිසන්තාපස්සා’ති ච, ‘උණ්හන්ති චෙත්ථ අග්ගිසන්තාපොව වෙදිතබ්බො’ති ච වචනං, එතං පොරාණසුත්තන්තට්ඨකථාවචන”න්ති වෙදිතබ්බන්ති.

(ස) පුනභි තෙන “පපඤ්චසුදනියා නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථායං ගොපාලකසුත්තං සංචණ්ණෙත්තො [ම. නි. අට්ඨ. 1.350] බුද්ධසොසො ‘මගධවිදෙහරට්ඨානං අන්තරෙ ගඬිගාය නදියා මජ්ඣෙ වාලුකත්ථලදීපකා අත්ථී’ති සද්දහති මඤ්ඤෙ. බුද්ධසොසෙන පන දිට්ඨගඬිගා සිහලදීපෙ මහාවෙලිගඬිගායෙව, න පන ඉන්දියරට්ඨිකානං සෙට්ඨසම්මතා මහාගඬිගාති

පාකටොයෙවායමත්ථො”ති චතුත්ථං කාරණං දස්සිතං. තං පන ඉදානි මහාගඬිගාය මජ්ඣේකෙ තස්මිං යානෙ තාදිසං දීපකං අදිස්වා “පුබ්බෙපි එවමෙව භවෙය්‍යා”ති එකංසතො ගහෙත්වා චුත්තවචනමත්තමෙව. නදියො පන සබ්බදාපි තෙනවාකාරෙන තිට්ඨන්තීති න සක්කා ගහෙතුන්ති පාකටොයෙවායමත්ථො. තස්මා යථා පුබ්බෙ තස්ස ගොපාලස්ස කාලෙ තස්මිං යානෙ මජ්ඣේකෙ ගඬිගාය තාදිසා දීපකා සංවිජ්ජමානා අහෙසුං, තථෙව පොරාණට්ඨකථාසු එස අත්ථො සංවණ්ණිතො, තදෙව ච චචනං ආචරියෙන භාසාපරිවත්තනං කත්වා පකාසිතන්ති එවමෙව ගහෙතබ්බං. තස්මා තම්පි අකාරණමෙවාති.

බ්‍රාහ්මණකුලවිචාරණා

2. අථ “බ්‍රාහ්මණමාණවො”ති පදම්පි තෙන එවං විචාරිතං –

(ක) “බුද්ධසොසො ‘බ්‍රාහ්මණකුලජාතො’ති න සක්කා ගහෙතුං. කස්මා වෙදකාලතො පට්ඨාය යාවජ්ජතනා සබ්බෙපි බ්‍රාහ්මණා

බ්‍රාහ්මණොසාය මුඛමාසීදි, බාහු රාජන්‍ය? කත?;

ඌරු තදස්‍ය යද වග්‍ය?, පද්භ්‍යාං ගුද්‍රො අජායතා”ති [ඉරුචෙද, 10-මණ්ඩල, 90; තථා අථව 6 චෙද 19, 6, 6].

ඉමං පූරිසසුත්තං නාම මන්තං ජානන්තීති සද්දහියා.

අයං පනස්සා අත්ථො – ‘බ්‍රාහ්මණො අස්ස (බ්‍රහ්මුනො) මුඛං ආසි. බාහු රාජඤ්ඤො කතො, ඛත්තියා අස්ස බාහුති චුත්තං හොති. යො වෙස්සො, සො අස්ස ඌරු. සුද්දො අස්ස පාදෙහි අජායි’ති.

බුද්ධසොසො පන ‘පණ්ඩිතබ්‍රාහ්මණො’ති ඤාතොපි තං ගාථං න අඤ්ඤාසි. තථා හි තෙන ඛත්තූපාදාපච්චාති පදස්ස අත්ථවණ්ණනායං ‘තෙසං කිර අයං ලද්ධි – බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො නික්ඛන්තා, ඛත්තියා උරතො, වෙස්සා නාහිතො, සුද්දා ජාණුතො, සමණා පිට්ඨිපාදතො’ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.263; ම. නි. අට්ඨ. 1.508] තිස්සා වෙදගාථාය අසමානත්ථො වණ්ණිතො”ති.

අයං පනෙත්ථ අනුච්චාරණා – යදි ච තංකාලිකානම්පි බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි තථෙව භවෙය්‍ය යථා එතිස්සං ගාථායං චුත්තා, සා වත්ථවණ්ණනා ආචරියස්ස මතිමත්තා. එවං සති සා විචාරණා යුත්තා භවෙය්‍ය. එතිස්සං පන ගාථායං “බ්‍රාහ්මණොසාය මුඛමාසීදි”ති පට්ඨපාදෙන “බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො ජාතා”ති අත්ථො උජ්ජකතො න ලබ්භති. බුද්ධකාලෙ පන බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධි “බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුනො මුඛතො ජාතා”ති එවමෙව අහොසිති

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

පාකටොයෙවායමත්ථො. තථා හි දීඝනිකායෙ පාථිකවග්ගෙ අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ (3, 67) –

“දිස්සන්ති ඛො පන වාසෙට්ඨ බ්‍රාහ්මණානං බ්‍රාහ්මණියො උතුනියොපි ගඛිහිනියොපි විජායමානාපි පායමානාපි. තෙ ව බ්‍රාහ්මණා 0 යොනිජාව සමානා ඵවමාහංසු – බ්‍රාහ්මණොව සෙට්ඨො වණ්ණො, හීනා අඤ්ඤෙ වණ්ණො. බ්‍රාහ්මණොව සුක්කො වණ්ණො, කණ්ණා අඤ්ඤෙ වණ්ණො. බ්‍රාහ්මණොව සුජ්ඣන්ති, නො අබ්‍රාහ්මණා. බ්‍රාහ්මණොව බ්‍රහ්මුතො පුත්තා ඔරසා මුඛතො ජාතා බ්‍රහ්මජා බ්‍රහ්මනිම්මිතා බ්‍රහ්මදායාදාති. තෙ බ්‍රහ්මානඤ්චෙව අඛිභාවික්ඛන්ති, මුසා ව භාසන්ති, ඛහුඤ්ච අපුඤ්ඤං පසවන්ති”ති –

හගවතා මහාකාරුණිකෙන වාසෙට්ඨභාරද්වාජානං බ්‍රාහ්මණමාණවකානං භාසිතං, තෙහි ව තං අභිනන්දිතං. තෙ පන ද්වෙපි මාණවකා ජාතිවසෙන පරිසුද්ධබ්‍රාහ්මණා චෙව භොන්ති තිණ්ණමිපි වෙදානං පාරගුතො ව. තස්මා “බ්‍රාහ්මණා බ්‍රහ්මුතො මුඛතො නික්ඛන්තා”ති වචනස්ස තංකාලිකානං බ්‍රාහ්මණානං ලද්ධිවසෙන චුත්තභාවො පාකටොයෙව. යථා චෙතං, ඵවං “ඛත්තියා උරතො, වෙස්සා නාහිතො, සුද්දා ජාණුතො, සමණා පිට්ඨිපාදතො”ති වචනමිපි “තංකාලිකබ්‍රාහ්මණානං ලද්ධිඤ්ඤාහි පොරාණට්ඨකථාවරියෙහි චුත්ත”න්ති සද්දහිත්වා ආචරියබුද්ධසොසෙන තං සබ්බං පොරාණට්ඨකථාතො භාසාපරිවත්තනමත්තෙන විසෙසෙත්වා පකාසිතං හවෙය්‍ය. තස්මා තායපි වෙදගාථාය ආචරියස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධනං අනුපපන්නමෙවාති.

(ඛ) පුනපි තෙන ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධනත්ථං දුතියමිපි කාරණං ඵවමාහටං –

“බ්‍රාහ්මණගන්ථෙසු ගඛිභසාතවාචකං භුනහාති පදං පාළියං භුනහු (භුනහතො) ඉති දිස්සති. මාගණ්ඨියසුත්තෙ හරියාය මෙටුනසංවාසාභාවෙන උප්පජ්ජනාරහගඛිභස්ස නාසකත්තං සන්ධාය මාගණ්ඨියො පරිබ්බාජකො හගවත්තං ‘භුනහු (භුනහතො) සමණො ගොතමො’ති [ම. නි. 2.207 ආදයො] ආහ. තං බුද්ධසොසො න ජානාතීති පාකටොයෙව තදත්ථසංවණ්ණනාය. තත්ථ හි තෙන භුනහුතොති (භුනහනස්සා) පදං ‘හතවඨිඨිතො මරියාදකාරකස්සා’ති [ම. නි. අට්ඨ. 2.207] වණ්ණිත”න්ති.

තමිපි අයුත්තමෙව. න හි මාගණ්ඨියෙන ථොට්ඨබ්බාරම්මණාපරිභොගමත්තමෙව සන්ධාය භුනහුභාවො චුත්තො, අථ ඛො ඡන්තමිපි ලොකාමිසාරම්මණානං අපරිභොගං සන්ධාය චුත්තො. තස්මිඤ්ඤි සුත්තෙ –

“චක්ඛුං බො මාගණ්ඨිය රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිතං, තං තථාගතස්ස දන්තං ගුත්තං රක්ඛිතං සංවුතං, තස්ස ච සංවරාය ධම්මං දෙසෙති, ඉදං නු තෙ එතං මාගණ්ඨිය සන්ධාය භාසිතං ‘භූතහු සමණො ගොතමො’ති. එතදෙව බො පන මෙ භො ගොතම සන්ධාය භාසිතං ‘භූතහු සමණො ගොතමො’ති. තං කිස්ස හෙනු, එවඤ්ඤි නො සුත්තෙ ඔවරතී...පෙ.... මනො බො මාගණ්ඨිය ධම්මාරාමො ධම්මරතො ධම්මසම්මුදිතො, සො තථාගතස්ස දන්තො ගුත්තො රක්ඛිතො සංවුතො, තස්ස ච සංවරාය ධම්මං දෙසෙති, ඉදං නු තෙ එතං මාගණ්ඨිය සන්ධාය භාසිතං ‘භූතහු සමණො ගොතමො’ති. එතදෙව බො පන මෙ භො ගොතම සන්ධාය භාසිතං ‘භූතහු සමණො ගොතමො’ති. තං කිස්ස හෙනු, එවඤ්ඤි නො සුත්තෙ ඔවරතී”ති [ම. නි. 2.207 ආදයො].

එවං භගවතො ච අනුයොගො මාගණ්ඨියස්ස ච පටිඤ්ඤා ආගතා.

එත්ථ හි මෙටුනප්පට්ඨෙවනවසෙන ඓද්ධිබ්බාරම්මණපරිභොගහෙනු එව ගඛ්භපතිට්ඨානං සම්භවතීති තදපරිභොගමෙව සන්ධාය “භූතහු”ති වත්තුං අරහති, තදඤ්ඤෙසං පන පඤ්චන්තං රූපාදිආරම්මණානං, තත්ථාපි විසෙසතො ධම්මාරම්මණස්ස සුද්ධමනොවිඤ්ඤාණෙන පරිභොගහෙනු නත්ථි කිඤ්චි ගඛ්භපතිට්ඨානන්ති තෙසං අපරිභොගං සන්ධාය භූතහුති වත්තුං න අරහතියෙව, මාගණ්ඨියෙන පන සබ්බානිපි තාති සන්ධාය චුත්තභාවො පටිඤ්ඤාතො, කාරණඤ්චස්ස දස්සිතං “එවඤ්ඤි නො සුත්තෙ ඔවරතී”ති. තස්මා කිඤ්චාපි දානි බ්‍රාහ්මණගන්ථෙසු භූතහු- (හුතහා) සද්දො ගඛ්භසාතනන්ථෙ දිස්සති, මාගණ්ඨියසුත්තෙ පනෙසො අත්ථො න යුජ්ජතීති ආචරියෙන “භතවඬ්ඨි මරියාදකාරකො”ති අයමෙවත්ථො පොරාණට්ඨකථාය භාසාපරිවත්තනවසෙන පකාසිතොති වෙදිතබ්බො.

(ග) පුනපි තෙන “ඉදම්පන බුද්ධසොසස්ස අබ්‍රාහ්මණභාවසාධකං පච්ඡිමකාරණං, සො හි විසුද්ධිමග්ගෙ සීලනිද්දෙසෙ (1, 31) බ්‍රාහ්මණානං පරිභාසං කරොත්තො ‘එවං ඉමිනා පිණ්ඩපාතපට්ඨෙවනෙන පුරාණඤ්ච ජිහ්විජාවෙදනං පටිහඬ්ඛාමි, නවඤ්ච වෙදනං අපරිමිතභොජනපච්චයං ආහරහත්ථක අලංසාටක තත්ත්වට්ඨක කාකමාසක භුත්තවම්භකබ්‍රාහ්මණානං අඤ්ඤතරො විය න උජ්ජාදෙස්සාමීති පට්ඨෙවතී’ති ආහ. ඉදං පන එකස්ස හින්තබ්‍රාහ්මණලද්ධිකස්සාපි වචනං සියාති තදෙව දළ්භකාරණං කත්ථා න සක්කා ‘බුද්ධසොසො අබ්‍රාහ්මණො’ති වත්තු’න්ති තතියං කාරණං වුත්තං. තං පන අතිසංවෙජනීයවචනමෙව. න හෙනං ආචරියෙන බ්‍රාහ්මණානං පරිභාසං කාතුකාමෙන වුත්තං, න ච තං පරිභාසවචනෙන සංයොජෙතබ්බට්ඨානං, අඤ්ඤදත්ථු යථාභූතමත්ථං දස්සෙත්ථා සබ්‍රහ්මචාරීනං ඔවාදානුසාසනිදානවසෙන වත්තබ්බට්ඨානං, තථායෙව ච ආචරියෙන වුත්තං.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

තථා හි යෙ ලොකෙ පරදත්තුපජීවිතො සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා අඤ්ඤෙ වාපි ව පුග්ගලා, තෙ පච්චෙක්ඛණඤාණරහිතා අසංවරෙ ධීතා කදාවි අතිපණ්ණං රසං පහුතං ලද්ධා අපරිමිතමිපි භුඤ්ජෙය්‍යාං, විසෙසතො පන බ්‍රාහ්මණා ලොකිකචත්ථුවසෙන ව, ජාතකාදිසාසනිකචත්ථුවසෙන ව තාදිසා අහෙසුන්ති පාකටා. ඉමස්මිඤ්ඤි ලොකෙ වස්සසතසහස්සෙහි වා වස්සකොට්ඨි වා අපරිච්ඡින්නද්ධානෙ කො සක්කා චත්තුං “නෙදිසා භූතපුබ්බා”ති. තස්මා තාදිසෙහි විය න අපරිමිතභොජනෙහි හවිතබ්බන්ති ඔවාදානුසාසනිදානවසෙනෙව චුත්තං. තදෙවං අත්ථසංහිතමිපි සමානං අයොනිසොමනසිකරොතො අනත්ථමෙව ජාතං, යථා සහරියස්ස මාගණ්ඩියබ්‍රාහ්මණස්ස අනාගාමිමග්ගඵලත්ථායපි දෙසිතා ගාථා [ධ. ප. අට්ඨ. 1.සාමාවතීචත්ථු] තෙසං ධිතුයා අනත්ථාය සංවත්තතිති සංවෙගොයෙවත්ථ බුහෙතබ්බොති.

පතඤ්ජලිවාදවිචාරණා

3. අථ තෙන “පතඤ්ජලිමතං පරිචත්තෙති”ති වචනමිපි එවං විචාරිතං.

(ක) “බුද්ධසොසො පතඤ්ජලිස්ස වා අඤ්ඤෙසං වා උත්තරඉන්දියරට්ඨිකානං වාදං අප්පකමෙව අඤ්ඤාසි. පතඤ්ජලිවාදෙසු හි අණ්ණමා ලසිමාති ඉදමෙව ද්වයං දස්සෙසි [විසුද්ධි. 1.144] තතුත්තරි යොගසුත්තං අජානන්තො, පතඤ්ජලිවාදස්ස ච තුලෙත්වා දීපනා තස්ස ගත්ථෙසු න දිස්සති, පතඤ්ජලිනා කතපකරණඤ්ච පතඤ්ජලිති නාමමත්තමිපි ච තත්ථ දීපිතං නත්ථි. විසුද්ධිමග්ගෙ පන පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසෙ ‘පකතිවාදිනං පකති වියා’ති [විසුද්ධි. 2.584] පකතිවාද (සංඛ්‍යාවාද) නාමමත්තං පකාසිතං, තත්ථෙව ච ‘පටිඤ්ඤා හෙතුතිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතුති වුවචති’ති [විසුද්ධි. 2.595] උදාහරිතං, තෙන ඤායති ‘බුද්ධසොසො ඉන්දියතක්කතයදීපකෙ ඤායගන්ථස්මිං කිඤ්චි මූලභාගමත්තං අපරිපුණ්ණං ජානාති’ති”.

තං පන සබ්බමිපි කෙවලං ආවරියස්ස අබ්භාවික්ඛණමත්තමෙව. අතිගම්භීරස්ස හි අතිගරුකාතබ්බස්ස සුපරිසුද්ධස්ස පිටකත්තයස්ස අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන සුපරිසුද්ධොයෙව පාලිනො යො ව අට්ඨකථානො යො ව පොරාණමෙරවාදා වාති ඊදිසායෙව අත්ථා පකාසෙතබ්බා, යං වා පන අත්ථසංවණ්ණනාය උපකාරකං සද්දවිනිච්ඡයපටිසංයුත්තං ලොකියගන්ථවචනං, තදෙව ච යථාරහං පකාසෙතබ්බං, න පන අනුපකාරානිපි තංගන්ථතක්කත්තුනාමාති ව, තෙහි චුත්තවචනාති ව බහුති, න ච තෙසං අප්පකාසනෙන “න තෙ අට්ඨකථාවරියො ජානාති”ති වත්තබ්බො. යදි හි යං යං ලොකියගන්ථං අත්තනා ජානාති, තං සබ්බං අනුපකාරමිපි අත්තනො

අට්ඨකථායමානෙත්වා පකාසෙය්‍යා, අතිවිත්ථාරා ව සා භවෙය්‍යා අපරිසුද්ධා ව අසම්මානිතා ව සාසනිකවිඤ්ඤාහිති ආචරියෙන පතඤ්ජලිවාදාදයො න විත්ථාරෙන පකාසිතාති ඤාතබ්බං, අඤ්ඤදත්ථු යෙහි යෙහි ලොකියගන්ථෙහි කිඤ්චි කිඤ්චි ආචරියෙන ආනෙත්වා පකාසිතං, තෙ තෙ ව ගන්ථා, අඤ්ඤෙපි ව තාදිසා ආචරියෙන ඤාතාත්ථෙව ඡානිතබ්බා විඤ්ඤාහි, යථා සමුද්දස්ස එකදෙසං දිස්වා සබ්බොපි සමුද්දො එදිසොති ඤායති. ආචරියො පන යත්ථ යත්ථ වෙදපටිසංයුත්තවචනානි ආගතානි, තත්ථ තත්ථ වෙදගන්ථෙහිපි කිඤ්චි කිඤ්චි ආනෙත්වා පකාසෙසියෙව. තථා හි ආචරියෙන සුමඬගලවිලාසිනියං නාම දීඝනිකායට්ඨකථායං -

“තිණ්ණං වෙදානන්ති ඉරුවෙදයජුවෙදසාමවෙදාන”න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.256] ව,

“ඉතිහාසපඤ්චමානන්ති අට්ඨබ්බණුවෙදං චතුත්ථං කත්වා ඉතිහ ආස ඉතිහ ආසාති ඊදිසවචනපටිසංයුත්තො පුරාණකථාසඬ්ඛාතො ඉතිහාසො පඤ්චමො එතෙසන්ති ඉතිහාසපඤ්චමා, තෙසං ඉතිහාසපඤ්චමානං වෙදාන”න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.256] ව,

“ශිට්ඨං වුච්චති මහායාගො”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.170-172] ව,

“අග්ගිහොමන්ති එවරුපෙන දාරුනා එවං හුතෙ ඉදං නාම හොතීති අග්ගිජුහනං. දබ්බිහොමාදීනිපි අග්ගිහොමානෙව, එවරුපාය දබ්බියා ඊදිසෙහි කණාදීහි හුතෙ ඉදං නාම හොතීති එවං පචත්තිවසෙන පන විසුං චුත්තානී”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.21] ව,

“සාසපාදීනි පන මුඛෙන ගහෙත්වා අග්ගිමිහි පක්ඛිපනං, විජ්ජං පරිජ්ජිත්වා ජුහනං වා මුඛහොම”න්ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.21] ව -

එවමාදිනා වෙදපටිසංයුත්තවචනානි වෙදගන්ථානුරූපතො වණ්ණිකානි. තානි ව පොරාණට්ඨකථාතො භාසාපරිවත්තනවසෙන චුත්තානිපි භවෙය්‍යං, වෙදගන්ථෙසු පන අකොවිදෙන යාථාවතො භාසාපරිවත්තනං කාතුමිපි න සුකරමෙව, තස්මා ආචරියස්ස වෙදගන්ථෙසු කොවිදභාවොපි පාකටොයෙව. එවං වෙදගන්ථෙසු ව තදඤ්ඤලොකියගන්ථෙසු ව සුකොවිදස්සෙව සමානස්ස තෙසං විත්ථාරතො අප්පකාසනං යථාචුත්තකාරණෙනෙවාති වෙදිතබ්බං.

අපි ව ආචරියො අත්තනො ගන්ථාරම්භෙයෙව -

“තතො ව භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ච සමාසයිත්වා;

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

විනිවිජයං සබ්බමසෙසයිත්වා...පෙ....

යස්මා අයං හෙස්සති චණ්ණනාමි”ති [පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ව.

“අපනෙත්වාන තතොහං, සීහළභාසං මනොරමං භාසං;
තත්තින යානුච්ඡවිකං, ආරොපෙත්වා විගතදොසං.

සමයං අවිලොමෙත්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;

සුනිපුණවිනිවිජයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසිනං;

හිත්වා පුනස්පුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමි”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] ව—

එවං පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනසංඛිප්තවසෙනෙව විසෙසෙත්වා අභිනවට්ඨකථායො කර්ස්සාමිති පටිඤ්ඤං කත්වා යථාපටිඤ්ඤානමෙව අකාසි, න අත්තනො ඤාණප්පභාවෙන විසෙසෙත්වාතිපි වෙදිතබ්බං. තස්මා අට්ඨකථාසු පතඤ්ජලිවාදාදීනං විත්ථාරතො අප්පකාසනමාරබ්භ “බුද්ධසොසො පතඤ්ජලිවාදාදීනි පරිපුණ්ණං න ජානාති”ති වචනං කෙවලං ආචරියස්ස අබ්භාවික්ඛණමත්තමෙවාති.

කබ්බසත්ථවිචාරණා

4. පුනපි සො එවමාහ “කිඤ්චාපි බුද්ධසොසො රාමායණමහාභාරතසංඛිතානං මහාකබ්බසත්ථානං සුකුසලො විය න දිස්සති, තථාපි තානි දස්සෙසි. කථං? අක්ඛානන්ති භාරතයුජ්ඣනාදිකං, තං යස්මිං යානෙ කථියති, තත්ථ ගන්තුමිපි න වට්ටතීති [දී. නි. අට්ඨ. 1.13] ව, තස්ස (සම්ඵප්පලාපස්ස) ද්වෙ සම්භාරා භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිනිරත්ථකකථාපුරෙක්ඛාරතා තථාරූපිකථාකථනඤ්චාති [දී. නි. අට්ඨ. 1.8] ව දස්සෙසි”ති.

තං පන පුරිමවචනතොපි අහෙතුකතරං කෙවලං අනාදරිකරණමත්තමෙව. අතිගම්භීරත්ථස්ස හි අතිගරුකරණියස්ස පිටකත්තයස්ස අත්ථසංචණ්ණනායං නිරත්ථකස්ස සම්ඵප්පලාපසමුදායභූතස්ස කබ්බසත්ථස්ස විත්ථාරතො පකාසනෙන කිං සියා පයොජනං, අඤ්ඤදත්ථු සායෙවස්ස අසම්මානිතා, අනාදරියා ව විඤ්ඤාහීති.

බාහුසච්චගුණමක්ඛනං

5. පුන පි ධම්මානන්දො ආචරියස්ස බාහුසච්චගුණං මක්ඛෙතුකාමො ඵවමාහ – “තස්ස (බුද්ධසොසස්ස) සමයන්තරකොවිදසඨ්ඛානං බාහුසච්චං න තතො උත්තරිතරං භොති, යං ආධුනිකානං ගන්ථන්තරකොවිදානං සිහළිකහික්ඛුනං යං වා ඵකාදසමෙ බරිස්තවස්සසතකෙ (1001-1100) උප්පන්නානං දක්ඛිණගුන්දියරට්ඨිකානං අනුරුද්ධ-ධම්මපාලාදීනං හික්ඛුන”න්ති.

තං පන සබ්බථාපි අයුත්තවචනමෙව. යදි හි ආධුනිකා වා සිහළිකහික්ඛු, පොරාණා වා ආචරියඅනුරුද්ධ-ධම්මපාලත්ථෙරාදයො සමයන්තරබාහුසච්චවසෙන ආචරියබුද්ධසොසෙන සමානා වා උත්තරිතරා වා භවෙය්‍යං, තෙ ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස අට්ඨකථාහි අනාරද්ධවිත්තා හුත්වා තතො සුන්දරතරා පරිපුණ්ණතරා ච අහිනවට්ඨකථායො කරෙය්‍යං, න පන තෙ තථා කරොන්ති, න කෙවලං න කරොන්තියෙව, අථ බො තෙසං ඵකොපි න ඵවං වදති “අහං බුද්ධසොසෙන බාහුසච්චවසෙන සමසමොති වා උත්තරිතරො”ති වා, අඤ්ඤදත්ථු තෙ ආචරියස්ස අට්ඨකථායොයෙව සංවණ්ණෙත්ති ච උපත්ථම්භෙත්ති ච, ආචරියට්ඨානෙ ව යපෙත්ති. තෙනෙතං ඤායති සබ්බථාපි අයුත්තවචනන්ති.

මහායානිකනයවිචාරණා

6. පුන සො තාවත්තකෙනාපි අසන්තුට්ඨො ආචරියං අවමඤ්ඤන්තො ඵවමාහ – “මහායානිකායස්ස පධානාවරියභූතානං අස්ස සොස-නාගඡ්ඡුතානං නයං වා, නාමමත්තම්පි වා තෙසං න ජානාති මඤ්ඤෙ බුද්ධසොසො”ති. තං පන අනිවිය අධම්මිකං නිරත්ථකඤ්ච නිග්ගහවචනමත්තමෙව. න හි නිකායන්තරිකානං වාදනයානං අත්තනො අට්ඨකථායං අප්පකාසනෙන සො තෙ න ජානාතීති සක්කා වත්තුං. නනු ආචරියෙන ආගමට්ඨකථාසු ගන්ථාරම්භෙයෙව –

“සමයං අවිලොමෙත්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;
සුනිපුණුවිනිච්ඡයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසින”න්ති ව,

ඉධාපි විසුද්ධිමග්ගෙ –

“මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිනං;
විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්ස”න්ති [විසුද්ධි. 1.2] ව,

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

“තස්සා අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන විහජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතරිත්වා ආචරියෙ අනඛ්භාවික්ඛන්තෙන සකසමයං අවොක්කමන්තෙන පරසමයං අනායුහන්තෙන සුත්තං අප්පට්ඨාහන්තෙන විනයං අනුලොමෙන්තෙන මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන ධම්මං දීපෙන්තෙන අත්ථං සඛිගාහෙන්තෙන තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙන්වා අපරෙහිපි පරියායන්තරෙහි නිද්දිසන්තෙන ච යස්මා අත්ථසංවණ්ණනා කාතඛිබා හොති”ති [විසුද්ධි. 2.581] ච,

“සාසනං පනිදං නානා-දෙසනාන යමණ්ඩිතං;
පුබ්බාවරියමග්ගො ච, අබ්බොවජින්තො පවත්තති;
යස්මා තස්මා තද්දුහයං, සන්තිස්සායත්ථවණ්ණනං;
ආරහිස්සාමි එතස්සා”ති [විසුද්ධි. 2.581] ච,

පටිඤ්ඤං කත්වා යථාපටිඤ්ඤාතප්පකාරෙනෙව අට්ඨකථායො කතා. එවමෙතාසං කරණෙ කරණමිපෙත්ථ පකාසෙතඛිබං, තස්මා දානි තම්පකාසනත්ථං සම්මාසම්බුද්ධස්ස පරිනිබ්බුතිකාලතො පටියාය යාව ආචරියබුද්ධසොසස්ස කාලො, තාව සාසනප්පවත්තික්කමම්පි චක්ඛාම.

සාසනප්පවත්තික්කමො

භගවතො හි පරිනිබ්බුතිකාලතො පච්ඡා වස්සසතඛිහන්තරෙ බුද්ධසාසනෙ කොච්ඡි වාදහෙදො නාම නත්ථී. වස්සසතකාලෙ පන දුතියසඬ්භිතිකාරෙහි ථෙරෙහි නික්කඬ්ඡිතා වජ්ජිපුත්තකා හික්ඛු පක්ඛං ලහිත්වා ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච අඤ්ඤථා කත්වා මහාසඬ්භිතිනාමෙන විසුං සඬ්භිතිමකංසු. තදා සඬ්භිතිද්වයාරුළ්භපුරාණධම්මවිනයමෙව සම්පට්ච්ඡන්තානං ථෙරානං ගණො ථෙරවාදොති ච තදඤ්ඤෙසං මහාසඬ්ඡිකොති ච වොහරියන්ති.

පුන මහාසඬ්ඡිකතො (1) ගොකුලිකො (2) එකඛ්භාහාරිකොති ද්වෙ ආචරියගණා උප්පන්නා. පුන ගොකුලිකතො (3) පඤ්ඤත්තිවාදො (4) බාහුලිකො (බහුස්සුතිකො)ති ද්වෙ උප්පන්නා. පුන බාහුලිකතොපි (5) චෙතියවාදිගණො උප්පන්නොති එතෙ පඤ්ච මූලභූතෙන මහාසඬ්ඡිකෙන සහ ඡ පාටියෙක්කා ආචරියගණා අහෙසුං.

විසුද්ධිධම්මපරවාදතොපි (1) මහිසාසකො (2) වජ්ජිපුත්තකොති ද්වෙ ආචරියගණා උප්පන්නා. පුන මහිසාසකතො (3) සබ්බත්ථීවාදො (4) ධම්මගුත්තිකොති ද්වෙ උප්පන්නා. පුන සබ්බත්ථීවාදතොපි (5) කස්සපියො, තතොපි (6) සඬ්ඛන්තිකො, තතොපි (7) සුත්තවාදීති තයො උප්පන්නා. වජ්ජිපුත්තකතොපි (8) ධම්මොත්තරියො (9) හද්දයානිකො (10)

ජන්නාගාරිකො (11) සම්මිති යොති චත්තාරො උප්පන්නාති තෙ එකාදස මූලභූතෙන විසුද්ධත්ථෙරවාදෙන සහ ද්වාදස ආචරියගණා අහෙසුං. ඉති ඉමෙ ච ද්වාදස පුරිමා ච ඡාති අට්ඨාරස ආචරියගණා දුතියතතියසංඛිතීනං අන්තරෙ ජාතා අහෙසුං.

තෙසු මූලභූතො ථෙරවාදගණොයෙව පොරාණධම්මවිනයගරුකො හුත්වා අනුනමනධිකං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං පොරාණිකං ධම්මවිනයං ධාරෙසි. ඉතරෙ පන සත්තරස භින්නගණා පොරාණිකං ධම්මවිනයං අඤ්ඤා අකංසු. තෙන තෙසං ධම්මවිනයො කත්ථවි උභො කත්ථවි අධිකො හුත්වා අපරිපුණ්ණො වෙව අහොසි අපරිසුද්ධො ච. තෙන චුත්තං දීපවංසෙ පඤ්චමපරිච්ඡෙදෙ -

30.

“නික්කඨ්ඨිතා පාපභික්ඛු, ථෙරෙහි වජ්ජිපුත්තකා;
අඤ්ඤං පක්ඛං ලභිත්වාන, අධම්මවාදී ඛහු ජනා.

31.

දසසහස්සා සමාගන්ත්වා, අකංසු ධම්මසංඛිගහං;
තස්මායං ධම්මසංඛිතී, මහාසංඛිතීති චුච්චති.

32.

මහාසංඛිතීකා භික්ඛු, විලොමං අකංසු සාසනෙ;
භින්නිත්වා මූලසංඛිගහං, අඤ්ඤං අකංසු සංඛිගහං.

33.

අඤ්ඤත්‍ර සංඛිගහිතං සුත්තං, අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසු තෙ;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්නිංසු, විනයෙ නිකායෙසු ච පඤ්චසු...පෙ....

49.

අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්නිංසු, එකදෙසඤ්ච සංඛිගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්ච, ඡඩ්ඛෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

50.

නාමං ලිඛිගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණියාති ච;
පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

51.

සත්තරස භින්නවාදා, එකවාදො අභින්නකො;
සබ්බෙවට්ඨාරස හොන්ති, භින්නවාදෙන තෙ සහ.

52.

නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනුනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං;
කණ්ටකා විය රුක්ඛමිහි, නිබ්බත්තා වාදසෙසකා.

53.

පඨමෙ වස්සසතෙ නත්ථී, දුතියෙ වස්සසතත්තරෙ;
භින්නා සත්තරස වාදා, උප්පන්නා ජිනසාසනෙ”ති [කථා. අට්ඨ. නිදානකථා].

අසොකරඤ්ඤො ව කාලෙ පරිහීනලාභසක්කාරා අඤ්ඤතිත්ථියා ලාභසක්කාරං පත්ථයමානා භික්ඛුසු පබ්බජිත්වා සකානි සකානි දිට්ඨිගතානි දීපෙන්නි “අයං ධම්මො, අයං විනයො, ඉදං සත්ථුසාසන”න්ති. භික්ඛුනං සන්තිකෙ පබ්බජ්ජං අලභමානාපි සයමෙව කෙසෙ ඡින්නිත්වා කාසායානි වත්ථානි අවිජාදෙත්වා විහාරෙසු විවරන්තා උපොසථකම්මාදිකරණකාලෙ සඬ්ඝමජ්ඣං පවිසන්ති, තෙ භික්ඛුසඬ්ඝෙන ධම්මෙන විනයෙන සත්ථුසාසනෙන නිග්ගස්භමානාපි ධම්මවිනයානුලෝමය පටිපත්තියා අසණ්ඨහන්තා අනෙකරූපං සාසනස්ස අබ්බදඤ්ච මලඤ්ච කණ්ටකඤ්ච සමුට්ඨාපෙන්නි. කෙච් අග්ගිං පරිවරන්ති, කෙච් පඤ්චාතපෙ තපන්ති, කෙච් ආදිච්චං අනුපරිවත්තන්ති, කෙච් ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච වොභින්නිස්සාමාති තථා තථා පග්ගණ්හන්ති. තදා භික්ඛුසඬ්ඝො න තෙහි සද්ධිං උපොසථං වා පචාරණං වා අකාසී, අසොකාරාමෙ සත්ත වස්සානි උපොසථො උපවිජ්ජිති [කථා. අට්ඨ. නිදානකථා; පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඬ්ඝිතිකථා].

ඉමඤ්ච පන පවත්තිං උපාදාය එවමිපි සක්කා ගහෙතුං “සත්තරසන්නං භින්නවාදගණානං ධම්මවිනයස්ස පවිජ්ජමකාලෙසු අපරිසුද්ධතරහාවො ඊදිසෙනපි කාරණෙන අහොසී”ති. කිඤ්චාපි හි බුද්ධසාසනභූතෙ පරිසුද්ධධම්මවිනයෙ “කොච්ඡි නිච්චො ධූවො සස්සතො නාම නත්ථී අඤ්ඤත්‍ර නිබ්බානධාතුයා, පරමත්ථතො අත්තාපි නත්ථී, සබ්බෙපි සඬ්ඛාරා අනිච්චා අද්ධුචා අසස්සතා අනත්තායෙවා”ති අත්ථො අතිවිය පාකටො හොති, තථාපි දානි අථෙරවාදිකානං ගන්ථෙසු ච පුබ්බෙ චෙතුල්ලවාදාදීසු ච “බුද්ධො නිච්චො ධූවො සස්සතො අත්තා”ති ච, “සබ්බෙපි සත්තා නිච්චා ධූවා සස්සතා අත්තා”ති ච අත්ථො දිස්සති.

අථ අසොකො ධම්මරාජා සාසනං විසොධෙතුකාමො මොග්ගලීපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ පඨමමෙව සමයං උග්ගණ්හිත්වා එකලද්ධිකෙ එකලද්ධිකෙ භික්ඛු එකතො කාරොත්වා එකමෙකං භික්ඛුසමූහං පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡ “කිං වාදී භන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො”ති. තතො යෙ යෙ “සම්මාසම්බුද්ධො සස්සතවාදී”ති වා, “එකච්චසස්සතවාදී”ති වා එවමාදිනා

අත්තනො අත්තනො වාදානුරූපං මිච්ඡාවාදං ආහංසු, තෙ තෙ “නයිමෙ භික්ඛු, අඤ්ඤතිත්ථියා ඉමෙ”ති තථතො ඤත්වා තෙසං සෙනකානි වත්ථානි දත්වා උප්පබ්බාපෙසි. තෙ සබ්බෙපි සට්ඨිසහස්සමත්තා අහෙසුං.

අථඤ්ඤෙ භික්ඛු පුච්ඡන්වා තෙහි “විහජ්ජවාදී මහාරාජ සම්මාසම්බුද්ධො”ති චුත්තෙ “සුද්ධං දානි හත්තෙ සාසනං, කරොතු භික්ඛුසඬ්ඤා උපොසථ”න්ති වත්වා ආරක්ඛඤ්ව දත්වා නගරං පාවිසි. සමග්ගො සඬ්ඤා සන්නිපතිත්වා උපොසථං අකාසි. තස්මිං සමාගමෙ මොග්ගලීපුත්තතිස්සත්ථෙරො යානි ච තදා උප්පන්නානි වත්ථුනි යානි ච ආයතිං උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බෙසමිපි තෙසං පටිබාහනත්ථං සත්ථාරා දින්නනයවසෙනෙව තථාගතෙන යපිතමාතිකං විහජන්තො පරජ්ජවාදමද්දනං කථාවත්ථුං නාම අභිධම්මපිටකෙ පඤ්චමං පකරණං අභාසි. තතො මොග්ගලීපුත්තතිස්සත්ථෙරජ්ජමුඛා තිපිටකපරියත්තිධරා පහින්තපටිසම්භිදාපත්තා සහස්සං භික්ඛු ථෙරවාදිනො සඬ්භිතිද්වයාරුළුහං පරිසුද්ධං පොරාණධම්මවිනයං පුන සඬ්භිගායිත්වා සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු [පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඬ්භිතිකථා].

අථ මොග්ගලීපුත්තතිස්සත්ථෙරො නවසු පච්චන්තට්ඨානෙසු සාසනපතිට්ඨාපනත්ථං නව නායකත්ථෙරෙ උච්චිතිත්වා පෙසෙසි. තෙසු අට්ඨහි ථෙරෙහි අත්තනො අත්තනො පත්තට්ඨානං ගන්ත්වා බුද්ධසාසනෙ පතිට්ඨාපිතෙ මහාමහින්දත්ථෙරො ඡත්තිංසාධිකද්විසතෙ (236) බුද්ධවස්සෙ ජම්බුදීපතො සීහලදීපං ගන්ත්වා දෙවානංපියතිස්සරාජජ්ජමුඛං දීපකජනසමුහං පසාදෙත්වා බුද්ධසාසනං සම්පතිට්ඨාපෙසි, තෙන ච රඤ්ඤා දින්නං මහාමෙඝවනුයානං පටිග්ගහෙත්වා තත්ථ මහාවිහාරං නාම සඬ්ඝාරාමං පතිට්ඨාපෙසි [පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඬ්භිතිකථා]. තතො පභුති සීහලදීපෙ බුද්ධසාසනං යාව වට්ටගාමණිරාජකාලා නිකායන්තරවාදාකුලරහිතං නිම්මලං සුපරිසුද්ධං හුත්වා සමුජ්ජලිත්ථ. වට්ටගාමණිරාජකාලතො පන පට්ඨාය නිකායන්තරවාදාපි සීහලදීපමුපාගමිංසු. තදා විසුද්ධත්ථෙරවාදිනො යථා පුරාණධම්මවිනයො තෙහි නිකායන්තරවාදෙහි අසම්මිස්සො අමලිනො පකතිපරිසුද්ධො හුත්වා තිට්ඨෙය්‍යා, තථා තං මහස්සාහෙන සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු. කථං?

අභයගිරිනිකායුජ්ජත්ති

වට්ටගාමණිරාජා හි (425-බුද්ධවස්සෙ) රජ්ජං පත්වා පඤ්චමාසමත්තකාලෙ බ්‍රාහ්මණතිස්සදාමරිකෙන සත්තහි ච දම්මයොධෙහි උපද්දුතො සඬ්භිගාමෙ ච පරාජිතො පලායිත්වා සාධිකානි චුද්දසවස්සානි නිලීයිත්වා අඤ්ඤතරවෙසෙන වසති [මහාවංසෙ 33-පරිච්ඡෙදෙ 37-

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

ගාථානො පටියාය]. තදා ලඬිකාදීපෙ මනුස්සා චොරහයෙන දුබ්භික්ඛහයෙන ච උපද්දුතා භික්ඛුනං චතුභි පච්චයෙහි උපටියාතුං න සක්කොන්ති, තෙන භික්ඛු යෙහුයොන තතො ජම්බුදීපං ගන්ත්වා ධම්මවිනයං ධාරෙන්නා විහරන්ති. ලඬිකාදීපෙයෙව ඔහිනාපි ථෙරා යථාලද්ධෙහි කන්දමුලපණ්ණෙහි යාපෙන්නා කායෙ චහන්තෙ නිසීදිත්වා පරියත්තිධම්මං සජ්ඣායං කරොන්ති, අචහන්තෙ වාලුකං උස්සාපෙත්වා තං පරිවාරෙත්වා සීසානි එකටියානෙ කත්වා පරියත්තිං සම්මසන්ති. එවං ද්වාදස සංචච්ඡරානි සාට්ඨකථං තෙපිටකං අභාපෙත්වා ධාරයිංසු. යදා පන වට්ටගාමණිරාජා දමීළරාජානං හන්ත්වා (455-466 බුද්ධවස්සබ්බන්තරෙ) පුනපි රජ්ජං කාරෙසි **[මහාවංසෙ 33, 78-ගාථා]**. තදා තෙ ථෙරා ජම්බුදීපතො පච්චාගතත්ථෙරෙහි සද්ධිං තෙපිටකං සොධෙන්නා එකක්ඛරම්පි අසමෙන්නං නාම න පස්සිංසු **[අ. නි. අට්ඨ. 1.1.130; විහ. අට්ඨ. 810]**. යොපි ච මහානිද්දෙසො තස්මිං කාලෙ එකස්සෙව දුස්සීලභික්ඛුනො පගුණො අහොසි, සොපි මහානිපිටකත්ථෙරෙන මහාරක්ඛිතත්ථෙරං තස්ස සන්නිකා උග්ගණ්භාපෙත්වා රක්ඛිතො අහොසි **[පාරා. අට්ඨ. 2.585]**. එවං දුබ්භික්ඛරට්ඨක්ඛොහුපද්දවෙහි පිළිතත්තා දුද්ධරසමයෙපි ධම්මවිනයං සක්කච්චං ධාරයිංසු.

රාජා අභයගිරිං නාම විහාරං කාරෙත්වා අත්තනො කතුපකාරපුබ්බස්ස මහානිස්සත්ථෙරස්ස අදාසි. සො පන ථෙරො කුලසංසග්ගබ්බලත්තා මහාවිහාරවාසීහි භික්ඛුහි පබ්බාජනීයකම්මං කත්වා නිහටො. තදාස්ස සිස්සො බහලමස්සුතිස්සනාමකො ථෙරො තං කම්මං පටිබාහි, තෙනස්ස සඬිසො උක්ඛෙපනීයකම්මං අකාසි. සො මහාවිහාරවාසීනං කුජ්ඣිත්වා අභයගිරිවිහාරමෙව ගන්ත්වා තෙන මහානිස්සත්ථෙරෙන එකතො හුත්වා විසුං ගණං චහන්තො වසි. තෙ ච ද්වෙ ථෙරා න මහාවිහාරං පුනාගමිංසු **[මහාවංසෙ 33, 79-ගාථාදීසු. නිකායසඬිගහෙ]**. තතො පටියාය සීහළදීපෙ මහාවිහාරවාසී, අභයගිරිවාසීති ද්වෙ නිකායාජාතා. ඉදං තාව සීහළදීපෙ සාසනපරිහානියා පඨමං කාරණං.

ධම්මරුවිනිකායුජ්ජත්ති

තදා ච රාජා අභයගිරිවාසීසුයෙව භික්ඛුසු විසෙසතො පසන්තො හුත්වා තෙයෙව චතුභි පච්චයෙහි පවාරෙත්වා පග්ගණ්භානි, රාජමහාමත්තාදයොපි අභිඤ්ඤාතා අභිඤ්ඤාතා බහු ජනා තස්මිඤ්ච ආරාමෙ අඤ්ඤත්ථ ච බහු ආවාසෙ කත්වා තෙසං දෙන්ති. එවං අභයගිරිවාසීනො භික්ඛු බහුනං අභිඤ්ඤාතජනානං සක්කතා චෙව භොන්ති පුජිතා ච මානිතා ච. පුන ච අභයගිරිවාසීනො බහලමස්සුතිස්සත්ථෙරාදයොඉන්දියරට්ඨතො ආගතං වජ්ජිපුත්තකගණපරියාපන්නස්ස ධම්මරුවිනිකායස්ස ධම්මවිනයභූතං සක්කතභාසාරොපිතං අභිනවම්පි පිටකං සම්පට්ච්ඡන්ති **[මහාවංසෙ 33, 99]**

ගාථාසූ. නිකායසඬගහෙ], තෙන තෙපි ධම්මරුවිනිකායිකා නාම අහෙසුං. ඉදං සීහලදීපෙ සාසනපරිහානියා දුතියං කාරණං.

පිටකත්තයස්ස පොත්ථකාරොපනං.

මහාවිහාරවාසීනො පන පොරාණිකං පාළිභාසාය සංඤ්ඨිතං පරිසුද්ධපිටකමෙව පටිග්ගණ්හන්ති, තඤ්ච මුඛපාඨෙනෙව ධාරෙන්ති. තදා පන ථෙරා පච්ඡිමජනානං සතිපඤ්ඤාභානිං දිස්වා බුද්ධකාලතො පටිඨාය යාව තංකාලා මුඛපාඨෙනාහතං සාට්ඨකථං පිටකත්තයං පොත්ථකෙ ආරොපෙතුං සමාරහිංසු. සමාරහමානා ච තෙ අනුරාධරාජධානිපුරතො අට්ඨසට්ඨිමිලප්පමාණෙ මලයජනපදෙ මාතුල [මාතලෙ ඉති එතරහි වොහාරො] නගරෙ ආලොකලෙණෙ වසන්තා එකස්ස තන්දෙසිකස්ස ජනපදාධිපතීනො ආරක්ඛං ගහෙන්වා තං පොත්ථකාරොපනකම්මකංසු [මහාවංසෙ 33, 100-101-ගාථාසූ]. තෙනිදං ඤායති “තදා මහාවිහාරවාසීනො ථෙරා රාජරාජමහාමත්තෙහි අලද්ධුපකාරා භුත්වා අත්තනො බලෙනෙව පිටකත්තයස්ස පොත්ථකාරොපනකම්මකංසු”ති ච, “තඤ්ච යථෙව පච්ඡිමජනානං සතිපඤ්ඤාභානිං දිස්වා කතං, තථෙව දුබ්භික්ඛරට්ඨක්ඛොභාදිහයුපද්දුතකාලෙසු දුද්ධරභාවමිපි දිස්වා”ති ච, තථා “අභයගිරිවාසීනං සම්පට්ඨිතසමයන්තරවාදෙහි අනාකුලනත්ථමිපි කත”න්ති ච. එවං මහාවිහාරවාසීනො ථෙරා පරිසුද්ධත්ථෙරවාදපිටකං සමයන්තරෙහි අසම්මිස්සනත්ථාය යථා පුරෙ, තථා පාළිභාසාය එව පොත්ථකෙ ආරොපෙත්වාපි සුරක්ඛිතං රක්ඛිංසු. යදි හි තදා තෙපිටකං පොත්ථකෙසු අනාරොපිතමස්ස, පච්ඡාකාලෙසු සමයන්තරතො ආගතසුත්තානි “නෙතානි අම්භාක”න්ති පටික්ඛිපිතුං න සුකරානි භවෙය්සුං. යතො ච බො තදා සාට්ඨකථං තෙපිටකං පොත්ථකෙසු ආරොපිතං, තතොයෙව අනාගතකාලෙසු සමයන්තරාගතසුත්තානි තෙහි පොත්ථකෙහි සංසන්දෙත්වා පටික්ඛිපිතුං සුකරානි භොන්ති.

තථා හි භාතියරාජකාලෙ (524-552-බු-ව) මහාවිහාරවාසීනං අභයගිරිවාසීහි විනයෙ විවාදො උප්පජ්ජි. තදා රාජා දීඝකාරායනං නාම බ්‍රාහ්මණජාතිකං අමච්චං ථෙරානං සන්තිකං පෙසෙසි. සො උභින්නං සුත්තං සුත්වා විනිච්ඡයං අදාසි [පාරා. අට්ඨ. 2.384]. තථා වොහාරකතිස්සරාජකාලෙ ව (758-780 බු-ව) ගොඨාභයරාජකාලෙ ව (797-810 බු-ව) ථෙරවාදිකා පොත්ථකාරුළුහෙන ධම්මවිනයෙන සංසන්දෙත්වා අධම්මවාදං පටික්ඛිපිංසු [නිකායසඬගහෙ 12-පිට්ඨෙ].

අධම්මවාදුප්පත්ති

අයං පන ආදිතො පටියාය සාසනමලභුතානං අධම්මවාදානං උප්පත්ති. අසොකරඤ්ඤො හි කාලෙ උප්පබ්බාපෙත්වා නික්කච්ඡිතා අඤ්ඤතිත්ථියා බුද්ධසාසනෙ අලද්ධපතිට්ඨා කොධාහිභූතා පාටලිපුත්තතො නික්ඛමිත්වා රාජගහසමීපෙ නාලන්දායං සන්නිපතිත්වා එවං සම්මන්ත්තයිංසු “මහාජනස්ස බුද්ධසාසනෙ අනවගාහත්ථාය සක්ඛානං ධම්මවිනයො නාසෙතබ්බො, තඤ්ච බො තෙසං සමයං අජානන්තෙහි න සක්කා කාතුං, තස්මා යෙන කෙනවි උපායෙන පුනපි තත්ථ පබ්බජිතබ්බමෙවා”ති. තෙ එවං සම්මන්ත්තයිත්වා පුන ආගන්ත්වා විසුද්ධත්ථෙරවාදීනමන්තරං පවිසිතුං අසක්කොන්තා තදඤ්ඤෙසං සත්තරසන්නං මහාසඬ්ඨිකාදිනිකායානං සන්නිකං උපසඬ්ඨිකමිත්වා අත්තතො අඤ්ඤතිත්ථියභාවං අජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා පිටකත්තයමුග්ගණ්ඨිත්වා තඤ්ච විපරිවත්තෙත්වා තතො කොසමිබ්බං ගන්ත්වා ධම්මවිනයනාසනාය උපායං මන්ත්තයිත්වා 253-බුද්ධවස්සෙ ඡසු යානෙසු වසන්තා (1) හෙමවතිකො (2) රාජගිරිකො (3) සිද්ධත්ථිකො (4) පුබ්බසෙලියො (5) අපරසෙලියො (6) වාජිරියො (7) චෙතුල්ලො (8) අන්ධකො (9) අඤ්ඤමහාසඬ්ඨිකොති නව අභිනවෙ නිකායෙ උප්පාදෙසු. [\[නිකායසඬ්ඨිගහෙ 9-පිටියෙ\]](#). තෙසං නාමානි ච ලද්ධියො ච කථාවත්ථුඅට්ඨකථායං ආගතායෙව.

තෙසු හෙමවතිකා සද්ධම්මපතිරූපකං බුද්ධභාසිතභාවෙන දස්සෙත්වා

(1) වණ්ණපිටකං නාම ගන්ථං අකංසු.

රාජගිරිකා (2) අඬ්ඟුලිමාලපිටකං,

සිද්ධත්ථිකා (3) ගුල්භවෙස්සන්තරං,

පුබ්බසෙලියා (4) රට්ඨපාලගජ්ජිතං,

අපරසෙලියා (5) ආලවකගජ්ජිතං,

වාජිරපබ්බතවාසිතො වාජිරියා (6) ගුල්භවිනයං නාම ගන්ථං අකංසු.

තෙයෙව සබ්බෙ මායාජාලත්ත-සමාජතන්තාදිකෙ අනෙකෙ තත්තගන්ථෙ ව, මරිචිකජ්ජ-හෙරම්භකජ්ජාදිකෙ අනෙකෙ කජ්ජගන්ථෙ ව අකංසු.

චෙතුල්ලවාදිතො පන (7) චෙතුල්ලපිටකමකංසු.

අන්ධකා ව (8) රතනකූටාදිකෙ ගන්ථෙ,

අඤ්ඤමහාසඬ්ඨිකා ව (9) අක්ඛරසාරියාදියුත්තන්තෙ අකංසු
[නිකායසඬ්ඨග්ගෙ 9-පිට්ඨෙ].

තෙසු පන සද්ධම්මපතිරූපකෙසු වෙතූල්ලවාදො, වාජිරියවාදො, රතනකූටසත්ථන්ති ඉමානියෙව තිණි ලඬ්ඨිකාදීපමුපාගතානි, අඤ්ඤානි පන වණ්ණපිටකාදීනි ජම්බුදීපෙයෙව නිවත්තන්ති නිකායසඬ්ඨග්ගෙ වුත්තං. වණ්ණපිටකාදීනම්පි පන ලඬ්ඨිකාදීපමුපාගතවිජායා දිස්සතෙව. තථා හි සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථායං (3, 9-පිට්ඨෙ)

“වණ්ණපිටක

අඬ්ඨිමාලපිටකරට්ඨපාලගජ්ජිතආලවකගජ්ජිතගුල්භමග්ගගුල්භවෙස්ස න්තර ගුල්භවිනය වෙදල්ලපිටකානි [එත්ථ “වෙපුල්ල, වෙදල්ලං, වෙතූල්ලන්ති අත්ථකො එකං, බොධිසත්තපිටකස්සෙව නාම”න්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වුත්තං අසඬ්ඨගෙන නාම ආචරියෙන අභිධම්මසමුච්චයෙ නාම මහායානිකගන්තෙ (79-පිට්ඨෙ) “වෙපුල්ලං කතමං? බොධිසත්තපිටකසම්පයුත්තං භාසිතං. යදුච්චතෙ වෙපුල්ලං, තං වෙදල්ලමප්පුච්චතෙ, වෙතූල්ලමප්පුච්චතෙ. කිමත්ථං වෙපුල්ලමුච්චතෙ? සබ්බසත්තානං හිතසුඛාධිට්ඨානතො, උදාරගම්හිරධම්මදෙසනාතො ව. කිමත්ථමුච්චතෙ වෙදල්ලං? සබ්බාවරණවිදලනතො. කිමත්ථමුච්චතෙ වෙතූල්ලං? උපමානධම්මානං තුලනාභාවතො”ති] පන අබුද්ධවචනානියෙවාති වුත්ත”න්ති ව.

සාරත්ථජපකාසිනියා සංයුත්තට්ඨකථායම්පි (2, 186-පිට්ඨෙ)

“ගුල්භවිනයං ගුල්භවෙස්සන්තරං ගුල්භමහොසධං වණ්ණපිටකං අඬ්ඨිමාලපිටකං රට්ඨපාලගජ්ජිතං ආලවකගජ්ජිතං වෙදල්ලපිටකන්ති අබුද්ධවචනං සද්ධම්මපතිරූපකං නාමා”ති ව—

තෙසං පටික්ඛෙපො දිස්සති. න හි තානි අසුත්වා, තෙසඤ්ච අත්ථං අජානිත්වා සීහලට්ඨකථාවරියෙහි තානි පටික්ඛිපිතුං සක්කා, නාපි තං පටික්ඛෙපවචනං ජම්බුදීපිකට්ඨකථාවරියානං වචනං භවිතුං, මහාමහින්දත්ථෙරස්ස සීහලදීපං ගමනසමයෙ තෙසංයෙව අභාවතො. තස්මා තානි ච තදඤ්ඤානි ච මහායානිකපිටකානි තංකාලිකානි යෙභුයොන සීහලදීපමුපාගතානි ගහෙතබ්බානි. තෙසු ච වජ්ජීපුත්තකගණපරියාපන්නස්ස ධම්මරුවිනිකායස්ස පිටකානං තදුපාගමනං පුබ්බෙව වුත්තං. තදඤ්ඤෙසං පන තදුපාගමනං එවං වෙදිතබ්බං.

වෙනුල්ලවාදස්ස පටිමනිග්ගහො

වොහාරකතිස්සරඤ්ඤා කාලෙ (758-780-වූ-ව) අභයගිරිවාසීනො ධම්මරුවිනිකායිකා පුබ්බෙ චූත්තජපකාරෙන සාසනවිනාසනත්ථාය භික්ඛුවෙසධාරීහි වෙනුල්ලවාදිබ්බාග්මණෙනි රචිතං වෙනුල්ලපිටකං සම්පට්ඨග්ගහෙත්වා “ඉදං බුද්ධභාසිත”න්ති දස්සෙන්නි. තං මහාවිහාරවාසීනො ථෙරවාදිකා ධම්මවිනයෙන සංසන්දෙත්වා අධම්මවාදොති පටික්ඛිපිංසු. තං සුත්වා රාජා සබ්බසත්ථපාරගුං කපිලං නාම අමච්චං පෙසෙත්වා විනිච්ඡයං කාරාපෙත්වා අබුද්ධභාසිතභාවං ඤාත්වා සබ්බං වෙනුල්ලපොත්ථකං ක්කාපෙත්වා තල්ලද්ධිකෙ ච පාපභික්ඛු නිග්ගහෙත්වා බුද්ධසාසනං ජොතෙසි [නිකායසඬ්ගහෙ 12-පිටියෙ]. චූත්තඤ්ඤෙනං මහාවංසෙ -

36-41.

“වෙනුල්ලවාදං මද්දිත්වා, කාරෙත්වා පාපනිග්ගහං;
කපිලෙන අමච්චෙන, සාසනං ජොතෙසි ච සො”ති.

සාගලියනිකායුජ්ජත්ති

පුනපි තෙ අභයගිරිවාසීනො ගොඨාභයරඤ්ඤා කාලෙ (797-810-වූ-ව) වෙනුල්ලවාදං තථෙව දස්සෙන්නි. තදා පන තෙසු උස්සිලියාතිස්සො නාම මහාථෙරො වොහාරකතිස්සරාජකාලෙ වෙනුල්ලවාදීනං භික්ඛුනං කතනිග්ගහං සුත්වා “විචාරණසම්පන්නස්ස රඤ්ඤා සමයෙ තථෙව භවෙය්‍ය, න හද්දකමෙත”න්ති වින්තෙත්වා “න මයං තෙහි එකතො භොමා”ති තිසතමත්තෙ භික්ඛු ගහෙත්වා දක්ඛිණගිරිවිහාරං ගන්ත්වා ධම්මරුවිනිකායතො විසුං හුත්වා වසී. තෙසු සාගලො නාම මහාථෙරො තත්ථෙව දක්ඛිණගිරිමහි වසන්තො ආගමබ්‍යාබ්‍යානමකාසී. තතො පට්ඨාය තං ථෙරමාරබ්භ තස්සන්තෙවාසීනො සාගලියා නාම අහෙසුං. තෙසම්පි වාදො පච්ඡා මහාසෙනරාජකාලෙ ජෙතවනවිහාරෙ පත්ථරි [නිකාය 13-පිටියෙ].

වෙනුල්ලවාදස්ස දුතියනිග්ගහො

ගොඨාභයො පන රාජා පඤ්චසු [මහාවිහාර, වෙනිය, පුපාරාම, ඉස්සරසමණක, වෙස්සගිරිවිහාරසඬ්ඛාතෙසු] විහාරෙසු මහාභික්ඛුසඬ්ඛං එකතො සන්නිපාතෙත්වා තං පවත්තිං පුච්ඡිත්වා වෙනුල්ලවාදස්ස අබුද්ධභාසිතභාවං ඤාත්වා තංවාදිනො සට්ඨි පාපභික්ඛු ලක්ඛණාහතෙ කත්වා රට්ඨතො පබ්බාපෙසී, වෙනුල්ලපොත්ථකාති ච ක්කාපෙත්වා බුද්ධසාසනං ජොතෙසි [මහාවංසෙ 36, 111-112-ගාථාසු, නිකාය 13-පිටියෙ].

තදා රට්ඨතො පබ්බාජිතෙසු තෙසු භික්ඛුසු කෙවි කාවීරපට්ටනං ගන්ත්වා තත්ථ වසන්ති. තස්මිඤ්ච සමයෙ එකො අඤ්ඤාතිත්ථියමාණවකො දෙසන්තරතො කාවීරමාගන්ත්වා පට්ටනගාමීකෙහි තෙසං භික්ඛූනං කතුපහාරං දිස්වා ලාභසක්කාරං නිස්සාය තෙසං සන්තිකෙ පබ්බජිත්වා සඨසමිත්තොති නාමෙන පාකටො අහොසි. සො මහාවිහාරවාසීනං ධම්මචිනිච්ඡයං නිස්සාය ගොඨාභයරඤ්ඤා වෙනුල්ලවාදහෙනු තෙසං භික්ඛූනං රට්ඨා පබ්බාජිතභාවං ඤත්වා මහාවිහාරවාසීනං කුද්ධො භූත්වා “වෙනුල්ලවාදං වා නෙ ගාභාපෙස්සාමි, විහාරෙ වා නෙසං උම්මුලෙන්වා විනාසෙස්සාමි”ති සිහළදීපං ගන්ත්වා රාජානං පසාදෙන්වා තස්ස ද්වෙ පුත්තෙ සිප්පං සික්ඛාපෙස්සාමිති ආරභී. තථාපි අත්තනො වාදස්ස ජානනසමත්ථං ජෙට්ඨතිස්සං ඔභාය අනාගතෙ අත්තනො වචනං කාරාපෙතුං සක්කුණෙය්‍යං කනිට්ඨං මහාසෙනකුමාරමෙව සඨගණ්ඨිත්වා සිප්පං සික්ඛාපෙසි. විතුනො අව්වයෙන ජෙට්ඨතිස්සකුමාරෙ රජ්ජං පත්තෙ (810-819-බු-ව) සො තස්ස රඤ්ඤො භීතො කාවීරපට්ටනමෙව ගතො [මහාවංසෙ 36, 113-ගාථාදීප්ප, නිකාය 14-පිට්ඨෙ].

මහාසෙනරඤ්ඤො පන කාලෙ (819-845-බු-ව) සො පුන සිහළදීපමාගන්ත්වා අභයගිරිවිහාරෙ වසන්තො මහාවිහාරවාසීනි වෙනුල්ලවාදං ගාභාපෙතුං නානාපකාරෙහි වායාමමකාසි. තථාපි තෙහි තං ගාභාපෙතුං අසක්කොන්තො රාජානං උපසඨකමිත්වා නානාකාරණෙහි සඤ්ඤාපෙත්වා “යො කොවි එකස්සපි භික්ඛුස්ස මහාවිහාරවාසීනො ආහාරං දදෙය්‍ය, තස්ස සතං දණ්ධො”ති රඤ්ඤො ආණාය නගරෙ හෙරිං වරාපෙසි. තදා මහාවිහාරවාසීනො නගරෙ පිණ්ඩාය වරන්තා තයො දිවසෙ භික්ඛමලද්ධා මහාපාසාදෙ සන්තිපතිත්වා “සවෙ මයං බුදාහෙනු අධම්මං ධම්මොති ගණ්ඨෙය්‍යාම, බහු ජනා තං ගහෙන්වා අපායගාමීනො භවිස්සන්ති, මයඤ්ච සබ්බෙ සාවජ්ජා භවිස්සාම, තස්මා න මයං ජීවිතහෙනුපි වෙනුල්ලවාදං පටිග්ගණ්ඨිස්සාමා”ති සම්මන්ත්රයිත්වා මහාවිහාරාදිකෙ සබ්බවිහාරෙ ඡඩ්ඨෙත්වා රොහණජනපදඤ්ච මලයපදෙසඤ්ච අගමිංසු [මහාවංසෙ 37, 2-6-ගාථාසු. නිකායසඨගහෙ 14-පිට්ඨෙ].

වෙනුල්ලවාදො

කිදිසො වෙනුල්ලවාදො නාම, යතො මහාවිහාරවාසීනො අතිවිය ජිගුච්ඡිංසුති? ඉදානි වෙනුල්ලවාදස්ස සරූපං සබ්බාකාරෙන පකාසෙතුං න සක්කා, වෙනුල්ලනාමෙන පොත්ථකානං වා නිකායස්ස වා එතරභි අපාකටභාවතො. අභිධම්මපිටකෙ පන කථාවත්ථුඅට්ඨකථායං [කථා. අට්ඨ. 793-794 ආදයො] කතිපයා වෙනුල්ලවාදො ආගතා. කථං? –

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

“පරමත්ථතො මග්ගඵලානෙව සඨසො, මග්ගඵලෙහි අඤ්ඤා සඨසො නාම නත්ථි, මග්ගඵලානි ච න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඨසො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාති”ති ව (1) .

“මග්ගඵලානෙව සඨසො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං විසොධෙතං සක්කොන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඨසො දක්ඛිණං විසොධෙති”ති ව (2) .

“මග්ගඵලානෙව සඨසො නාම, න ච තානි කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න චත්තබ්බං සඨසො භුඤ්ජති පිචති බාදති සායති”ති ව (3) .

මග්ගඵලානෙව සඨසො නාම, න ච සක්කා තෙසං කිඤ්චි දාතං, න ච තෙහි පටිග්ගණ්හිතං, නාපි තෙසං දානෙන කොච්ඡ පකාරො ඉජ්ඣති, තස්මා න චත්තබ්බං සඨසස්ස දින්නං මහජ්ඵල”න්ති ව (4) .

“බුද්ධො භගවා න කිඤ්චි පරිභුඤ්ජති, ලොකානුචත්තනත්ථං පන පරිභුඤ්ජමානං විය අත්තානං දස්සෙති, තස්මා නිරුපකාරත්තා න චත්තබ්බං තස්මිං දින්නං මහජ්ඵල”න්ති ව (5) .

“භගවා තුසිතභවනෙ නිබ්බත්තො තත්ථෙව චසති, න මනුස්සලොකං ආගච්ඡති, නිම්මිතරූපමත්තකං පනෙත්ථ දස්සෙති”ති ව (6) .

“තුසිතපුරෙ යිතො භගවා ධම්මදෙසනත්ථාය අභිනිමිමිතං පෙසෙසි, තෙන චෙව, තස්ස ච දෙසනං සම්පට්ඨිත්ථා ආයස්මතා ආනන්දෙන ධම්මො දෙසිතො, න බුද්ධෙන භගවතා”ති ව (7) .

“එකාධිජ්ජායෙන මෙටුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බො. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – කාරුඤ්ඤෙන වා එකෙන අධිජ්ජායෙන එකාධිජ්ජායො, සංසාරෙ වා එකතො භවිස්සාමාති ඉත්ථියා සද්ධිං බුද්ධපුජාදීනි කත්වා පණ්ඩිතසෙන එකො අධිජ්ජායො අස්සාති එකාධිජ්ජායො, එවරූපො ද්වින්නම්පි ජනානං එකාධිජ්ජායො මෙටුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බො”ති ව (8) එවං චෙතුල්ලවාදීනං ලද්ධියො ආගතා, එත්තකායෙව නෙසං වාදා ථෙරවාදගන්ථවසෙන දානි පඤ්ඤායන්ති.

එත්ථ ච ආදිතො චතුහි වාදෙහි සුත්තන්තාගතසඨසො ච මිච්ඡා ගහිතො, විනයාගතසඨසො ච සබ්බථා පටික්ඛිත්තො. තදනන්තරං තයො වාදා ඉස්සරනිමිමානවාදානුචත්තකා. අත්තිමස්ස පන අසද්ධම්මවාදභාවො අතිවිය පාකටොති.

අභිධම්මසමුච්චයෙ පන වෙනුල්ලපිටකස්ස බොධිසත්තපිටකභාවො පකාසිතො, තස්මා සද්ධම්මපුණ්ඩරිකසුත්තාදිකෙ බොධිසත්තපිටකෙ ආගතවාදොපි “වෙනුල්ලවාදො”ති වෙදිතබ්බො [\[අභිධම්මසමුච්චයෙ 79-පිටිය\]](#).

මහාවිහාරනාසනං

මහාවිහාරවාසීසු පන චුත්තජපකාරෙන සබ්බවිහාරෙ ඡඩ්ඛෙත්වා ගතෙසු සඩ්ඨමිත්තො පාපහික්ඛු රාජානං සඤ්ඤාපෙත්වා ලොභපාසාදාදිකෙ චතුසට්ඨායාධිකෙ තිසතමත්තෙ පරිවෙණපාසාදෙ නාසෙත්වා සමුලං උද්ධරාපෙත්වා අභයගිරිවිහාරං ආනයාපෙසි. විහාරභූමියඤ්ච කසාපෙත්වා අපරණ්ණෙ වපාපෙසි. එවං තදා මහාවිහාරො නව වස්සානි හික්ඛුහි සුඤ්ඤො අහොසි ආවාසවිරහිතො ව. අථ රාජා මෙසවණ්ණාභයස්ස නාම කල්‍යාණමිත්තභූතස්ස අමච්චස්ස සත්තජ්ජනපුබ්බධිගමෙන වචනෙන මහාවිහාරං පුන පාකතිකං කත්වා තෙ වාපි අපක්කත්තෙ හික්ඛු ආනෙත්වා චතුහි පච්චයෙහි උපට්ඨති [\[මහාවංසෙ 37-30-ගාථාසු. නිකායසඬිගහෙ 14-15-පිටියෙසු\]](#).

ජෙනවනවාසිනිකායුජ්ජත්ති

පුනපි රාජා දක්ඛිණාරාමවාසීමිති ජිම්හමානසෙ කුහකතිස්සත්ථෙරෙ පසන්තො හුත්වා තස්සත්ථාය මහාවිහාරසීමබ්බන්තරෙ ජොතිවනුයානෙ ජෙනවනවිහාරං කාරෙතුමාරහි. මහාවිහාරවාසීනො හික්ඛු තං නිවාරෙතුං අසක්කොන්තා පුනපි තතො අපක්කමිංසු. තදාපි මහාවිහාරො නව මාසානි හික්ඛුහි සුඤ්ඤො අහොසි. රාජා පන අත්තතො අජ්ඣාසයවසෙනෙව තත්ථ ජෙනවනවිහාරං කාරෙත්වා තස්ස කුහකතිස්සත්ථෙරස්ස අදාසියෙව. තත්ථ දක්ඛිණගිරිවිහාරතො සාගලියා හික්ඛු ආගන්ත්වා වසිංසු. පච්ඡා ච තෙ අම්බසාමණෙරසිලාකාලරඤ්ඤො කාලෙ (1067-1080-බු-ව) වෙනුල්ලවාදිනො අහෙසුං [\[මහාවංසෙ 37, 32-ගාථාදීසු, නිකායසඬිගහෙ 15-පිටිය\]](#).

එවං ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස සීහළදීපමාගමනකාලතො (965-බු-ව) පුබ්බෙයෙව විසුද්ධත්ථෙරවාදීහි මහාවිහාරවාසීහි විරුද්ධසමයා අභයගිරිවාසීනො (455-බු-ව) සාගලියා (797-810-බු-ව) ජෙනවනවාසීනො (829-845-බු-ව) වාති තයො නිකායා උජ්ජන්තා අහෙසුං. තෙසු පන අභයගිරිවාසීනොයෙව විසෙසතො පාකටා වෙච හොන්ති බලවන්තො ව. තථා හි තෙ විසුද්ධත්ථෙරවාදිපිටකඤ්ච වජ්ජිපුත්තකපරියාපන්තධම්මරුවිනිකායපිටකඤ්ච

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

මහිසාසකාදිනිකායපිටකඤ්ච මහායානපිටකඤ්ච සම්පට්ඨිජන්ති. තෙසු
ධම්මරුචිනිකායපිටකස්ස සම්පට්ඨිජනභාවො භාකටොයෙව.
මහිසාසකාදිනිකායපිටකස්ස සම්පට්ඨිජනභාවො පන ඵානියන්තාමස්ස
චිනහික්ඛුනො අද්ධානක්කමසල්ලක්ඛණකථාය චෙව අට්ඨකථාසු
පටික්ඛිත්තවණ්ණපිටකාදිනාමවසෙන ච චෙදිතඛිබ්බො, තථා මහායානපිටකස්ස
සම්පට්ඨිජනභාවොපි.

ඵානියමද්ධානක්කමකථා

ඵානියන්තාමෙන හි චිනහික්ඛුනා 956-බුද්ධවස්සෙ සිහළදීපතො
සක්කතභාසාරොපිතං මහිසාසකචිනයපිටකඤ්ච දීඝාගමො ව සංයුත්තාගමො ව
සන්නිපාතපිටකඤ්ච අත්තනා සහ චිතරට්ඨමානීතන්ති තස්ස
අද්ධානක්කමකථායං දස්සිතං. තඤ්ච සබ්බං අභයගිරිවිහාරතොයෙව
ලද්ධමස්ස, මහාවිහාරවාසීනං සක්කතාරොපිතපිටකාභාවතො. අට්ඨකථායං
පටික්ඛිත්තවණ්ණපිටකාදිනි ව තත්ථෙව භවෙය්‍යුං, මහාවිහාරවාසීහි තෙසං
අප්පට්ඨගහිතභාවතො. තථා “ඵානියමහික්ඛුස්ස සිහළදීපෙ පට්ඨසනකාලෙ
(954-956-බු-ව) මහාවිහාරෙ තිසහස්සමත්තා හික්ඛු වසන්ති, තෙ
ථෙරවාදිපිටකමෙව උග්ගණ්හන්ති, න මහායානපිටකං. අභයගිරිවිහාරෙ
පඤ්චසහස්සමත්තා හික්ඛු වසන්ති, තෙ පන ද්වෙපි පිටකානි උග්ගණ්හන්ති
මහායානපිටකඤ්චෙව ථෙරවාදිපිටකඤ්චා”ති ව තෙනෙව චිනහික්ඛුනා
දස්සිතං.

යස්මා පන අභයගිරිවාසීනො මහායානපිටකමිපි උග්ගණ්හන්ති, තස්මා
තස්මිං විහාරෙ මහායානිකානං පධානාවරියභූතෙහි අස්සසොසනාගජ්ජුතෙහි
කතගන්ථාපි සංවිජ්ජමානායෙව භවෙය්‍යුං, තතොයෙව තෙසං නයඤ්ච නාමඤ්ච
ආවරියබුද්ධසොසත්ථෙරොපි අඤ්ඤෙපි තංකාලිකා මහාවිහාරවාසීනො
සුතසම්පන්නා ථෙරා ජානෙය්‍යුංයෙව. අපිව දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ සමුද්දසමීපෙ
ගුන්නාජනපදෙ නාගාරජුතකොණ්ඩං නාම යානමත්ථි, යත්ථ නාගජ්ජුතො
මහායානිකානං පධානාවරියභූතො වසන්තො බුද්ධසාසනං පතිට්ඨාපෙසි.
ආවරියබුද්ධසොසස්ස ව තන්දෙසිකභාවනිමිත්තං දිස්සති, තං පච්ඡතො (33-
පිට්ඨෙ) ආචිභවිස්සති. තස්මාපි ආවරියබුද්ධසොසත්ථෙරො නාගජ්ජුතස්ස ව
අස්සසොසස්ස ව නයඤ්ච නාමඤ්ච ජානෙය්‍යායෙවාති සක්කා අනුමිතිතුං.

ජානතොයෙව පන තෙසං නයස්ස වා නාමස්ස වා අත්තතො
අට්ඨකථායමප්පකාසනං තෙසං නිකායන්තරභාවතොයෙවස්ස. තථා හි තෙසං
අස්සසොසනාගජ්ජුනානං අස්සසොසො [(570-670-
බුද්ධවස්සඛන්තරෙ)] ථෙරවාදතො හින්තෙසු ඵකාදසසු ගණෙසු
සබ්බත්ථිවාදගණෙ පරියාපන්තො, නාගජ්ජුතො ව මහාසඬ්ඝික-

වෙනියවාදිගණාදීහි ජාතෙ මහායානනිකායෙ පරියාපන්නො,
මහාවිහාරවාසීනො ච ආදිතොයෙව පටියාය නිකායන්තරසමයෙහි
අසම්මිස්සනත්ථං අත්තනො පිටකං අතීච ආදරං කත්වා රක්ඛන්ති, අයඤ්ච
ආචරියබුද්ධසොසො තෙසමඤ්ඤතරො. චුත්තඤ්ඤි තස්ස ගන්ථනිගමනෙසු
“මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඤ්ඤාකාරභූතෙනා”ති. තස්මා “ආචරියබුද්ධසොසො
තෙසං නයං ජානන්නොයෙව අත්තනො ගන්ථෙසු නිකායන්තරසමයෙහි
අසම්මිස්සනත්ථං නස්පකාසෙසී”ති වෙදිතබ්බං.

එත්තාවතා ච යාති “බොධිමණ්ඩසමීපමිහි, ජාතො
බ්‍රාහ්මණමාණවො”තිආදිනා චුත්තස්ස මහාවංසවචනස්ස විචාරණමුඛෙන
ආචරියබුද්ධසොසස්ස වම්භනවචනානි ධම්මානන්දකොසම්බිතා චුත්තානි,
තානි අමුලකභාවෙන අනුච්චාරිතානි. තථාපි “ආචරියබුද්ධසොසො
බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතො”ති එතං පන අත්ථං සාධෙතුං දළ්භකාරණං න
දිස්සතෙව යපෙත්වා තං මහාවංසවචනං, යම්පි බුද්ධසොසස්සප්පත්තියං චුත්තං,
තම්පි මහාවංසමෙව නිස්සාය චුත්තවචනත්තා න දළ්භකාරණං භොතීති.

මරම්මරට්ඨිකභාවකථා

එකච්චෙ පන මරම්මරට්ඨිකා “ආචරියබුද්ධසොසො මරම්මරට්ඨෙ සපුං
නාම නගරතො සීහළදීපං ගන්ත්වා සඬගහට්ඨකථායො අකාසී”ති වදන්ති. තං
ධම්මානන්දෙන අනුජානිත්වා “තම්පි ථොකං යුත්තිසම්පන්නං, අහං එවං
සද්දහාමි ‘බුද්ධසොසො දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙ තෙලඬගජාතිකො’ති,
තෙලඬගජාතිකා ච බහු ජනා මරම්මරට්ඨෙ ච ඉන්දොච්ඡින රට්ඨෙ ච ගන්ත්වා
වසන්ති, තල්භිඬ? ඉති වොහාරො ච තතොයෙව තෙලඬගපදතො උප්පන්නො.
තථා ‘බුද්ධසොසො අට්ඨකථායො කත්වා සීහළදීපතො මරම්මරට්ඨං ගන්ත්වා
පච්ඡිමභාගෙ තත්ථෙව වසී’තිපි ගහෙතුං සක්කා, තස්ස හි ගන්ථා මරම්මරට්ඨෙ
සීහළරට්ඨතොපි සුරක්ඛිතතරා භොන්ති”ති ච වත්වා පතිට්ඨාපිතං.

දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකභාවයුත්ති

බහු පන ආධුනිකා විචක්ඛණා ධම්මානන්දාදයො
“ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකො”ති වදන්ති. අයං
පනෙත්ථ යුත්ති, යෙභුයොන හි අට්ඨකථාට්ඨිකාකාරා ථෙරො
දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකායෙව. තථා හි බුද්ධවංසට්ඨකථාය ච
අභිධම්මාවතාරට්ඨකථාය ච විනයවිනිවිජයට්ඨකථාය ච කාරකො
ආචරියබුද්ධදත්තත්ථෙරො වොළරට්ඨෙ තම්බපණ්ණිනදියං උරගනගරෙ
ජාතො ආචරියබුද්ධසොසෙන එකකාලිකො ච. පරමත්ථවිනිවිජය-

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

නාමරූපපරිච්ඡේද-අභිධම්මත්ථසංඛිගහනං කාරකො ආචරියඅනුරුද්ධත්ථෙරො
[එකච්චෙ පන වදන්ති-පරමත්ථවිනිච්ඡයකාරකො එකො,
නාමරූපපරිච්ඡේදඅභිධම්මත්ථසංඛිගහනං කාරකො එකොති ද්වෙ
අනුරුද්ධත්ථෙරාති] කඤ්චිවරරට්ඨෙය කාවෙරිනගරජාතිකො.
බුද්දකනිකායපරියාපන්නඋදානාදිපාළියා සංවණ්ණනාභුතාය පරමත්ථදීපනියා
කාරකො ආචරියධම්මපාලත්ථෙරොපි දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙය
කඤ්චිපුරජාතිකො. තථෙවායම්පිති වෙදිතබ්බො. චුත්තඤ්ඤි මනොරථපුරණියා
නාම අභිගුත්තරට්ඨකථාය නිගමනෙ -

“ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්තජොතිපාලෙන;
කඤ්චිපුරාදීසු මයා, පුබ්බෙ සද්ධිං වසන්තෙනා”ති.

එත්ථ ච කඤ්චිපුරං නාම මදරසනගරස්ස ඊසකං පච්ඡිමනිස්සිතෙ
දක්ඛිණදිසාභාගෙ පඤ්චවත්තාලිසමිලස්පමාණෙ පදෙසෙ ඉදානි කඤ්චීවර ඉති
වොහරිතනගරමෙව.

තථා පපඤ්චසුදනියා නාම මජ්ඣිමට්ඨකථාය නිගමනෙපි -

“ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන බුද්ධමිත්තෙන;
පුබ්බෙ මයුරදුක්ඛ [මයුරරූප (සී.), මයුරසුත්ත (සායා.)] පට්ටනම්හි සද්ධිං
වසන්තෙනා”ති - චුත්තං.

එත්ථ ච මයුරදුක්ඛපට්ටනං නාම ඉදානි මදරසනගරස්මිපෙ මිලපොර ඉති
වොහරිතට්ඨානන්ති පොරාණස්පවත්තිගවෙසිහි චුත්තං.

ඉමාහි පන නිගමනගාථාහි දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨෙයෙව නිචුත්ථපුබ්බතං
පකාසෙති, බොධිමණ්ඩසමිපෙ වා, මරම්මරට්ඨෙය වා නිචුත්ථපුබ්බතාය
පකාසනඤ්ච න දිස්සති. තෙන ආචරියබුද්ධසොසො දක්ඛිණඉන්දියරට්ඨිකො න
හොතීති න සක්කා පටික්ඛිපිතුං.

සමන්තපාසාදිකායම්පි විනයට්ඨකථායං (3, 13) ආචරියෙන එවං චුත්තං -

“යං පන අන්ධකට්ඨකථායං ‘අපරික්ඛිත්තෙ පමුබ්බෙ අනාපත්තීති
භූමියං විනා ජගතියා පමුබ්බං සන්ධාය කථිත්තීති චුත්තං, තං
අන්ධකරට්ඨෙය පාටෙක්කසන්නිවෙසා එකච්ඡදනා ගබ්භපාළියො සන්ධාය
චුත්ත”න්ති.

ඉමිනා පන වචනෙන “අන්ධකට්ඨකථා අන්ධකරට්ඨිකෙහි ථෙරෙහි
කතා”ති පාකටා හොති, ආචරියබුද්ධසොසොපි ච අන්ධකට්ඨකථාය

සන්ධායභාසිතම්පි තත්දෙසිකගබ්භපාළිසන්තිවෙසාකාරම්පි සුට්ඨු ජානාති, තස්මා තත්දෙසිකො න භොතීති න සක්කා චත්තුන්ති.

තථා ඉමස්සපි විසුද්ධිමග්ගස්ස නිගමනෙ —
 “මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකචත්තබ්බෙනා”ති චුත්තං. එත්ථ ච බ්බෙට්ඨාති පදස්ස ගාමොති වා, ජානපදානං කස්සකානං නිවාසොති වා, බුද්දකනගරන්ති වා තයො අත්ථා සක්කතාහිධානෙ පකාසිතා, දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨෙසු ච යාවජ්ජනනාපි ගාමො බ්බෙට්ඨාති වොහරීයති. තස්මා මොරණ්ඩවිභයෙ බ්බෙට්ඨ ජාතො මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකො, මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකො ඉති චත්තබ්බො මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකචත්තබ්බො, තෙන මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකචත්තබ්බෙනාති චචනත්ථං කත්වා “මොරණ්ඩගාමෙ ජාතොති චත්තබ්බෙන ථෙරොනා”ති අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉදානි පන දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨෙ ගුන්තාජනපදෙ නාගාරජුනකොණ්ඩතො එකපණ්ණාසමිලමත්තෙ (51) අමරච්ඡිතො ච අට්ඨපණ්ණාසමිලමත්තෙ (58) පදෙසෙ කොතනෙමලිපුරිති ච ගුන්දලපල්ලිති ච වොහරිතං යානද්වයමත්ථී, තත්ථ ච බහුනි බුද්ධසාසනිකපොරාණසන්තකානි දිට්ඨානි, නෙමලිති තෙලගුවොහාරො ච මොරස්ස, ගුන්දලු ඉති ච අණ්ඩස්ස, තස්මා තං යානද්වයමෙව පුබ්බෙ මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨාති වොහරිතො ආචරියබුද්ධසොසස්ස ජාතිගාමො භවෙය්‍යාති පොරාණට්ඨානගවෙසිහි ගහිතො. යස්මා පනෙතං “මොරණ්ඩබ්බෙට්ඨකචත්තබ්බෙනා”ති පදං “මොරණ්ඩගාමජාතෙනා”ති පදං විය පාළිනායානුවඡවිකං න භොති, අඤ්ඤෙහි ච බහුහි විසෙසනපදෙහි එකතො අට්ඨත්වා විසෙසාපදස්ස පච්ඡතො විසුං යීතං, ආගමට්ඨකථාදීසු ච න දිස්සති, තස්මා එතං කෙනචි තංකාලිකෙන ආචරියස්ස ජාතිට්ඨානං සඤ්ජානන්තෙන පක්ඛිත්තං විය දිස්සති.

ඉමෙසු පන තීසු “ආචරියබුද්ධසොසො බොධිමණ්ඩසමීපෙ ජාතොති ච මරමිමරට්ඨිකොති ච දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨිකො”ති ච චුත්තචචනෙසු පච්ඡිමමෙව බලවතරං භොති ආචරියස්සෙව චචනනිස්සිතත්තා, තස්මා තදෙව නිස්සාය ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස උජ්ජත්ති එවං වෙදිතබ්බො.

ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස අට්ඨුජ්ජත්ති

ආචරියබුද්ධසොසො දසමෙ බුද්ධවස්සසතකෙ (901-1000-බු-ව) දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨෙ මොරණ්ඩගාමෙ බ්‍රාහ්මණකුලෙ ජාතො, සො තීසු වෙදෙසු වෙව සබ්බවිජ්ජාසිජ්ජගන්ථෙසු ච පාරච්ඡිගතො හුත්වා බුද්ධසාසනධම්මං සුත්වා තම්පි උග්ගණ්හිතුකාමො තස්මිංයෙව දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨෙ එකස්මිං ථෙරවාදිකවිහාරෙ මහාවිහාරවාසීනං රෙචතත්ථෙරජ්ජමුඛානං හික්ඛුනං සන්තිකෙ පබ්බජ්ජඤ්ඤෙව උපසම්පදඤ්ඤෙව ගණ්හිත්වා පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හි. සො එවං පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හන්තොයෙව

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

අඤ්ඤාසි “අයමෙකායනමග්ගො දස්සනවිසුද්ධියා නිබ්බානසච්ඡිකිරියායා”ති. ආචරියුපජ්ඣායා ච තස්ස විසිට්ඨඤාණජපභාවසම්පන්නභාවං ඤත්වා “ඉමස්ස බුද්ධසාසනෙ කිත්තිසොසො බුද්ධස්ස විය පවත්තිස්සති”ති සම්පස්සමානා “බුද්ධසොසො”ති නාමමකංසු. තෙන චුත්තං “බුද්ධසොසොති ගරුහි ගහිතනාමධෙයොනා”ති.

සො එවං පිටකත්තයපාළිමුග්ගණ්හිත්වා මදරස නගරසම්පට්ඨානභූතෙ මයුරද්වාරපට්ඨනම්හි ච කඤ්චිපුරාදීසු ච වසන්නො අත්ඨකට්ඨකථාය පරිවයං ඤත්වා තාය අසන්තුට්ඨවිත්තො සිහලට්ඨකථාසුපි පරිවයං කාතුකාමො තා ච පාළිභාසමාරොපෙත්වා අභිනවිකාතුමාසිසන්නො සිහලදීපමගමාසි. තස්මිඤ්ච කාලෙ සිහලදීපෙ මහානාමො නාම රාජා රජ්ජං කාරෙති, සො ච රාජා අභයගිරිවාසීසු පසන්නො තෙයෙව විසෙසනො පග්ගණ්හාති.

එකච්චෙ පන ආධුනිකා විවක්ඛණා එවං වදන්ති “ආචරියබුද්ධසොසස්ස සිහලදීපාගමනෙන සිරිමෙඝවණ්ණරාජකාලතො (846-බු-ව) පුරෙතරංයෙව භවිතබ්බ”න්ති. ඉදඤ්ච නෙසං කාරණං, තස්ස රඤ්ඤො නවවස්සකාලෙ (855-බු-ව) බුද්ධස්ස දායාධාතුකලිඬිගරට්ඨතො සිහලදීපමානීතා, තතො පට්ඨාය සිහලරාජානො අනුසංවච්ඡරං මහන්නං ධාතුපුජාඋස්සවං කරොන්ති. යදි ච ආචරියබුද්ධසොසො තතො පච්ඡා සිහලදීපමාගවිජෙය්‍ය, තම්පි පාසාදිකං මහුස්සවං දිස්වා අත්තතො ගන්ථෙසු පකාසෙය්‍ය යථා ඵාහියං නාම විනහික්ඛු මහානාමරාජකාලෙ (953-975-බු-ව) තං දිස්වා අත්තතො අද්ධානක්කමකථායං පකාසෙසි, න පන ආචරියස්ස ගන්ථෙසු තංපකාසනා දිස්සති, තෙනෙතං ඤායති “ආචරියබුද්ධසොසො දායාධාතුසම්පත්තකාලතො (855-බු-ව) පුරෙතරංයෙව සිහලදීපමාගන්ත්වා අට්ඨකථායො අකාසී”ති. තං පන න දළ්භකාරණං හොති, තිපිටකපාළියා හි අත්ථසංවණ්ණනාය යං වා තං වා අත්තතො පච්චක්ඛදිට්ඨං පකාසෙතබ්බං න හොති, න ච අත්ථසංවණ්ණනා අද්ධානක්කමකථාසදිසා. කිඤ්ච හියොයා, සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථායං දීපවංසතොපි කිඤ්චි ආනෙත්වා පකාසිතං, දීපවංසෙ ච යාව මහාසෙනරාජකාලා (819-845-බු-ව) පවත්ති පකාසිතාති සිරිමෙඝවණ්ණරාජකාලතො (845-873-බු-ව) පුබ්බෙ දීපවංසොයෙව ලිඛිතො න භවෙය්‍ය. යදි ච අට්ඨකථායො තතො පුබ්බෙයෙව කතා භවෙය්‍යං, කථං තත්ථ දීපවංසො සක්කා පකාසෙතුන්ති.

ආචරියබුද්ධසොසො පන සිහලදීපං පත්තකාලෙ (965-බු-ව) මහාවිහාරමෙව ගන්ත්වා තත්ථ සිහලමහාථෙරානං සන්නිකෙ සිහලට්ඨකථායො සුණි. චුත්තඤ්චි සමන්තපාසාදිකායං -

“මහාඅට්ඨකථඤ්චෙව, මහාපච්චරිමෙව ච;

කුරුන්දිඤ්චාති තිස්සොපි, සීහලට්ඨකථා ඉමා.

බුද්ධමිත්තොති නාමෙන, විස්සුතස්ස යසස්සිනො;
විනයඤ්ඤස්ස ධීරස්ස, සුත්වා ථෙරස්ස සන්තිකෙ”ති [පරි. අට්ඨ.
නිගමනකථා].

ඉමිනා පන අට්ඨකථාවචනෙන මහාඅට්ඨකථාදීනං තිස්සන්තංයෙව
අට්ඨකථානං සුතභාවො දස්සිතො. සමන්තපාසාදිකායං පන
සඬ්ඛෙපඅන්ධකට්ඨකථානම්පි විනිච්ඡයො දස්සිතොයෙව, කස්මා පන තා
ආචරියෙන සීහලත්ථෙරානං සන්තිකෙ න සුතාති? තාසු හි අන්ධකට්ඨකථා තාව
අන්ධකරට්ඨිකභාවතො, කතපරිවයභාවතො ච න සුතාති
පාකටොයෙවායමත්ථො. සඬ්ඛෙපට්ඨකථා පන මහාපච්චරිට්ඨකථාය
සංඛිත්තමත්තභාවතො න සුතාති වෙදිතඛිබ්බා. තථා හි වජිරබුද්ධිට්ඨකායං
ගන්ථාරම්භසංවණ්ණනායං [විජිර. ටී. ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා]
වුළපච්චරිට්ඨකථාඅන්ධකට්ඨකථානම්පි ආදි-සද්දෙන සඬ්ඛිතභාවො
චුත්තො, සාරත්ථදීපනී-විමතිවිනොදනීටිකාසු [සාරත්ථ. ටී. 1.92
පාවිත්තිකණ්ඩ; වි. වි. ටී. 1.ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා] පන
අන්ධකසඬ්ඛෙපට්ඨකථානං සඬ්ඛිතභාවො චුත්තො, සමන්තපාසාදිකායඤ්ච
වුළපච්චරිති නාමං කුහිඤ්චිපි න දිස්සති, මහාට්ඨකථා මහාපච්චරි කුරුන්දි
අන්ධකසඬ්ඛෙපට්ඨකථාති ඉමානියෙව නාමානි දිස්සන්ති, ඛණ්ඩුසු ච යානෙසු
“සඬ්ඛෙපට්ඨකථායං පන මහාපච්චරියඤ්ච චුත්ත”න්තිආදිනා [පාරා. අට්ඨ.
1.94] ද්විත්තම්පි සමානවිනිච්ඡයො දස්සිතො. තස්මා වජිරබුද්ධියං
වුළපච්චරිති චුත්තට්ඨකථා මහාපච්චරිතො උද්ධරිත්වා සඬ්ඛෙපෙන
කතට්ඨකථා භවෙය්‍ය, සා ච සඬ්ඛෙපෙන කතත්තා සඬ්ඛෙපට්ඨකථා නාම ජාතා
භවෙය්‍ය. එවඤ්ච සති මහාපච්චරියා සුතාය සාපි සුතායෙව භොතිති න සා
ආචරියෙන සුතාති වෙදිතඛිබ්බා.

එවං සීහලට්ඨකථායො සුණන්තස්සෙව ආචරියබුද්ධිසොසස්ස
තික්ඛගම්භීරජවනඤ්ඤාණප්පභාවවිසෙසසම්පන්නභාවඤ්ච
පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිචීරියපටිමණ්ඩිතසීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදය-
සමුදිතභාවඤ්ච
සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථපඤ්ඤාවෙය්‍යන්ති-
යසමන්තාගතභාවඤ්ච
අනෙකසත්ථන්තරොචිතසංවණ්ණනානසසුකොවිදභාවඤ්ච ඤත්වා
තංසවනකිච්චපරිනිට්ඨිතකාලෙ සඬ්ඝපාලාදයො ථෙරා තං
විසුද්ධිමග්ගාදිගන්ථානං කරණත්ථාය විසුං විසුං ආයාචිංසු. එත්ථ ච ආචරියස්ස
යථාචුත්තගුණෙහි සම්පන්නභාවො අත්තනො වචනෙනෙව පාකටො. චුත්තඤ්ච
අත්තනො ගන්ථනිගමනෙසු -

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

“පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවිරියපටිමණ්ඩිතෙන
සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන
සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන
පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්තාගතෙනා” තිදාදි.

තත්ථ සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙනාති පදෙන
ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො මහාවිහාරවාසීනං විසුද්ධත්ථෙරවාදීනං
දෙසනානයසඬ්ඛාතෙ සකසමයෙ ච මහාසඬ්ඝිකාදිමහායානිකපරියොසානානං
නිකායන්තරභූතානං පරෙසං පිටකගත්ථන්තරවාදනයසඬ්ඛාතෙ පරසමයෙ ච
තථා තංකාලිකඅඤ්ඤතිත්ථියසමණබ්‍රාහ්මණානං වෙදත්තයාදිසඬ්ඛාතෙ
පරසමයෙ ච කොවිදො, තෙසං සකසමයපරසමයානං
දුරොගාහදුබ්බොධත්ථසඬ්ඛාතෙ ගහනට්ඨානෙපි ච ඔගාහිතුං සමත්ථොති
දීපෙනි. පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්තාගතොති පදෙන
ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො පොරාණට්ඨකථායො සඬ්ඛිපිතුඤ්ච
පටිසඬ්ඛරිතුඤ්ච සමත්ථොති දීපෙනීති වෙදිතබ්බො.

ආයාචනාකාරණං

කස්මා පන තෙ තං ආයාචිංසුති? වුවුවතෙ, මහාවිහාරවාසීනො හි
ආදිතොයෙව පට්ඨාය පිටකත්තයං යථා තිසු සඬ්ඝිතිසු පාළිභාසාය සඬ්ඝිතං, යථා
ච වට්ටගාමණිරාජකාලෙ (455-467-බු-ව) පොත්ථකෙසු ආරොපිතං, තථා
පොරාණං පාළිපිටකමෙව උග්ගණ්හන්ති වෙච වාචෙන්ති ච, න
සක්කතාරොපිතපිටකං. අට්ඨකථායො ච තිවස්සසතමත්තතො පුරෙ කතා. තථා
හි අට්ඨකථාසු වසභරාජකාලතො (609-653-බු-0) පච්ඡා
සිහළිකත්ථෙරානඤ්චෙව අඤ්ඤෙසඤ්ච වත්ථු න දිස්සති යිපෙත්වා
මහාසෙනරාජවත්ථුං [පාරා. අට්ඨ. 2.236-237], යාච
ආචරියබුද්ධසොසකාලාපි ච තා එව පොරාණට්ඨකථායො අත්ථි න අභිනවිකතා.
තෙන තෙසං පිටකෙසු යෙභුයොන ජනා පරිවයං කාතුං අසඤ්ජාතාහිලාසා
හොන්ති අසඤ්ජාතුස්සාහා. දීපන්තරෙසු ච අත්තතො පිටකං පත්ථරාපෙතුං න
සක්කොන්ති අට්ඨකථානං දීපභාසාය අභිසඬ්ඛතත්තා. අභයගිරිවාසීනො පන
වට්ටගාමණිරාජකාලතො පට්ඨාය සක්කතභාසාරොපිතං
ධම්මරුවිනිකායාදිපිටකමිපි මහායානපිටකමිපි නවං නවං පරියාපුණන්ති වෙච
වාචෙන්ති ච, තෙන තෙසං පිටකෙසු යෙභුයොන ජනා පරිවයං කාතුං
සඤ්ජාතාහිලාසා හොන්ති සඤ්ජාතුස්සාහා, නවං නවමෙව හි සත්තා පියායන්ති.
තතොයෙව තෙ දීපන්තරෙසුපි අත්තතො වාදං පත්ථරාපෙතුං සක්කොන්ති.
තස්මා තෙ මහාවිහාරවාසීනො ථෙරො අත්තතො සිහළට්ඨකථායො පාළිභාසාය
අභිසඬ්ඛරිතුකාමා තථා කාතුං සමත්ථං ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස

ඤාණප්පභාවවිසෙසං යථාචුත්තගුණසම්පන්නභාවඤ්ච ඤත්වා ආයාචිංසුති වෙදිතබ්බං.

විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණං

තෙසු තාව විසුද්ධිමග්ගං ආචරියවුද්ධසොසො සච්ඡපාලත්ථෙරෙන අජ්ඣෙසිතො මහාවිහාරස්ස දක්ඛිණභාගෙ පධානසරෙ මහානිගමස්සාමීනො පාසාදෙ [\[පරි. අට්ඨ. නිගමනකථා\]](#) වසන්තො අකාසි. එත්තාවතා ව “සො පනෙස විසුද්ධිමග්ගො කෙන කතො, කදා කතො, කත්ථ කතො, කස්මා කතො”ති ඉමෙසං පඤ්භානමත්ථො විත්ථාරෙන විභාවිතො භොති.

ඉදානි කිමත්ථං කතොතිආදීනං පඤ්භානමත්ථං පකාසයිස්සාම. තත්ථ කිමත්ථං කතොති එතස්ස පන පඤ්භස්ස අත්ථො ආචරියෙනෙව පකාසිතො. කථං?

“සුදුල්ලභං ලභිත්වාන, පබ්බජ්ජං ජිනසාසනෙ;
සීලාදිසඬගහං බෙමං, උජුං මග්ගං විසුද්ධියා.

යථාභූතං අජානන්තා, සුද්ධිකාමාපි යෙ ඉධ;
විසුද්ධිං නාධිගච්ඡන්ති, වායමන්තාපි යොගිතො.

තෙසං පාමොජ්ජකරණං, සුවිසුද්ධිවිනිව්ඡයං;
මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිනං.

විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සං, තං මෙ සක්කච්ච භාසතො;
විසුද්ධිකාමා සබ්බෙපි, නිසාමයථ සාධවො”ති [\[විසුද්ධි. 1.2\]](#).

තස්මා එස විසුද්ධිමග්ගො විසුද්ධිසඬබ්බාතනිබ්බාතකාමානං සාධුජනානං සීලසමාධිපඤ්ඤාසඬබ්බාතස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස යථාවතො ජානනත්ථාය කතොති පධානප්පයොජනවසෙන වෙදිතබ්බො. අප්පධානප්පයොජනවසෙන පන චතුසු ආගමට්ඨකථාසු ගත්ථසල්ලභුකභාවත්ථායපි කතොති වෙදිතබ්බො. තථා හි චුත්තං ආගමට්ඨකථාසු –

“මජ්ඣෙ විසුද්ධිමග්ගො, එස චතුත්තම්පි ආගමානඤ්භි;
යත්වා පකාසයිස්සති, තත්ථ යථාභාසිතමත්ථං;
ඉච්චෙව මෙ කතො”ති [\[දී. නි. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා\]](#).

තත්තිස්සයො

කිං නිස්සාය කතොති එතස්සපි පඤ්ඤස්ස අත්ථො ආවරියෙනෙව පකාසිතො. චුත්තඤ්ඤි එත්ථ ගත්ථාරම්භෙ -

“මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිත”න්ති [විසුද්ධි. 1.2].

තථා නිගමනෙපි -

“තෙසං සීලාදිභෙදානං, අත්ථානං යො විනිච්ඡයො;
පඤ්චන්තම්පි නිකායානං, චුත්තො අට්ඨකථානයෙ.

සමාහරිත්වා තං සබ්බං, යෙභුයොන සනිච්ඡයො;
සබ්බසඬ්ඤාසෙහි, මුත්තො යස්මා පකාසිතො”ති [දී. නි. අට්ඨ. 1.ගත්ථාරම්භකථා].

ඉමිනා පන වචනෙන අයමත්ථො පාකටො භොති - “විසුද්ධිමග්ගං කුරුමානො ආවරියො මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයසඬ්ඤාතා පඤ්චන්තම්පි නිකායානං පොරාණට්ඨකථායො නිස්සාය තාසු චුත්තං ගහෙතබ්බං සබ්බං විනිච්ඡයං සමාහරිත්වා අකාසි”ති. තස්මා යා යා එත්ථ පදවණ්ණනා වා විනිච්ඡයො වා සාධකවත්ථු වා දස්සියති, තං සබ්බං තස්ස තස්ස නිද්ධාරිතපාළිපදස්සනිකායසංවණ්ණනාභූතාය පොරාණසීහලට්ඨකථාතො ආනෙත්වා භාසාපරිවත්තනවසෙනෙව දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. අයම්පි හි විසුද්ධිමග්ගො න කෙවලං අත්තනො ඤාණප්පභාවෙන කතො, විසුං පකරණභාවෙන ව, අථ ඛො චතුත්තම්පි ආගමට්ඨකථානං අවයවභාවෙනෙව කතො. චුත්තඤ්ඤි තාසං නිගමනෙ -

“එකුනසට්ඨිමත්තො, විසුද්ධිමග්ගොපි භාණවාරෙහි;
අත්ථප්පකාසනත්ථාය, ආගමානං කතො යස්මා.

තස්මා තෙන සභායං, අට්ඨකථා භාණවාරගණනාය;
සුපරිමිතපරිච්ඡින්නං, චත්තාලිසසතං භොති”තිආදි [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා].

යා පන විසුද්ධිමග්ගෙ මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසෙ “අයං තාව විසුද්ධිකථායං නයො. අරියවංසකථායං පනා”තිආදිනා [විසුද්ධි. 2.717] ද්වෙ කථා චුත්තා, තාපි මහාවිහාරවාසීනං දෙසනානයෙ අත්තොගධා ඉමස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස නිස්සයායෙවාති වෙදිතබ්බාති.

තක්කරණප්පකාරො

කෙන පකාරෙන කතොති එත්ථ අනන්තරපඤ්ඤෙ චුත්තප්පකාරෙනෙව කතො. තථා හි ආචරියො සංයුත්තනිකායතො

“සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං;
ආතාපී නිපකො හික්ඛු, සො ඉමං විජට්ඨෙ ජට්”න්ති [සං. නි. 1.23] –

ඉමං ගාථං පඨමං දස්සෙත්වා තත්ථ පධානවසෙන චුත්තා සීලසමාධිපඤ්ඤායො විසුං විසුං චිත්ථාරතො විහජිත්වා අකාසි. එවං කුරුමානො ච පඤ්චහිපි නිකායෙහි සීලසමාධිපඤ්ඤාපටිසංයුත්තානි සුත්තපදානි උද්ධරිත්වා තෙසං අත්ථඤ්ච සීහලට්ඨකථාහි භාසාපරිවත්තනවසෙන දස්සෙත්වා තාසු චුත්තානි සීහලිකවත්ථුනි ච විනිවිජයෙ ච පකාසෙසි. විසෙසතො පන තස්මිං කාලෙ පාකටා සකසමයවිරුද්ධා සමයන්තරා ච බහුසු යානෙසු දස්සෙත්වා සහෙතුකං පටික්ඛිත්තා. කථං?

තත්ථ හි වරියාවණ්ණනායං. “තත්ත පුරිමා තාව තිස්සො වරියා පුබ්බාවිණ්ණනිදානා ධාතුදොසනිදානා වාති එකච්චෙව වදන්ති. පුබ්බෙ කීර ඉට්ඨජ්ජයොගසුභකම්මබ්බලො රාගවරිතො හොති, සග්ගා වා චචිත්වා ඉධුපපන්නො. පුබ්බෙ ඡෙදනවධබන්ධනවෙරකම්මබ්බලො දොසවරිතො හොති, නිරයනාගයොනීහි වා චචිත්වා ඉධුපපන්නො. පුබ්බෙ මජ්ජිමානසබ්බලො සුතපරිපුච්ඡාචිහීතො ච මොහවරිතො හොති, තිරච්ඡානායොනියා වා චචිත්වා ඉධුපපන්නොති එවං පුබ්බාවිණ්ණනිදානානි වදන්ති. ද්විත්තං පන ධාතුනං උස්සන්තත්තා පුග්ගලො මොහවරිතො හොති පථවීධාතුයා ච ආපොධාතුයා ච. ඉතරාසං ද්විත්තං උස්සන්තත්තා දොසවරිතො. සබ්බාසං සමත්තා පන රාගවරිතොති. දොසෙසු ච සෙම්භාධිකො රාගවරිතො හොති. වාතාධිකො මොහවරිතො. සෙම්භාධිකො වා මොහවරිතො. වාතාධිකො රාගවරිතොති එවං ධාතුදොසනිදානානි වදන්ති”ති එකච්චෙවාදං දස්සෙත්වා සො “තත්ථ යස්මා පුබ්බෙ ඉට්ඨජ්ජයොගසුභකම්මබ්බලාපි සග්ගා චචිත්වා ඉධුපපන්නාපි ච න සබ්බෙ රාගවරිතානෙව හොන්ති, න ඉතරෙ වා දොසමොහවරිතා. එවං ධාතුනඤ්ච යථාචුත්තෙනෙව නයෙන උස්සදනියමො නාම නත්ථී. දොසනියමෙ ච රාගමොහද්වයමෙව චුත්තං, තම්පි ච පුබ්බාපරවිරුද්ධමෙව. තස්මා සබ්බමෙතං අපරිච්ඡින්නවචන”න්ති [විසුද්ධි. 1.44] පටික්ඛිත්තො. තං පරමත්ථමඤ්ජුසාය නාම විසුද්ධිමග්ගමහාටිකායං. “එකච්චෙති උපතිස්සත්ථෙරං සන්ධායාහ, තෙන හි විමුත්තිමග්ගෙ තථා චුත්ත”න්තිආදිනා වණ්ණිතං [විසුද්ධි. ටී. 1.44].

විමුක්තිමග්ගපකරණං

කො සො විමුක්තිමග්ගො නාම? විසුද්ධිමග්ගො විය සීලසමාධිපඤ්ඤානං විසුං විසුං විහජිත්වා දීපකො එකො පටිපත්තිගත්තො. තත්ථ හි –

“සීලං සමාධි පඤ්ඤා ච, විමුක්ති ච අනුත්තරා;
අනුබුද්ධා ඉමෙ ධම්මා, ගොතමෙන යසස්සිනා”ති [දී. නි. 2.186; අ. නි. 4.1] –

ඉමං ගාථං පඨමං දස්සෙත්වා තදත්ථවණ්ණනාවසෙන සීලසමාධිපඤ්ඤාවිමුක්තියො විසුං විසුං විහජිත්වා දීපිතා. සො පන ගත්තො ඉදානි විනරට්ඨෙයෙව දිට්ඨො, විනභාසාය ච පරිවත්තිතො (1048-බු-ව) සඤ්ඤාපාලෙන නාම භික්ඛුනා. කෙන පන සො කුතො ච තත්ථ ආනීතොති න පාකට්ඨමනං. තස්ස පන සඤ්ඤාපාලස්ස ආවරියො ගුණභද්‍රො නාම මහායානිකො භික්ඛු මජ්ඣිමඉන්ද්‍රියදෙසිකො, සො ඉන්ද්‍රියරට්ඨතො විනරට්ඨං ගච්ඡන්තො පඨමං සිහළදීපං ගත්ත්වා තතො (978-බු-ව) විනරට්ඨං ගතො. තදා සො තෙන ආනීතො භවෙය්‍ය [විමුක්තිමග්ග, විසුද්ධිමග්ග].

තස්මිඤ්ච විමුක්තිමග්ගෙ පුබ්බාවිණ්ණනිදානදස්සනං ධාතුනිදානදස්සනඤ්ච යථෙව විසුද්ධිමග්ගෙ එකච්චෙවාදො, තථෙවාගතං. දොසනිදානදස්සනෙ පන “සෙම්භාධිකො රාගවරිතො, පිත්තාධිකො දොසවරිතො, වාතාධිකො මොහවරිතො. සෙම්භාධිකො වා මොහවරිතො, වාතාධිකො රාගවරිතො”ති තිණ්ණමපි රාගදොසමොහානං දොසනියමො වුත්තො. ආවරියබුද්ධිසොසෙන දිට්ඨවිමුක්තිමග්ගපොත්ථකෙ පන “පිත්තාධිකො දොසවරිතො”ති පාඨො උච්ඡානො භවෙය්‍ය.

අඤ්ඤානිපි බහුනි විසුද්ධිමග්ගෙ පටික්ඛිත්තානි තත්ථ විමුක්තිමග්ගෙ ගහෙතබ්බහාවෙන දිස්සන්ති. කථං?

සීලනිද්දෙසෙ (1, 8-පිට්ඨෙ) “අඤ්ඤෙ පන සිරට්ඨො සීලත්ථො, සීතලත්ථො සීලත්ථොති එවමාදිනාපි නයෙනෙත්ථ අත්ථං වණ්ණයන්ති”ති පටික්ඛිත්තො අත්ථොපි තත්ථ ගහෙතබ්බහාවෙන දිස්සති.

තථා ධුතඨගනිද්දෙසෙ (1, 78-පිට්ඨෙ) “යෙසම්පි කුසලත්තිකවිනිමුත්තං ධුතඨගං, තෙසං අත්ථතො ධුතඨගමෙව නත්ථී, අසන්තං කස්ස ධුතනතො ධුතඨගං නාම භවිස්සති, ධුතගුණෙ සමාදාය වත්තතිති වචනවිරොධොපි ච තෙසං ආපජ්ජති, තස්මා තං න ගහෙතබ්බ”න්ති පටික්ඛිත්තං පඤ්ඤත්තිධුතඨගමපි තත්ථ දිස්සති. මහාට්ඨකායං (1-104) පන “යෙසන්ති

අභයගිරිවාසිකෙ සන්ධායාහ, තෙ හි ධුතඨගං නාම පඤ්ඤත්තීති වදන්ති”ති වණ්ණිතං.

තථා පථවීකසිණනිද්දෙසෙ (1, 144) “පටිපදාවිසුද්ධි නාම සසම්භාරිකො උපවායො, උපෙක්ඛානුබුහනා නාම අප්පනා, සම්පහංසනා නාම පච්චවෙක්ඛණාති ඵලමෙකෙ වණ්ණයන්ති”ති ආදිනා පටික්ඛිත්තඵකෙවාදොපි තත්ථ දිස්සති. මහාටිකායං (1, 172) පන “ඵකෙති අභයගිරිවාසිනො”ති වණ්ණිතං.

තථා ඛන්ධනිද්දෙසෙ (2, 80-පිට්ඨෙ) “ඛලරූපං සම්භවරූපං ජාතිරූපං රොගරූපං ඵකච්චානං මනෙන මිද්ධරූප”න්ති ඵලං අඤ්ඤානිපි රූපානි ආහරිත්වා පොරාණට්ඨකථායං තෙසං පටික්ඛිත්තභාවො පකාසිතො. මහාටිකායං “ඵකච්චානන්ති අභයගිරිවාසින”න්ති වණ්ණිතං. තෙසු ජාතිරූපං මිද්ධරූපඤ්ච විමුක්තිමග්ගෙ දස්සිතං. න කෙවලං දස්සනමත්තමෙව, අථ ඛො මිද්ධරූපස්ස අත්ථිභාවොපි “මිද්ධං නාම තිවිධං ආහාරජං උතුජං චිත්තජඤ්චාති. තෙසු චිත්තජමෙව නීවරණං හොති, සෙසා පන ද්වෙ අරහතොපි භවෙය්‍යු”න්ති ආදිනා සාධිතො.

ඵත්තාවතා ව විමුක්තිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගෙන අසමානත්ථානං චුත්තභාවො ව අභයගිරිවාසිහි තස්ස ගන්ථස්ස පටිග්ගහිතභාවො ව සක්කා ඤාතුං. අඤ්ඤානිපි පන ඊදිසානි අසමානචචනානි ඛණ්ණි තත්ථ සංවිජ්ජන්තියෙව, තානි පන සබ්බානි න සක්කා ඉධ දස්සෙතුං.

යෙහුයොන පනස්ස කරණජපකාරො විසුද්ධිමග්ගස්ස විය හොති. යා යා හි පාළි අභිධම්මවිහඨගතො වා පටිසම්භිදාමග්ගතො වා අඤ්ඤසුත්තන්තෙහි වා ආනෙත්වා සාධකභාවෙන විසුද්ධිමග්ගෙ දස්සියති, තත්ථපි සා සා පාළි යෙහුයොන දිස්සතෙව. තාසු කඤ්චිමත්තං උද්ධරිත්වා අනුමිතනත්ථාය දස්සයිස්සාම.

යා විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 47-පිට්ඨෙ) “පඤ්ච සීලානි පාණාතිපාතස්ස පහානං සීල”න්ති ආදිකා පටිසම්භිදාමග්ගපාළි දස්සිතා, සා විමුක්තිමග්ගෙපි දිස්සතෙව.

යඤ්ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 137-පිට්ඨෙ) “සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පටිපක්ඛො...පෙ.... විවායො විවිකිච්ඡායා”ති වචනං පෙටකෙ චුත්තන්ති දස්සිතං, තඤ්ච තත්ථපි තට්ථ දස්සෙත්වා “තිපෙටකෙ චුත්ත”න්ති නිද්දිට්ඨං. තිපෙටකෙති නාමඤ්ච පෙටකොපදෙසමෙව සන්ධාය චුත්තං භවෙය්‍ය. තත්ථ හි විච්චිවෙව කාමෙහිති පාඨසංවණ්ණනායං “අලොභස්ස පාරිපුරියා කාමෙහි විවෙකො සම්පජ්ජති, අදොසස්ස. අමොහස්ස පාරිපුරියා අකුසලෙහි ධම්මෙහි විවෙකො සම්පජ්ජති”ති පාඨස්ස තිපෙටකෙ චුත්තභාවො දස්සිතො. සො ව

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

පාඨො පෙට්කොපදෙසෙ (262-පිට්ඨෙ) “තත්ථ අලොභස්ස පාරිසුරියා විචිත්තො හොති කාමෙහි” තිආදිනා දිස්සති.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 258-පිට්ඨෙ) “අයම්පි බො භික්ඛවෙ ආනාපානස්සතිස්මාධි භාවිතො” තිආදිකා පාළි මහාවග්ගසංයුත්තකතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 272-පිට්ඨෙ) “අස්සාසාදිමජ්ඣපරියොසානං සතියා අනුගච්ඡතො” තිආදි පාළි ච (1, 273-පිට්ඨෙ) කකචුපමපාළි ච පටිසම්භිදාමග්ගතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 69-පිට්ඨෙ) “කතමා චිත්තමයා පඤ්ඤා” තිආදිකා ච පාළි “තත්ථ කතමං ආයකොසල්ල” තිආදිකා ච පාළි (2, 71-පිට්ඨෙ) “දුක්ඛෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා” තිආදිකා ච පාළි අභිධම්මවිභඪගතො ආනෙත්වා දස්සිතා, තථෙව තත්ථපි. සබ්බාපි ච තත්ථ චුත්තා එකවිධදුට්ඨාදිපඤ්ඤාපහෙදකථා විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තකථාය යෙභුයොන සමානායෙව.

“යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනුපස්සති;

පරිත්තං සුබ්බමං එතං, ඌකාසිරසමුපම” ති [\[විසුද්ධි. 2.436; ධ. ස. අට්ඨ. 596\]](#) –

අයම්පි ගාථා විමුක්තිමග්ගෙපි ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙන භාසිතභාවෙනෙව දස්සිතා. ඌකාසිරසමුපමන්ති පදං පන ඌකාසමුපමන්ති තත්ථ දිස්සති, තඤ්ච පරම්පරලෙඛකානං පමාදලෙඛමත්තමෙව සියා.

චතුසු සච්චෙසු විසුද්ධිමග්ගෙ විය වචනත්ථතො ලක්ඛණතො අනුනාධිකතො කමතො අත්තොගධානං පහෙදතො උපමාතො ච විනිච්ඡයො දස්සිතො, සො ච යෙභුයොන විසුද්ධිමග්ගෙන [\[විසුද්ධි. 2.530\]](#) සමානායෙව.

යථා ච විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 242-245) සම්මසනඤාණකථායං පඤ්චන්තං බන්ධානං අතීතාදිඵකාදසවිධෙන ච අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයෙන ච විසුං විසුං සම්මසනනායො දස්සිතො, තථෙව තත්ථපි. චක්ඛාදිජරාමරණපරියොසානෙසු පන ධම්මෙසු ධම්මවිචාරපරියොසානානං සට්ඨියා එව ධම්මානං අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයෙන සම්මසනනායො තත්ථ දස්සිතො.

විසුද්ධිමග්ගෙ පන දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසෙ (2, 230-232-පිට්ඨෙසු) චුත්තා “යමකං නාමරූපඤ්ච...පෙ.... උභො භිජ්ජන්ති පච්චයා” ති ගාථා ච, “න

වක්ඛුතො ජායරෙ’’තිආදිකා ඡ ගාථායො ව, ‘‘න සකෙන ඛලෙන ජායරෙ’’තිආදිකා ඡ ගාථායො ව විමුත්තිමග්ගෙ භඩ්ගානුපස්සනාඤාණකථායං දස්සිතා. තාසු අප්පමත්තකොයෙව පාඨහෙදො දිස්සති.

විසුද්ධිමග්ගෙ (2, 261-2-පිටියෙසු) අරුපසත්තකෙසු අරියවංසකථානායෙන චුත්තො කලාපතො ව යමකතො ව සම්මසනනායො විමුත්තිමග්ගෙ එත්ථෙව භඩ්ගානුපස්සනාඤාණකථායං දස්සිතො.

විමුත්තිමග්ගෙ බුද්ධානුස්සතිකථායං ලොකවිදුති පදස්ස අත්ථවණ්ණනායං සත්තලොකසඬ්ඛාරලොකවසෙන ද්වෙයෙව ලොකා දස්සිතා, න පන ඔකාසලොකො යථා විසුද්ධිමග්ගෙ (1, 199-200-පිටියෙසු).

එත්තාවතා ව විමුත්තිමග්ගො නාම ගන්ථො කිදිසොති සක්කා අනුමිතිතුං. සො පන යථා න මහාවිහාරවාසීනං ගන්ථො හොති, එවං මහායානිකානම්පි න හොතියෙව ථෙරවාදපිටකමෙව නිස්සාය කතභාවතො. යස්මා පන තත්ථ න කිඤ්චිපි සිහලදීපිකං නාමං වා ථෙරවාදො වා දිස්සති, තස්මා සො සිහලදීපෙ කතගන්ථොපි න හොති. ඉන්දියරට්ඨිකං පන නාමඤ්ච වොභාරො ව තත්ථ බහුසු යානෙසු දිස්සති, තස්මා ඉන්දියරට්ඨෙ කතගන්ථොව භවෙයා. යස්මා වස්ස පෙටකොපදෙසං නිස්සිතභාවො බහුසු යානෙසු දිස්සති, විසෙසතො පන මිද්ධරුපස්ස අත්ථිභාවො ව, අරහතොපි තස්ස අත්ථිභාවො ව තමෙව නිස්සාය දස්සියති, පටිසම්භිදාමග්ගගණ්ඨිපදෙ ව පෙටකෙති පදස්ස [පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.36] අත්ථවණ්ණනායං ‘‘සුත්තන්තපිටකත්ථාය අට්ඨකථා පෙටකං මහිසාසකානං ගන්ථො’’ති වණ්ණිතො. තස්මා එසො විමුත්තිමග්ගො මහිසාසකනිකායිකෙන කතො භවෙයාති අම්භාකං මති.

නිස්සයට්ඨකථාවිභාවනා

විසුද්ධිමග්ගො පන න කෙවලං පුබ්බෙ චුත්තප්පකාරෙනෙව කතො, අථ බො චුච්චමානප්පකාරෙනාපි. තථා හි ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො පොරාණට්ඨකථාහි සමාහරිත්වා භාසාපරිවත්තනවසෙන දස්සෙන්නොපි යා යා අත්ථවණ්ණනා වා විනිච්ඡයො වා සංසයිතබ්බො හොති, තත්ථ තත්ථ විනයට්ඨකථායං චුත්තන්ති වා (1, 263), විනයට්ඨකථාසු චුත්තං, මජ්ඣිමට්ඨකථාසු පනාති වා (1, 70), අඬ්ගුත්තරභාණකාති වා (1, 72), අට්ඨකථාවරියානං මනානුසාරෙන විනිච්ඡයොති වා (1, 99), චුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථාසුති වා (1, 118), තං අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තන්ති වා (1, 134), දීඝභාණකසංයුත්තභාණකානං මතන්ති වා, මජ්ඣිමභාණකා ඉච්ඡන්තීති වා (1, 267), අට්ඨකථාසු විනිච්ඡයොති වා, එවං තාව දීඝභාණකා, මජ්ඣිමභාණකා පනාහුති වා (1, 277), අඬ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන...පෙ.... අයං කමො

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

චුත්තො, සො පාළියා න සමෙතීති වා (1, 309), එවං තාව මජ්ඣිමනිකායා, සංයුත්තනිකායා පනාති වා (2, 62), සංයුත්තට්ඨකථායං චුත්තන්ති වා (2, 63), අට්ඨකථායං පනාති වා (2, 80) එවං තං තං අත්ථවණ්ණනාවිනිච්ඡයානං නිස්සයම්පි විභාවෙන්වා පච්ඡිමජනානං උප්පජ්ජමානසංසයං විනොදෙන්තොයෙව තෙ දස්සෙසි.

තෙතිමස්ස විසුද්ධිමග්ගස්ස කරුණකාලෙ සබ්බාපි සිහලට්ඨකථායො ආවරියස්ස සන්තිකෙ සන්තිති ව, පුබ්බෙයෙව තා ආවරියෙන සිහලත්ථෙරානං සන්තිකෙ සුතාති ව, තාහි ගහෙතබ්බං සබ්බං ගහෙන්වා අයං විසුද්ධිමග්ගො ආවරියෙන ලබ්බොති ව අයමත්ථො අතිවිය පාකටො හොති. තස්මා යං මහාවංසෙ –

“සඬ්ඝො ගාථාද්වයං තස්සා’දාසි සාමත්ථියං තවා” තිආදිනා “ගාථාද්වයමෙව ඔලොකෙන්වා කිඤ්චිපි අඤ්ඤං පොත්ථකං අනොලොකෙන්වා ආවරියබුද්ධසොසො විසුද්ධිමග්ගං අකාසි” ති අධිප්පායෙන අභිත්ථුතිවචනං චුත්තං, තං අභිත්ථුතිමත්තමෙවාති වෙදිතබ්බං.

පොරාණවචනදස්සනං

න කෙවලං ආවරියො අට්ඨකථායොයෙව නිස්සයභාවෙන දස්සෙසි, අථ බො “පොරාණා පනාහු” තිආදිනා පොරාණානං වචනම්පි දස්සෙසියෙව. තදෙන්ථ ද්වාවිසති යා නෙසු දිට්ඨං [විසුද්ධි. 1.15, 137, 142, 217, 252, 303; 2.581, 675-676, 689, 706, 736, 745, 746, 749, 755, 778, 839]. කෙ පනෙතෙ පොරාණා නාම? යාව චතුත්ථසඬ්ඝිතිකාලා සඬ්ඝිතිකාරෙසු පරියාපන්නා වා තාදිසා වා මහාථෙරාති වෙදිතබ්බා. තථා හි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (292-3-පිට්ඨෙසු).

“ඔහාසෙ වෙව ඤාණෙ ව, පීතියා ව විකම්පති...පෙ....

ධම්මුද්ධවචකුසලො හොති, න ව වික්ඛෙපං ගච්ඡති” ති –

එවමාගතා ගාථායො ඉධ (273-4-පිට්ඨෙසු) පොරාණානං වචනභාවෙන දස්සිතා. යදි විමා ගාථායො සඬ්ඝිතිකාරෙහි පක්ඛිත්තා භවෙය්‍යුං යථා පරිවාරපාළියං (3-පිට්ඨෙ) ආගතා ආවරියපරම්පරාදිපිකා ගාථායො, තා හි සමන්තපාසාදිකායං (1, 46-පිට්ඨෙ) පොරාණවචනභාවෙන දස්සිතා, එවං සති තෙයෙව සඬ්ඝිතිකාරා පොරාණාති වෙදිතබ්බා. අථ පටිසම්භිදාමග්ගදෙසකෙනෙව භාසිතා භවෙය්‍යුං, තෙ විය ගරුකරණියා පච්චයිකා සද්ධායිතබ්බකා මහාථෙරා පොරාණාති වෙදිතබ්බා. සමන්තපාසාදිකාසුමඬ්ගලවිලාසිනිආදිසු “පොරාණා පන එවං වණ්ණයන්ති” තිආදිනා චුත්තට්ඨානෙසුපි තාදිසාව ආවරියා පොරාණාති චුත්තා.

විනයට්ඨකථාකරණං

ආචරියො පන ඉමං විසුද්ධිමග්ගපකරණං යථාචුත්තජපකාරෙන කත්වා අඤ්ඤාපි තිපිටකට්ඨකථායො අනුක්කමෙන අකාසි. කථං? සමන්තපාසාදිකං නාම විනයට්ඨකථං. බුද්ධසිරිත්ථෙරෙන අජ්ඣෙසිනො මහාවිහාරස්ස දක්ඛිණභාගෙ පධානසරපරිවෙණෙ මහානිගමස්සාමිනො පාසාදෙ වසන්තො අකාසි. සා පනෙසා සිරිපාලොති නාමත්තරස්ස මහානාමරඤ්ඤො විසතිමවස්සෙ (973-බු-ව) ආරද්ධා එකවිසතිමවස්සෙ (974-බු-ව) නිට්ඨානජපත්තා අහොසි. තඤ්ච පන කරොන්තො මහාමනින්දත්ථෙරෙනාහනං සිහළභාසාය සඬබ්බං මහාඅට්ඨකථං තස්සා සරීරං කත්වා මහාපච්චරිකුරුන්දිසඬබ්බෙපඅන්ධකට්ඨකථාහි ව ගහෙනබ්බං ගහෙන්වා සිහළදීපෙ යාව වසහරාජකාලා පාකටානං පොරාණ විනයධරමහාථෙරානං විනිච්ඡයභූතං ථෙරවාදමිපි පක්ඛිපිත්වා අකාසි. චුත්තඤ්ඤෙනං සමන්තපාසාදිකායං -

“සංවණ්ණනං තඤ්ච සමාරහන්තො, තස්සා මහාඅට්ඨකථං සරීරං;
කත්වා මහාපච්චරියං තථෙව, කුරුන්දිනාමාදිසු විස්සුතාසු.

විනිච්ඡයො අට්ඨකථාසු චුත්තො, යො යුත්තමත්ථං අපරිච්චජන්තො;
තතොපි අන්තොගධථෙරවාදං, සංවණ්ණනං සම්ම සමාරහිස්ස”න්ති ව.

“මහාමෙසවනුය්‍යානෙ, භූමිභාගෙ පතිට්ඨිතො;
මහාවිහාරො යො සත්ථු, මහාබොධිවිභූසිතො.

යං තස්ස දක්ඛිණෙ භාගෙ, පධානසරමුත්තමං;
සුවිචාරිත්තසිලෙන, හික්ඛුසඬසෙන සෙවිතං.

උළාරකුලසම්භූතො, සඬිසුපට්ඨායකො සදා;
අනාකුලාය සද්ධාය, පසන්තො රතනත්තයෙ.

මහානිගමසාමිති, විස්සුතො තත්ථ කාරයි;
චාරුපාකාරසඤ්චිතං, යං පාසාදං මනොරමං.

සන්දච්ඡායතරුපෙතං, සම්පන්නසලිලාසයං;
වසතා තත්‍ර පාසාදෙ, මහානිගමසාමිතො.

සුවිසිලසමාවාරං, ථෙරං බුද්ධසිරිවිහයං;
යා උද්දිසිත්වා ආරද්ධා, ඉද්ධා විනයවණ්ණනා.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

පාලයන්තස්ස සකලං, ලඛ්ඛාදීපං නිරඬ්ඛදං;

රඤ්ඤො සිරිනිවාසස්ස [සිරියා නිවාසට්ඨොනභූතස්ස
සිරිපාලනාමකස්ස රඤ්ඤො (විමති, අන්තිමට්ඨට්ඨො)],
සිරිපාලයසස්සිනො.

සමච්ඡතිමෙ වස්සෙ, ජයසංවච්ඡරෙ අයං;

ආරද්ධා එකච්ඡමිහි, සම්පත්තෙ පරිනිට්ඨිතා.

උපද්දවාකුලෙ ලොකෙ, නිරුපද්දවතො අයං;

එකසංවච්ඡරෙනෙව, යථා නිට්ඨං උපාගතා'ති [පරි. අට්ඨ.
නිගමනකථා] ව.

අයඤ්ච සමන්තපාසාදිකා විනයට්ඨකථා අධුනා
මුද්දිතජට්ඨසඬ්භිතිපොත්ථකවසෙන සහස්සතො උපරි
අට්ඨපණ්ණාසාධිකතිසතමත්තපිට්ඨපරිමාණා (1358) හොති, තස්සා ව
එකසංවච්ඡරෙන නිට්ඨාපිතත්තං උපනිධාය
චතුච්ඡාධිකසත්තසතමත්තපිට්ඨපරිමාණො (724) විසුද්ධිමග්ගොපි
අන්තමසො ජප්පඤ්චමාසෙහි නිට්ඨාපිතො භවෙය්‍යාති සක්කා ඤාතුං. තස්මා යං
බුද්ධසොසුජ්ජත්තියං මහාවංසවචනං නිස්සාය “විසුද්ධිමග්ගො
ආචරියබුද්ධසොසෙන එකරත්තෙනෙව තික්ඛත්තුං ලිඛිත්වා නිට්ඨාපිතො”ති
අහිත්ථුතිවචනං චුත්තං, තං තක්කාරකස්ස අහිත්ථුතිමත්තමෙවාති වෙදිතඛ්ඛං.

නනු ව ඉමිස්සං අට්ඨකථායං “සුමඬ්ඛලවිලාසිනිය”න්තිආදිනා
විසෙසනාමවසෙන ආගමට්ඨකථානං අතිදෙසො දිස්සති [පාරා. අට්ඨ. 1.15],
කථමිමිස්සා තාහි පට්ඨමරං කතභාවො වෙදිතඛ්ඛොති? ආචරියස්ස අට්ඨකථාසු
අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසතො, විනයපිටකස්ස ගරුකාතඛ්ඛතරභාවතො,
මහාවිහාරවාසීහි විසෙසෙන ගරුකතභාවතො, සඬ්භිතික්කමානුරූපභාවතො,
ඉධෙව පරිපුණ්ණනිදානකථාපකාසනතො, නිගමනෙ ව පට්ඨමං
සීහලට්ඨකථායො සුත්වා කරණජපකාසනතො යපෙත්වා විසුද්ධිමග්ගං අයමෙව
පට්ඨමං කතාති වෙදිතඛ්ඛා. විසුද්ධිමග්ගෙ පන විනයට්ඨකථායන්ති වා
විනයට්ඨකථාසුති වා මජ්ඣිමට්ඨකථාසුති වා එවං සාමඤ්ඤනාමවසෙනෙව
අතිදෙසො දිස්සති, න සමන්තපාසාදිකාදිවිසෙසනාමවසෙන. තස්මාස්ස
සඛ්ඛපට්ඨමං කතභාවො පාකට්ඨොයෙව. ආගමට්ඨකථානං ඉධාතිදෙසො [පාරා.
අට්ඨ. 1.15] ඉමිස්සාපි තත්ථාති [දී. නි. අට්ඨ. 1.8] එවං
අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො පන ආචරියස්ස මනසා සුවචත්ථිතවසෙන වා සක්කා
භවිතුං, අපුඛ්ඛාවරිමපරිනිට්ඨාපනෙන වා. කථං? ආචරියෙන හි විසුද්ධිමග්ගං
සඛ්ඛසො නිට්ඨාපෙත්වා සමන්තපාසාදිකාදිං එකෙකමට්ඨකථං
කරොන්තෙනෙව යත්ථ යත්ථ අත්ථවණ්ණනා විත්ථාරතො අඤ්ඤට්ඨකථාසු

පකාසෙනබ්බා හොති, තත්ථ තත්ථ “ඉමස්මිං නාම යානෙ කපෙස්සාමී”ති මනසා සුවචත්ථිතං වචත්ථපෙත්වා තඤ්ච අතිදිසිත්වා යථාවචත්ථිතයානප්පත්තකාලෙ තං විත්ථාරතො කපෙන්නෙන තා කතා වා භවෙය්‍යුං. එකෙකිස්සාය වා නිට්ඨානාසන්නප්පත්තකාලෙ තං යපෙත්වා අඤ්ඤඤච අඤ්ඤඤච තථා කත්වා සබ්බාපි අපුබ්බාවරිමං පරිනිට්ඨාපිතා භවෙය්‍යුන්ති එවං ද්විත්තං පකාරානමඤ්ඤතරවසෙන ආචරියස්සාට්ඨකථාසු අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො හොතීති වෙදිතබ්බන්ති.

ආගමට්ඨකථාකරණං

සුමඬගලවිලාසිනිං නාම දීඝනිකායට්ඨකථං පන ආචරියො සුමඬගලපරිවෙණුවාසිනා දායානාගත්ථෙරෙන ආයාචිතො අකාසි. චුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

“ආයාචිතො සුමඬගල-පරිවෙණුනිවාසිනා ථීරගුණෙන;
දායානාග සඬ්ඝ, ත්ථෙරෙන ථෙරවංසත්ථයෙන.

දීඝාගමස්ස දසබල-ගුණගණපරිදීපනස්ස අට්ඨකථං;
යං ආරභිං සුමඬගල-විලාසිනිං නාම නාමෙන.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා”ති [\[දී. නි. අට්ඨ. 3. නිගමනකථා\]](#).

පපඤ්චසුදනිං නාම මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථං භදන්තබුද්ධමිත්තත්ථෙරෙන පුබ්බෙ මයුරදුතපට්ඨනෙ අත්තනා සද්ධිං වසන්නෙන ආයාචිතො අකාසි. චුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

“ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්තබුද්ධමිත්තෙන;
පුබ්බෙ මයුරදුතප,ට්ඨනමිහි සද්ධිං වසන්නෙන.

පරවාදවිධංසනස්ස, මජ්ඣිමනිකායසෙට්ඨස්ස;
යමහං පපඤ්චසුදනි-මට්ඨකථං කාතුමාරභිං.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා”ති [\[ම. නි. අට්ඨ. 3. නිගමනකථා\]](#).

සාරත්ථප්පකාසිනිං නාම සංයුත්තනිකායට්ඨකථං භදන්තජොතිපාලත්ථෙරෙන ආයාචිතො අකාසි. චුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

“එතිස්සා කරුණත්ථං, ථෙරෙන භදන්තජොතිපාලෙන;
සුවිසිලෙන සුභාසිතස්ස පකාසයන්තඤ්ඤාණෙන.

සාසනවිභූතිකාමෙන, යාවමානෙන මං සුභගුණෙන;
යං සමධිගතං පුඤ්ඤං, තෙනාපි ජනො සුඛි භවතු”ති [සං. නි. අට්ඨ. 3.5.නිගමනකථා].

මනොරථපූරණං නාම අභිගුත්තරනිකායට්ඨකථං
භදන්තජොතිපාලත්ථෙරෙන දක්ඛිණඉන්ද්‍රියරට්ඨෙය කඤ්චිපුරාදීසු ච සිහලදීපෙ
මහාවිහාරමිහි ච අත්තනා සද්ධිං වසන්තෙන ආයාචිතො, තථා ජීවකෙනාපි
උපාසකෙන පිටකත්තයපාරගුභූතෙන වාතාහතෙපි අනිඤ්ජමානසභාවෙ දුමෙ
විස අනිඤ්ජමානසද්ධම්මෙ යිතෙන සුමතිනා පරිසුද්ධාජීවෙනාභියාචිතො
අකාසි. චුත්තං හෙතමෙතිස්සා නිගමනෙ –

“ආයාචිතො සුමතිනා, ථෙරෙන භදන්තජොතිපාලෙන;
කඤ්චිපුරාදීසු මයා, පුබ්බෙ සද්ධිං වසන්තෙන.

වරතම්බපණ්ණිදීපෙ, මහාවිහාරමිහි වසනකාලෙපි;
වාතාහතෙ විස දුමෙ, අනිඤ්ජමානමිහි සද්ධම්මෙ.

පාරං පිටකත්තයසා,ගරස්ස ගන්ත්වා යිතෙන සුමතිනා;
පරිසුද්ධාජීවෙනා,භියාචිතො ජීවකෙනාපි.

ධම්මකථානයිපුණෙහි, ධම්මකථිකෙහි අපරිමාණෙහි;
පරිකිළිතස්ස පටිප,ජ්ඣිතස්ස සකසමයචිත්‍රස්ස.

අට්ඨකථං අභිගුත්තර,මහානිකායස්ස කාතුමාරද්ධො;
යමහං චිරකාලට්ඨිති-මිච්ඡන්තො සාසනවරස්ස.

සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා;
චතුත්තචුතිපරිමාණාය, පාළියා භාණවාරෙහි.

සබ්බාගමසංවණ්ණන, මනොරථො පූරිතො ච මෙ යස්මා;
එතාය මනොරථ පූරණිති නාමං තතො අස්සා”ති [අ. නි. අට්ඨ. 3.11.නිගමනකථා].

ඉමා ච පන වතස්සො ආගමට්ඨකථායො කුරුමානො ආවරියබුද්ධසොසො
මහාමහින්දත්ථෙරෙනාහතං මූලට්ඨකථාසඬ්ඛාතං මහාඅට්ඨකථංයෙව

භාසාපරිවත්තනවසෙන වෙව පුනඡ්ඡුනාගතවිත්ථාරකථාමග්ගස්ස සංඛිපනවසෙන ච අකාසි. වුත්තඤ්ඤෙතං ගන්ථාරම්භෙ -

“සිහලදීපං පන ආහ,තාථ වසිනා මහාමහින්දෙන;
යපිතා සිහලභාසාය, දීපවාසිනමත්ථාය.

අපනෙත්වාන තතොහං, සිහලභාසං මනොරමං භාසං;
තත්තිනායානුච්ඡවිකං, ආරොපෙත්තො විගතදොසං...පෙ....
භිත්වා පුනඡ්ඡුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමි”ති.

තථා නිගමනෙපි -

“සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා”ති [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා] ව;

“මූලට්ඨකථාසාරං, ආදාය මයා ඉමං කරොන්තෙනා”ති [දී. නි. අට්ඨ. 3.නිගමනකථා] ව.

ඉමාසං සරීරභූතපාදෙසු ච සමන්තපාසාදිකායං විය “මහාපච්චරියං, කුරුන්දිය”ත්තිආදිනා විනිවිජයසංවණ්ණනාභෙදප්පකාසනං න දිස්සති, තථා අභිධම්මට්ඨකථාසුපි. තෙනෙතං ඤායති “සුත්තන්තාභිධම්මෙසු මහාඅට්ඨකථාතො අඤ්ඤා මහාපච්චරිආදිනාමිකා පොරාණිකා සිහලට්ඨකථායො වෙව අත්ඨකට්ඨකථා ච නත්ථි”ති. යාව වසභරාජකාලා (609-653) පන පාකටානං සිහලිකත්ථෙරානං විනිවිජයො ච වාදා ච වත්ථුනි ච එතාසුපි දිස්සන්තියෙවාති.

අභිධම්මට්ඨකථාකරණං

අට්ඨසාලිනී. පන සම්මොභවිනොදනිඤ්ච ධාතුකථාදිපඤ්චපකරණස්ස අට්ඨකථඤ්චාති තිස්සො අභිධම්මට්ඨකථායො අත්තනා සදිසනාමෙන සොතත්ථකීගන්ථකාරකෙන බුද්ධසොසභික්ඛුනා ආයාචිතො අකාසි. වුත්තඤ්ඤෙතං තාසු -

“විසුද්ධාවාරසිලෙන, නිපුණාමලබුද්ධිනා;
භික්ඛුනා බුද්ධසොසෙන, සක්කච්චං අභියාචිතො”ති [ධ. ස. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා] ව.

“බුද්ධසොසොති ගරුහි ගහිතනාමධෙයොන ථෙරෙන කතා
අයං අට්ඨසාලිනී නාම ධම්මසඬ්ඛිගට්ඨකථා”ති [ධ. ස. අට්ඨ. නිගමනකථා] ව.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

“අත්ථප්පකාසනත්ථං, තස්සාහං යාවිතො ධීතගුණෙන;
යතිනා අදන්ධගතිනා, සුබුද්ධිනා බුද්ධසොසෙන.

යං ආරහිං රචයිතුං, අට්ඨකථං සුනිපුණෙසු අත්ථෙසු;
සම්මොහවිනොදනතො, සම්මොහවිනොදනීං නාමා”ති [විහ. අට්ඨ. නිගමනකථා] ව.

“බුද්ධසොසොති ගරුහි ගහිතනාමධෙයොන ථෙරෙන කතා
අයං සම්මොහවිනොදනී නාම විහඬිගට්ඨකථා”ති [විහ. අට්ඨ. නිගමනකථා] ව.

ඉමාසු පන තීසු පඤ්චපකරණට්ඨකථාය නාමවිසෙසො නත්ථි ආයාවකො ව
න පකාසිතො, කෙවලං අත්තතො සද්ධාය එව සඤ්චොදිතෙන
ආචරියබුද්ධසොසෙන සා කතා විය දිස්සති. චුත්තඤ්ඤෙනං තස්සා නිගමනෙ –

“කුසලාදිධම්මහෙදං, නිස්සාය නයෙහි විවිධගණනෙහි;
විත්ථාරෙත්තො සත්තම-මහිධම්මප්පකරණං සත්ථා.

සුවිහිතසන්තිට්ඨානො, පට්ඨානං නාම යං පකාසෙසි;
සද්ධාය සමාරද්ධා, යා අට්ඨකථා මයා තස්සාති ව.

“එත්තාවතා

සත්තප්පකරණං නාථො, අභිධම්මමදෙසයි;
දෙව්නිදෙවො දෙව්නං, දෙවලොකමිහි යං පුරෙ;
තස්ස අට්ඨකථා එසා, සකලස්සාපි නිට්ඨිතා”ති [පට්ඨා. අට්ඨ. 19-24.1] ව.

“බුද්ධසොසොති ගරුහි ගහිතනාමධෙයොන ථෙරෙන කතා
අයං සකලස්සපි අභිධම්මපිටකස්ස අට්ඨකථා”ති [පට්ඨා. අට්ඨ. 19-24.1] ව.

එකච්චෙ පන ආධුනිකා ථෙරා “අභිධම්මට්ඨකථායො
ආචරියබුද්ධසොසෙන යාවිතො සඬ්ඝපාලබුද්ධමිත්තජොතිපාලාදීනං
අඤ්ඤතරො ථෙරො අකාසී”ති වදන්ති. අයඤ්ච නෙසං විචාරණා,
අට්ඨසාලිනීසම්මොහවිනොදනීසු “තා බුද්ධසොසෙන යාවිතො අකාසී”ති
ගන්ථකාරෙන චුත්තං. තෙන ඤායති “තක්කාරකො අඤ්ඤො,
ආචරියබුද්ධසොසො පන තාසු යාවකපුග්ගලොයෙවා”ති. ආගමට්ඨකථාසු ව
ආචරියබුද්ධසොසෙන –

“සීලකථා ධූතධම්මා, කම්මට්ඨානානි චෙව සබ්බානි...පෙ....

ඉති පන සබ්බං යස්මා, විසුද්ධිමග්ගෙ මයා සුපරිසුද්ධං;

චුත්තං තස්මා භියො, න තං ඉධ විචාරයිස්සාමි”ති [දී. නි. අට්ඨ.

1.ගන්ථාරම්භකථා] –

එවං සීලකථාදීනං අත්තනා එව විසුද්ධිමග්ගෙ චුත්තභාවො මයානිපදෙන පකාසිතො. අට්ඨසාලිනියං පන –

“කම්මට්ඨානානි සබ්බානි, චරියාභිඤ්ඤා විපස්සනා;

විසුද්ධිමග්ගෙ පනිදං, යස්මා සබ්බං පකාසිත”න්ති [ධ. ස. අට්ඨ.

ගන්ථාරම්භකථා] –

එවං මයානි කත්තුපදෙන විනා චුත්තං. තෙනාපි ඤායති “විසුද්ධිමග්ගකාරකො අඤ්ඤො, අභිධම්මට්ඨකථාකාරකො අඤ්ඤො”ති. කිඤ්චාපි අභිධම්මට්ඨකථාසු අභියාවකො බුද්ධසොසො භික්ඛුනාති ච යතිනාති ච ඉමෙහෙව සාමඤ්ඤගුණපදෙහි චුත්තො න ථෙරෙතාති සගාරවගුණපදෙන, තථාපි සො “විසුද්ධාචාරසීලෙන නිපුණාමලබුද්ධිනා”ති ච, “අදන්ධගතිනා සුබුද්ධිනා”ති ච ඉමෙහි අධිකගුණපදෙහි ථොමිතත්තා “විසුද්ධිමග්ගාදිකාරකො ආචරියබුද්ධසොසොයෙවා”ති සක්කා ගහෙතුං. සො හි උපසම්පන්නකාලතොයෙව පට්ඨාය ගන්ථකොවිදො පරියත්තිවිසාරදගුණසම්පන්නො, තස්මිඤ්ච කාලෙ උභයදසවස්සො භවෙය්‍ය, තස්මා ථෙරෙතාති න චුත්තොති සක්කා ගහෙතුන්ති.

තං පන තෙසං අතිවිචාරණමත්තමෙව. න හි ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො “තස්මිං කාලෙ උභයදසවස්සො”ති සක්කා ගහෙතුං, විසුද්ධිමග්ගනිගමනෙපි “බුද්ධසොසාති ගරුහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙතා”ති චචනතො, න ච “විසුද්ධාචාරසීලෙන, නිපුණාමලබුද්ධිනා”ති චා, “අදන්ධගතිනා සුබුද්ධිනා”ති චා එත්තකෙහෙව ද්විති ද්විති ගුණපදෙහි ථොමනෙන සුථොමිතො හොති, අඤ්ඤදත්ථු “නිප්පභිකතඛජ්ජොතො සමුදෙනි දිවාකරො”ති ථොමනං විය හොති. නනු ආචරියෙන අත්තතො ගන්ථනිගමනෙසු –

“පරමවිසුද්ධසද්ධාබද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතෙන

සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන

සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන

පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමත්තාගතෙන තිපිටකපරියත්තිහෙදෙ සාට්ඨකථෙ

සත්ථුසාසනෙ

අප්පට්ඨතඤ්ඤාණප්පභාවෙන

මහාවෙය්‍යාකරණෙනා”තිආදිනා –

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

අත්තනො අනුවච්චිකානි ගුණපදානි පකාසිතානි, සොයෙව ච පොරාණසිහලට්ඨකථායො සඬබ්භිත්වා අභිනවසඬගහට්ඨකථානං ආදිකත්තා පුබ්බඬගමො, අඤ්ඤෙ පන අභිනවට්ඨකථාකාරා තස්සෙව අනුවත්තිත්වා අවසෙසමෙකං වා ද්වෙ වා අට්ඨකථායො අකංසු. අභිධම්මට්ඨකථාසු ච යො යො අත්ථො විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තො, සො සො යථානුප්පත්තට්ඨානෙ තතො ගහෙන්වා තථෙව වුත්තො. විසෙසතො පන පටිච්චසමුප්පාදවිභව්ගඛන්ධායතනධාතුසච්චවිභව්ගවණ්ණනාසු කුමානකථාවණ්ණනාසු ච අයමත්ථො අතිවිය පාකටො, යොපි ච තත්ථ අප්පකො කතිපයමත්තො විසුද්ධිමග්ගෙන විසදිසො සංවණ්ණනාහෙදො දිස්සති, සොපි ආභිධම්මිකානං මනානුසාරෙන යථා පොරාණට්ඨකථායං වුත්තො, තථෙව වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා ච අට්ඨසාලිනියං සමන්තපාසාදිකාය විනයට්ඨකථාය අතිදෙසො දිස්සති [ධ. ස. අට්ඨ. 1 අකුසලකම්මපට්ඨකථා], තථෙව සමන්තපාසාදිකායමිති අට්ඨසාලිනියා අතිදෙසො දිස්සතෙව [පාරා. අට්ඨ. 1.11;]. යදි ච අට්ඨසාලිනී අඤ්ඤෙන කතා භවෙය්‍ය, කථං තාසු අඤ්ඤමඤ්ඤාතිදෙසො සක්කා කාතුං. තස්මා අභිධම්මට්ඨකථාසු අභියාවකො බුද්ධසොසො ආචරියෙන සමානනාමො චූළබුද්ධසොසොති යාවජ්ජතනා ආචරියපරම්පරාය ගභිතො සොතත්ථකීගන්ථකාරකො අඤ්ඤොයෙව, න ආචරියමහාබුද්ධසොසත්ථෙරො. තෙනෙව තත්ථ වුත්තං “භික්ඛුනා”ති ච “යතිනා”ති ච.

යදි පන එත්තකෙන නිට්ඨං න ගච්ඡෙය්‍ය, එවමිති විචාරෙතබ්බං – කින්නු බො සඬසපාලාදයො ථෙරා විසුද්ධිමග්ගාදීනං කරණත්ථාය ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරං ආයාවමානා අත්තනා සමන්ථතරොති සද්දහන්තා ආයාවන්ති උදාහු අසද්දහන්තාති? සද්දහන්තායෙව ආයාවන්තිති පාකටොයෙවායමත්ථො. තථා ච සති ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො සයං අඤ්ඤෙහි සමන්ථතරොව සමානො කස්මා අඤ්ඤං ආයාවෙය්‍ය. න භි සද්ධාසම්පන්නස්ස ථාමසම්පන්නස්ස යොබ්බනසම්පන්නස්ස ආචරියස්ස සුන්දරතරං අභිධම්මට්ඨකථං කාතුං භාරියං භවිස්සති. අභිධම්මට්ඨකථාසු ච වුත්තවචනානි විසුද්ධිමග්ගආගමට්ඨකථාසු වුත්තසංවණ්ණනාවචනෙහි එකාකාරානෙව භොන්ති. යදි ච අභිධම්මට්ඨකථං අඤ්ඤො කරෙය්‍ය, කථමිති තාහි වචනාකාරස්ස විසදිසතා භවෙය්‍ය එව. එතාසං නිගමනෙ ව දස්සිතෙන “බුද්ධසොසොති ගරුහි ගභිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා”ති වචනෙන “ආචරියබුද්ධසොසෙන කතා”ත්ථෙව පාකටා භොන්ති, න අඤ්ඤෙනාති. යෙපි “අඤ්ඤෙන කතා”ති වදන්ති, තෙපි “ඉමිනා නාම ථෙරෙනා”ති එකංසතො දස්සෙතුං න සක්කොන්ති, තථා දස්සෙතුඤ්ඤ ඌලසමත්තමිති සාධකවචනං න දිස්සති. තස්මා අභිධම්මට්ඨකථායොපි ඉදානි ආචරියෙහි චූළබුද්ධසොසොති වොහරිතෙන බුද්ධසොසෙන නාම භික්ඛුනායාවිතො

විසුද්ධිමග්ගවිනයාගමට්ඨකථානං

කාරකො

ආචරියමහාබුද්ධසොසත්ථෙරොයෙව අකාසිති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බන්ති.

යං පන මහාවංසෙ “ආචරියබුද්ධසොසො සීහළදීපාගමනතො පුබ්බෙ ජම්බුදීපෙ වසනකාලෙයෙව අට්ඨසාලිනිං අකාසි”ති අධිජ්ජායෙන –

225. “ධම්මසඤ්ඤායාකාසි, කච්ඡං සො අට්ඨසාලිනි”න්ති –

චුත්තං, තං ඉදානි දිස්සමානාය අට්ඨසාලිනියා න සමෙති. තත්ථ භි ගන්ථාරම්භෙයෙව විසුද්ධිමග්ගං අතිදිස්සිත්වා පච්ඡාපි සො ච, සමන්තපාසාදිකා ච බහුසු යානෙසු අතිදිස්සන්ති. තස්මා තස්සා ආචරියෙන සීහළදීපං පත්වා විසුද්ධිමග්ගඤ්ඤෙව සමන්තපාසාදිකඤ්ඤව කත්වා පච්ඡායෙව කතභාවො අතිවිය පාකට්ඨාති.

කඨබ්බාචිතරණීඅට්ඨකථාකරණං

කඨබ්බාචිතරණීං නාම පාතිමොක්ඛට්ඨකථං ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරො සොණත්ථෙරෙන යාවිතො මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගනිස්සිතං සීහළපාතිමොක්ඛට්ඨකථානයං නිස්සාය එකමිපි පදං පාළියා වා මහාවිහාරවාසීනං පොරාණට්ඨකථාහි වා අවිරොධෙත්වා අකාසි. තෙන චුත්තං තිස්සං අට්ඨකථායං –

“සුරතෙන නිවාතෙන, සුච්ඡල්ලෙඛචුත්තිනා;
විනයාචාරයුත්තෙන, සොණත්ථෙරෙන යාවිතො.

තත්ථ සඤ්ජාතකඨබ්බානං, භික්ඛූනං තස්ස වණ්ණනං;
කඨබ්බාචිතරණත්ථාය, පරිපුණ්ණවිනිච්ඡයං.

මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං;
චත්තයිස්සාමි නාමෙන, කඨබ්බාචිතරණීං සුභ”න්ති [කඨබ්බා අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා] ච.

“ආරභිං යමහං සබ්බං, සීහළට්ඨකථානයං;
මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං.

නිස්සාය සා අයං නිට්ඨං, ගතා ආදාය සබ්බසො;
සබ්බං අට්ඨකථාසාරං, පාළියත්ථඤ්ඤව කෙවලං.

න හෙත්ථ තං පදං අත්ථී, යං විරුජ්ඣෙය්‍ය පාළියා;

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

මහාවිහාරවාසීනං, පොරාණට්ඨකථාහි වා”ති [කඬ්ඛා. අට්ඨ. නිගමනකථා] ව.

ධම්මපදට්ඨකථාකරණං

අපරාපි තිස්සො අට්ඨකථායො සන්ති බුද්දකපායට්ඨකථා ධම්මපදට්ඨකථා සුත්තනිපාතට්ඨකථා වාති, යා තාසු දිස්සමානනිගමනවසෙන ආචරියබුද්ධිසොසෙනෙව කතාති පඤ්ඤායන්ති. තත්ථ පන චුත්තවචනානි කානිචි කානිචි ආගමට්ඨකථාසු චුත්තාකාරොන න භොන්ති. තස්මා එකෙ වදන්ති “නෙතා ආචරියබුද්ධිසොසස්සා”ති. එකච්චෙ පන “ආචරියස්ස උපට්ඨිකත්ථෙරෙහි පයිමං කතා, පච්ඡා ආචරියෙන ඔසානසොධනවසෙන පරියොසාපිතා වා භවෙය්සුං, අභිධම්මට්ඨකථං ආයාචන්තෙන චුළබුද්ධිසොසෙන වා කතා භවෙය්සු”න්ති වදන්ති.

තං තථා වා භොතු අඤ්ඤා වා, ඉදානි එකන්තතො විනිවිජ්ඣිතුං න සුකරමෙව. තස්මා තාසං නිගමනවචනවසෙනෙව එත්ථ පකාසයිස්සාම. තාසු හි ධම්මපදට්ඨකථං කුමාරකස්සපත්ථෙරෙන ආයාචිතො සිරිකුටස්ස (සිරිකුඩ්ඛස්ස) රඤ්ඤො පාසාදෙ විහරන්තො පරම්පරාහතං සිහලභාසාය සණ්ඨිතං පොරාණට්ඨකථං පාළිභාසාය ආරොපෙත්වා විත්ථාරගතඤ්ච වචනක්කමං සමාසෙත්වා ගාථාසු අසංවණ්ණිතපදබ්‍යඤ්ජනානි සංවණ්ණෙත්වා අකාසි. චුත්තඤ්චි තත්ථ ගන්ථාරම්භෙ –

“පරම්පරාහතා තස්ස, නිපුණා අත්ථවණ්ණනා;
යා තම්බපණ්ණිදීපමහි, දීපභාසාය සණ්ඨිතා...පෙ....

කුමාරකස්සපෙනාහං, ථෙරෙන ථීරචෙතසා;
සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන, සක්කච්චං අභියාචිතො...පෙ....

තං භාසං අතිවිත්ථාර, ගතඤ්ච වචනක්කමං;
පභායාරොපයිත්වාන, තන්තිභාසං මනොරමං.

ගාථානං බ්‍යඤ්ජනපදං, යං තත්ථ න විභාවිතං;
කෙවලං තං විභාවෙත්වා, සෙසං තමෙව අත්ථතො.

භාසන්තරෙන භාසිස්ස”න්ති [ධ. ප. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා] –

නිගමනෙ ව චුත්තං –

“විභාලෙ අධිරාජෙන, කාරිතම්භි කතඤ්ඤනා;

පාසාදෙ සිරිකුටස්ස, රඤ්ඤො විහරතා මයා’ති [ධ. ප. අට්ඨ. 2.නිගමනකථා].

එත්ථ ච සිරිකුටො නාම සමන්තපාසාදිකානිගමනෙ සිරිපාලොති චුත්තො මහානාමොයෙව රාජාති වදන්ති. එවං සති මහෙසියා ආනයනං සමාදාපනමාරම්භ තෙන රඤ්ඤො දින්නෙ ධුමරක්ඛපබ්බතවිහාරෙ වසන්තෙන සා කතාති වෙදිතබ්බා. චුත්තඤ්ඤෙනං මහාවංසෙ –

37-212.

“ලොභද්වාර-රලග්ගාම-කොට්ඨස්සාවනවිභයෙ;
තයො විහාරෙ කාරෙත්වා, භික්ඛූනං අභයුත්තරෙ.

213.

විහාරං කාරයිත්වාන, ධුමරක්ඛමභි පබ්බතෙ;
මහෙසියා’නයෙනා’දා, භික්ඛූනං ථෙරවාදින’න්ති.

තස්ස පන රඤ්ඤො කාලෙ සා නිට්ඨාපිතාති න සක්කා ගහෙතුං. තස්ස භි රඤ්ඤො එකච්ඡතිමවස්සෙ සමන්තපාසාදිකං නිට්ඨාපෙසි. සො ච රාජා ද්වාවිසතිමවස්සෙ දිවඬිගතො. එත්ථත්තරෙ සාධිකඑකවස්සෙන “චතස්සො ච ආගමට්ඨකථායො තිස්සො ච අභිධම්මට්ඨකථායො අයඤ්ච ධම්මපදට්ඨකථා’ති සබ්බා එතා න සක්කා නිට්ඨාපෙතුන්ති.

පරමත්ථජොතිකාට්ඨකථාකරණං

පරමත්ථජොතිකං නාම බුද්දකපාඨස්ස වෙව සුත්තනිපාතස්ස ච අට්ඨකථං කෙනච්ඡි අනායාචිතො අත්තනො ඉච්ඡාවසෙතෙව අකාසි. චුත්තඤ්ඤෙනං බුද්දකපාඨට්ඨකථාය ගන්ථාරම්භෙ –

“උත්තමං වන්දනෙය්‍යානං, වන්දිත්වා රතනත්තයං;
බුද්දකානං කරිස්සාමි, කෙසඤ්චි අත්ථවණ්ණනං.

බුද්දකානං ගම්භීරත්තා, කිඤ්චාපි අතිදුක්කරා;
වණ්ණනා මාදිසෙනසා, අබ්බොධන්තෙන සාසනං.

අජ්ජාපි තු අබ්බොච්ඡින්නො, පුබ්බාවරියනිච්ඡයො;
තථෙව ච යීතං යස්මා, නවඬිගං සත්ථුසාසනං.

තස්මාහං කාතුමිච්ඡාමි, අත්ථසංවණ්ණනං ඉමං;
සාසනඤ්චෙව නිස්සාය, පොරාණඤ්ච විනිච්ඡයං.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

සද්ධම්මබ්‍රහ්මානෙන, නාත්තුක්කංසනකමායනා;

නාඤ්ඤෙසං වම්භනත්ථාය, තං සුභාථ සමාහිතා”ති.

බ්‍රහ්ම පන විචක්ඛණා ඉමා ආරම්භගාථායො විචිතිත්වා “නෙතං ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස විය වචනං හොති”ති වදන්ති. අයඤ්ච නෙසං විචිතනාකාරො, ආචරියබුද්ධසොසො හි යං කඤ්චි ගන්ථං සීලාදිගුණසම්පන්නෙන අඤ්ඤෙන ආයාචිතොව කරොති, ඉධ පන කොච්ඡි ආයාචකො නත්ථි. පුනඡි ආචරියො “පොරාණසීහළට්ඨකථං භාසාපරිවත්තනවසෙන කර්ස්සාමි”ති ව “මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගං නිස්සාය කර්ස්සාමි”ති ව එවං පටිඤ්ඤං කත්වාච කරොති, ඉධ පන තාදිසීඡි පටිඤ්ඤා නත්ථි. පුනඡි ආචරියො අතිගම්භීරත්ථානං චතුත්තඤ්චාගමානං අභිධම්මස්ස ව සංවණ්ණනාරම්භෙහි දුක්කරභාවං න කථෙති, ඉධ පන “සාසනං අබොධන්තෙන මාදිසෙනා”ති අත්තනා සාසනස්ස අබුද්ධභාවං පකාසෙත්වා “අතිදුක්කරා”ති ව කථෙති. තස්මා “නෙතං ආචරියබුද්ධසොසස්ස විය වචන”න්ති වදන්ති. තං යුත්තං විය දිස්සති, ආචරියො හි අත්තනො ගන්ථනිගමනෙසු “තිපිටකපරියත්තිප්පහෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤ්ඤාණප්පභාවෙනා”ති අත්තනො ඤාණප්පභාවං පකාසෙසි, සො “සාසනං අබොධන්තෙන මාදිසෙන අතිදුක්කරා”ති ඊදිසං වචනං න කථෙයායෙවාති.

ජාතකට්ඨකථාකරණං

ජාතකට්ඨකථාපි ව ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරෙතොව කතාති වදන්ති, කරණං පනෙත්ථ න දිස්සති. සා පන අත්ථදස්සිත්ථෙරෙන ව බුද්ධමිත්තත්ථෙරෙන ව මහිසාසකනිකායිකෙන ව බුද්ධදෙවත්ථෙරෙනාති තීහි ථෙරෙහි අභියාචිතො මහාවිහාරවාසීනං වාචනාමග්ගං නිස්සාය කතා. ඉමිස්සාපි නාමවිසෙසො නත්ථි. චුත්තං හිමිස්සා ආරම්භෙ –

“බුද්ධවංසස්ස එතස්ස, ඉච්ඡන්තෙන චිරට්ඨිතිං;
යාචිතො අභිගන්ත්වාන, ථෙරෙන අත්ථදස්සිනා.

අසංසට්ඨවිහාරෙන, සදා සුද්ධවිහාරිනා;
තථෙව බුද්ධමිත්තෙන, සන්තචිත්තෙන විඤ්ඤනා.

මහිසාසකවංසමිහි, සම්භූතෙන නයඤ්ඤනා;
බුද්ධදෙවෙන ව තථා, හික්ඛුනා සුද්ධබුද්ධිනා.

මහාපුරිසවරියානං, ආනුභාවං අචිත්තියං;

තස්ස විජ්ජොතයන්තස්ස, ජාතකස්සත්ථවණ්ණනං.

මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං;

භාසිස්සං භාසතො තං මෙ, සාධු ගණ්හන්තු සාධවො’’ති.

එත්තාවතා ව ආචරියබුද්ධසොසත්ථෙරස්ස ගන්ථභාවෙන පාකටාහි සබ්බට්ඨකථාහි සහ විසුද්ධිමග්ගස්ස කරණප්පකාරො විත්ථාරෙන විභාවිතො හොති.

සකලලොකපත්ථාරකාරණං

කිස්සෙස	විසුද්ධිමග්ගො	සකලලොකෙ	පත්ථවොති?
පරිසුද්ධපිටකපාළිනිස්සයභාවතො,		සික්ඛත්තයසඬගභභාවතො,	
පොරාණට්ඨකථානං	භාසාපරිවත්තනභාවතො,	පරසමයවිචජ්ජනතො,	
සකසමයවිසුද්ධිතො,		සීලධුතඬගසමථඅභිඤ්ඤාපඤ්ඤාපහෙදාදීනං	
පරිපුණ්ණවිභාගතො,	යාව	අරහත්තා	පටිපත්තිතයපරිදීපනතො,
උත්තානානාකුලපදබ්‍යඤ්ජනසඬබ්‍රහ්මභාවතො,		සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්ථභාවතො,	
පසාදනීයානං දිට්ඨානුගතාපාදනසමත්ථානං	වත්ථුනඤ්ච	දීපනතොති	එවමාදීහි
අනෙකසතෙහි ගුණෙහි එස	සකලලොකෙ	පත්ථවො	ජාතො.

අයඤ්චි විසුද්ධිමග්ගො සඬගීතිත්තයාරුළුහපරිසුද්ධපාළිපිටකමෙව නිස්සාය පවත්තො, න මහාසඬසිකාදීනං සත්තරසන්තං නිකායානං පිටකං, නපි මහායානිකානං පිටකං. සපරිවාරං සික්ඛත්තයඤ්ච එත්ථ පරිපුණ්ණමෙව සඬගහෙත්වා දස්සිතං. චුත්තඤ්ඤෙතං ආචරියෙන ආගමට්ඨකථාසු ගන්ථාරම්භෙ

—

“සීලකතා ධුතඬමමා, කම්මට්ඨානානි චෙව සබ්බානි;
වරියාවිධානසහිතො, ඤානසමාපත්තිවිත්ථාරො.

සබ්බා ව අභිඤ්ඤායො, පඤ්ඤාසඬකලනනිච්ඡයො චෙව;
බන්ධාධාතායතනි,න්ද්‍රියානි අරියානි චෙව චත්තාරි.

සච්චානි පච්චයාකාර,දෙසනා සුපරිසුද්ධනිපුණනායා;
අවිමුක්තතන්තිමග්ගා, විපස්සනාභාවනා චෙව.

ඉති පන සබ්බං යස්මා, විසුද්ධිමග්ගෙ මයා සුපරිසුද්ධං;
චුත්තං තස්මා හියොයා, න තං ඉධ විචාරයිස්සාමි’’ති.

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

යස්මා පන විසුද්ධිමග්ගො චතුත්තං ආගමට්ඨකථානං අවයවභාවෙන කතො, තස්මා තා විය පොරාණසීහළට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනවසෙන වෙව පුනස්පුනාගතමත්ථානං සංඛිපනවසෙන ච පරසමයවිච්ඡින්නවසෙන ච මහාවිහාරවාසීනං පරිසුද්ධිවිනිවිජයසඬ්ඛාතස්ස සකසමයස්ස දීපනවසෙන ච කතො. චුත්තඤ්ඤෙනං ආචරියෙන -

“අපනෙත්වාන තතොහං, සීහළභාසං මනොරමං භාසං;
තත්තිනයානුච්ඡවිකං, ආරොපෙත්තො විගතදොසං.

සමයං අවිලොමෙත්තො, ථෙරානං ථෙරවංසපදීපානං;
සුනිපුණවිනිවිජයානං, මහාවිහාරෙ නිවාසීනං;
භිත්වා පුනස්පුනාගත-මත්ථං අත්ථං පකාසයිස්සාමි”ති [දී. නි. අට්ඨ.
1.ගන්ථාරම්භකථා] ව.

“මජ්ඣෙ විසුද්ධිමග්ගො, එස චතුත්තම්පි ආගමානඤ්ඤි;
යත්වා පකාසයිස්සති, තත්ථ යථාභාසිතමත්ථං.

ඉව්වෙව කතො තස්මා, තම්පි ගහෙත්වාන සද්ධිමෙතාය;
අට්ඨකථාය විජානථ, දීඝාගමනිස්සිතං අත්ථ”න්ති [දී. නි. අට්ඨ.
1.ගන්ථාරම්භකථා] ව.

“සා හි මහාඅට්ඨකථාය, සාරමාදාය නිට්ඨිතා එසා;
එකාසිතිපමාණාය, පාළියා භාණවාරෙහි.

එකුනසට්ඨිමත්තො, විසුද්ධිමග්ගොපි භාණවාරෙහි;
අත්ථජපකාසනත්ථාය, ආගමානං කතො යස්මා.

තස්මා තෙන සභායං, අට්ඨකථා භාණවාරගණනාය;
සුපරිමිතපරිච්ඡින්නං, චත්තාලිසං සතං හොති”ති [දී. නි. අට්ඨ.
3.නිගමනකථා] ව.

යදි වායං විසුද්ධිමග්ගො ආචරියෙන ආගමට්ඨකථායො විය අකත්වා පොරාණසීහළට්ඨකථායො ච අනොලොකෙත්වා කෙවලං අත්තනො ඤාණජපභාවෙනෙව කතො අස්ස, නායං ආගමට්ඨකථානං අවයවොති ගහෙතඛිබ්බො අස්ස, අඤ්ඤදත්ථු “ආගමට්ඨකථායො මහාට්ඨකථාය සාරභූතා, විසුද්ධිමග්ගො පන න තස්සා සාරභූතො, කෙවලං ආචරියස්ස මනියාව කතො”ති එවමෙව චත්තඛිබ්බො අස්ස. යස්මා පන තථා අකත්වා පුඛිබ්බෙ චුත්තජපකාරෙනෙව කතො, තස්මා අයම්පි විසුද්ධිමග්ගො තාසං

ආගමටියකථානං කරණාකාරෙනෙව කතොති ච, තතොයෙව මහාටියකථාය සාරභූතොති ච දට්ඨබ්බො.

එකච්චෙ පන විවක්ඛණා ආචරියබුද්ධසොසස්ස ගන්ථෙසු උත්තරපක්ඛසාසනිකානං අස්සසොසනාගජ්ජුනවසුඛන්ධුආදීනං හික්ඛුනං විය පොරාණගන්ථෙ අනිස්සාය අත්තනො ඤාණෙනෙව තක්කෙන්වා දස්සිතං ධම්මකථාවිසෙසං අදිස්වා අසන්තුට්ඨවිත්තා එවං වදන්ති “බුද්ධසොසස්ස අඤ්ඤං අනිස්සාය අත්තනො ඤාණජපභාවෙනෙව අභිනවගන්ථුප්පාදනං න පස්සාමා”ති. තං තෙසං ගරභාවචනම්පි සමානං ථෙරවාදීනං පසංසාවචනමෙව සම්පජ්ජති. ථෙරවාදීනො හි එවං ජානන්ති “බුද්ධෙනෙව භගවතා සම්මාසම්බුද්ධෙන දෙසෙතබ්බො වෙව ධම්මො පඤ්ඤාපෙතබ්බො ච විනයො අනවසෙසෙන දෙසිතො වෙව පඤ්ඤත්තො ච, සොයෙව ධම්මවිනයො සද්ධාසම්පන්නෙහි හික්ඛුහි වෙව ගහට්ඨෙහි ච යථාරහං පටිපජ්ජිතබ්බො, න තතො අඤ්ඤො ධම්මවිනයො තක්කෙන්වා ගවෙසෙතබ්බො. යදි පන අඤ්ඤො ධම්මවිනයො කෙනචි තක්කෙන්වා කටීතො අස්ස, තං තස්සෙව තක්කිතො සාසනං හොති න සත්ථු සාසනං. යං යං පන භගවතො ධම්මවිනයෙ පදබ්බාඤ්ජනං අත්ථතො අපාකටං හොති, තත්ථ තත්ථ පොරාණකෙහි පටිසම්භිදාජලහිඤ්ඤාදිගුණසම්පන්නෙහි භගවතො අධිප්පායං ජානන්තෙහි අට්ඨකථාවරියෙහි සංවණ්ණිතනයෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො, න අත්තනොමතිවසෙනා”ති. ආචරියබුද්ධසොසො ච තෙසං ථෙරවාදීනං අඤ්ඤතරො, සොපි තථෙව ජානාති. චුත්තඤ්ඤෙතං ආචරියෙන -

“බුද්ධෙන ධම්මො විනයො ච චුත්තො,
යො තස්ස පුත්තෙහි තථෙව ඤාතො;
සො යෙහි තෙසං මතිමච්චජන්තා,
යස්මා පුරෙ අට්ඨකථා අකංසු.

තස්මා හි යං අට්ඨකථාසු චුත්තං,
තං වජ්ජයිත්වාන පමාදලොමං;
සබ්බම්පි සික්ඛාසු සගාරවානං,
යස්මා පමාණං ඉධ පණ්ඩිතානං.

තතො ච භාසන්තරමෙව හිත්වා,
විත්ථාරමග්ගඤ්ඤව සමාසයිත්වා...පෙ....

යස්මා අයං භෙස්සති වණ්ණනාපි,
සක්කච්ච තස්මා අනුසික්ඛිතබ්බො”ති [පාරා. අට්ඨ.
1.ගන්ථාරම්භකථා].

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

තෙනෙව ආචරියො භගවතො ධම්මවිනයං වා පොරාණට්ඨකථං වා අනිස්සාය අත්තනො ඤාණෙන තක්කෙත්වා වා අත්තනා පරිච්ඡාදොක්ඛියගන්ථෙහි ගහෙත්වා වා න කඤ්චි ගන්ථං අකාසී. යදි පන තාදිසං කරෙය්‍ය, තං ථෙරවාදිනො මහාපදෙසසුත්තෙ [\[දී. නි. 2.188; අ. නි. 4.180\]](#) චුත්තනයෙන “අද්ධා ඉදං න වෙව තස්ස භගවතො වචනං, බුද්ධසොසස්ස ව ථෙරස්ස දුග්ගහිත”න්ති ඡඩ්ඛෙය්‍යංයෙව. යතො ව ඛො අයං විසුද්ධිමග්ගො පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනාදිවසෙනෙව ආචරියෙන කතො, තතොයෙව ථෙරවාදිනො තං මහාපදෙසසුත්තෙ චුත්තනයෙන “අද්ධා ඉදං තස්ස භගවතො වචනං, ආචරියබුද්ධසොසස්ස ව ථෙරස්ස සුග්ගහිත”න්ති සම්පට්ඨන්ති. තෙනාපායං සකලලොකෙ පත්ථටො හොති.

සීලධුතඬගාදීනං විභාගො ව පටිපත්තිනයපරිදීපනඤ්ච පාකට්ඨෙව. තථායං විසුද්ධිමග්ගො සුවිඤ්ඤෙය්‍යපදවාකොහි වෙව අනාකුලපදවාකොහි ව තත්තිනයානුරූපාය පාලිගතියා සුට්ඨ සඬබ්බතො, තතොයෙව වස්ස අත්ථොපි සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොති. තස්මා තං ඔලොකෙන්තා විඤ්ඤානො විසුද්ධජ්ඣාසයා බණ්ණ බණ්ණ අත්ථපටිසංවෙදිනො වෙව ධම්මපටිසංවෙදිනො ව හුත්වා අනප්පකං ජිතිසොමනස්සං පටිසංවෙදෙන්ති.

අනෙකානි වෙන්ථ පසාදාවහානි මහානිස්සත්ථෙරවත්ථුආදීනි [\[විසුද්ධි. 1.15\]](#) සිහළවත්ථුනි ව ධම්මසෙනාපතිසාරිපුත්තත්ථෙරවත්ථුආදීනි [\[විසුද්ධි. 1.19\]](#) ඡම්බුදීපවත්ථුනි ව දීපිතානි. තානි පස්සිත්වා අනුස්සරන්තානං සප්පුරිසානං බලවපසාදො ව උප්පජ්ජති, “කදා නු ඛො මයම්පි ඊදිසා භවිස්සාමා”ති දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජිතුකාමතා ව උප්පජ්ජති.

එවං පරිසුද්ධපිටකපාලිනිස්සයතාදීහි අනෙකසතෙහි ගුණෙහි අයං විසුද්ධිමග්ගො සකලලොකෙ පත්ථටො ඡාතොති වෙදිතබ්බො. යථා වායං විසුද්ධිමග්ගො, එවං අඤ්ඤාපි ආචරියෙන කතා තිපිටකසඬගහට්ඨකථායො පොරාණට්ඨකථානං භාසාපරිවත්තනභාවාදීහි ගුණෙහි සකලලොකෙ පත්ථටායෙව හොන්ති.

එත්තාවතා ව පන කිමත්ථං කතොතිආදීනම්පි පඤ්භානමත්ථො විත්ථාරෙන විභාවිතොව හොතිති.

තත්ථෙතං වුච්චති –

1.

සම්භාවනීයස්ස සුධිවරාන-
මාදත්තධිරිට්ඨපදස්ස යස්ස;
පඤ්ඤාදිජාතා ලලිතා ගුණාහා,

භාතෙව ලොකමිහි සතං මුදාය.

2.

ස බුද්ධසොසාවිහරිග්ගධිමා,
විදුන'මච්චන්තසමාදරා'දා;
සභාවජං ඛ්‍යත්තිසසත්තිලද්ධං,
සිරිං දධාතෙව සුබුද්ධසොසො.

3.

“සම්බුද්ධසෙට්ඨෙ පරිනිබ්බතස්මිං,
සංවච්ඡරානං දසමෙ සතමිහි;
ජාතො’’ති ඤාතො විබුදෙහි බුද්ධ-
සොසඬ්ඤායො පත්තසමත්තමානී.

4.

විඤ්ඤා විදු'මස්ස පුමග්ගජාතෙ,
සඤ්ජාතතං දක්ඛිණදෙසභාගෙ;
රම්මෙ'න්ද්‍රියස්මිං සුජනාකරස්මිං,
තත්තත්ථමෙසින්'මයං පතීති.

5.

මොරණ්ඩගාමමිහි ස තත්ථ ජාතො,
පුඤ්ඤානිතො විජ්ජකුලමිහි සම්මා;
සුරස්ස ලොකත්ථසමාවහත්ථං,
උජ්ජජ්ජනායා'දාරුණොව රංසි.

6.

සංවද්ධබුද්ධි ස පවුද්ධිපත්තො,
ආරාධයං ඤාතිගණං සදෙව;
වෙදෙසු විජ්ජාසු තදඤ්ඤසිජ්ජ-
ගන්ථෙස්වනායාසපවිණතා'ගා.

7.

සුද්ධාධිමුත්තීන විවෙචනෙන,
සාරානු'සාරොති විවිඤ්චමානො;
වෙදෙස්ව'සාරත්ත'මබුජ්ඣි යස්මා,
තුට්ඨිං ස නාපජ්ජි සුතෙන සෙන.

8.

අන්වෙසතො තස්ස පසත්ථසාරං,

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

සද්ධම්මසාරො සවනෙන ලද්ධො;
නින්නොව බුද්ධස්ස ස සාසනම්හි,
උස්සාහජාතො'පගමාය තත්ථ.

9.

ධම්මාභිලාසී ස විරොචි තත්ථ,
සංලද්ධපබ්බජ්ජපසම්පදොව;
ථෙරො'පසඬකම්ම විසුද්ධථෙර-
වාදීනිකායම්හි පතීතපඤ්ඤෙ.

10.

තදා හි'සුං දක්ඛිණඉන්ද්‍රියම්හි,
නිවාසිනො ථෙරියවංසජාතා;
තදඤ්ඤවාදී ච මුනී මුනින්ද-
මතං යථාලද්ධි පකාසයන්තා.

11.

සද්ධම්මසාරාධිගමාය හියොයා,
පාළිං සමුග්ගණ්හි ජීනෙරිතං, සා;
ජීවිහග්ගලීලා මනසා'සිතා'ස්ස,
ලක්ඛිව පුඤ්ඤෙ නිවසං බහාස.

12.

ඵවං තමුග්ගණ්හ'මබ්බොධි සම්මා,
“ඵකායනොයං සුච්ඡුද්ධියාති;
මග්ගො විචට්ටාධිගමාය” තත්ථො-
යොගං සමාපජ්ජී පරං පරත්තී.

13.

සභාවපඤ්ඤා මහතී ච සත්ථ-
න්තරොපලද්ධා විපුලාව විජ්ජා;
තෙනස්ස බුද්ධොත්තිසමුද්දතිණිණෙ,
අකිච්ඡසාධිත්තපභාව'මඤ්ඤා.

14.

බුද්ධස්ස කිත්තීව සුකිත්තිසොසො,
චත්තිස්සතෙ'ච්චස්ස ගරු වියත්තා;
අත්ථාන්විතං නාමමකංසු බුද්ධ-
සොසොති සම්බුද්ධමතඬිගතස්ස.

15.

මයුරදුතවිනයපට්ටනස්මිං,
නිවස්ස කඤ්ථීවිහපුරාදිකෙ ව;
ස අන්ධකාඛ්‍යාතසදෙසියට්ඨ-
කථං සමුග්ගණ්හි සමාහිතත්තො.

16.

තාවත්තකෙනස්ස සුමෙධසස්සා-
සන්තුට්ඨවිත්තස්ස තතුත්තරිමපි;
සම්බුද්ධවාණිසු සමත්තමත්ථං,
අඤ්ඤාතුමිච්ඡා මහතී අජායි.

17.

මහාමහින්දාදිවසිවරෙහි,
සමාහතා යාට්ඨකථා සසාරා;
සථෙරවාදා සුවිනිච්ඡයා ව,
තදා විහාතා වත ලඬකයා'සුං.

18.

පවත්තිමෙනං විදිය'ස්ස මෙන-
දහොසි 'යං නුන'හිරාමලඬකං;
අලඬකරොන්තිං රතනාකරංව,
උපෙච්ච සික්ඛෙ'ට්ඨකථා මහන්තී.

19.

තා භාසයා සිහලිකාය රච්චා,
තන්තිං සමාරොප්පා නවං කරෙය්‍යං;
ඵවඤ්ඤි දෙසන්තරියාන බුද්ධ-
මානීනමත්ථං බලු සාධයෙ'ති.

20.

පුරෙ ව ලඬකාගතසාසනං යං,
සුනිම්මලින්දුව හිමාදිමුත්තො;
පහාසි, කිස්මිඤ්චි තදාඤ්ඤවාද-
මනාකුලං තා'කුලතං ජගාම.

21.

ජිනමහි නිබ්බානගතෙ හි වස්ස-
සතන්තරෙ සාසනිකා සමග්ගා;

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

සමානවාදා ජීනසාසනමිති,
න කොචි හෙදොපි තදා අහොසි.

22.

පච්ඡා ච සද්ධම්මදුමාහතෙහා-
ධම්මෙහි වාතෙහි පටිච්ච පාපෙ;
ජාතෙහි සංවිග්ගමනා සමාය,
ථෙරෙ' ස'මුයොගමකංසු දළ්භං.

23.

සඬ්ඨිතියො කච්ච සුපෙසලෙහි,
නිග්ගස්භමානාපි ථෙරෙහි දළ්භං;
ඡින්නාපි රුක්ඛා'ස්ස පුනොරුහාවා-
කාසුංච ධම්මං විනයා'ඤ්ඤථා තෙ.

24.

නානාගණා තෙ ච අනෙකවාදා,
සංසග්ගකාරා ජීනසාසනෙ'සුං;
වාදෙහි අඤ්ඤෙහි ජිනෙරිතෙහා-
සුද්ධායමානා විනයඤ්ච ධම්මං.

25.

වාදා ච වාදී පිටකානි තෙසං,
ලඬ්ඨකං මලඬ්ඨකංච කරං'පයාතා;
පටිග්ගහෙසුං පාහයාදිවාසී,
නාඤ්ඤෙ මහාඛ්‍යාතවිහාරවාසී.

26.

යථා ච බුද්ධාභිනිතාව පාළි,
තදත්ථසාරා ච වසීහි ඤාතා;
න “තෙධ වොක්කම්ම විසුද්ධථෙර-
වාදී විවාදී”ති පවත්ති කාවි.

27.

ජීවංච රක්ඛිංසු සථෙරවාදං,
තන්තිං තදත්ථඤ්ච සනිඤ්ඤායං තෙ;
තස්මා න සක්කාව තදඤ්ඤවාදි-
වාදෙහි භන්තුං චු'පගන්තුමද්ධා.

28.

තංවාදසංභෙදහයඤ්ච මඤ්ඤයා,
 “දුද්ධාරවෙලාපි භයෙහි තන්තිනං;
 සම්මොහතාදීහි භවෙ”ති පොත්ථකං,
 ආරොප්‍ය සම්මා පරිපාලයිංසු තෙ.

29.

තදා හි තෙසං පටිබාහනෙ රණ-
 විදංච සික්ඛං ජිනසාසනද්ධරො;
 ස බුද්ධසොසො මුනි බුද්ධිපාටවො,
 ගතො’සි දීපං වරතම්බපණ්ණිකං.

30.

ලඬිකං උපෙච්ච ස මහාට්ඨකථාණ්ණවස්ස,
 පාරං පරං චිතරණෙ ථීරනිණ්ණයොච;
 සංසුද්ධවංසජනිවාසමහාවිහාර-
 මාගා’ම්බරංච උදයින්දු’පසොභයන්තො.

31.

තස්මිඤ්ච දක්ඛිණදිසාය වසී ස තත්ථ,
 සොභං පධානසරසඤ්ඤිතපාරිවෙණං;
 පාසාද’මුත්තම’මකා සුජනෙහි සෙඛ්‍යං,
 සන්තො මහානිගමසාමී සුවිණ්ණධම්මො.

32.

සම්මා ච යොගමකරී බුධබුද්ධම්මිත්ත-
 ථෙරාදි’මන්ත’වුපයාත’මනුනතන්තෙ;
 සංසෙවිතො විවිධඤායපබුද්ධියා සො,
 සුත්තාහිධම්මවිනයට්ඨකථාස්ථ’නුනං.

33.

වෙය්‍යත්තියං’ස සමයෙ සමයන්තරෙ ච,
 පඤ්ඤාය දිස්ථ විචටංච නිහිතමත්ථං;
 ථෙරා සමග්ගජිනමග්ගමතා’මතාසී,
 මඤ්ඤිංසු නග්ගරතනංච සුදුල්ලහන්ති.

34.

විඤ්ඤාය ධම්මවිනයත්ථයථිච්ඡදානෙ,
 චිත්තාමණිති සුනිරූපිතබුද්ධිරූපං;
 යස්සෙ’ත්ථ නිච්ඡිතමනො කච්ඡඩ්ඝපාල-

විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

ත්ථෙරුත්තමො ජනහිතාය නියොජයි තං.

35.

“කිඤ්චාපි සන්ති විවිධා පටිපත්තිගන්ථා,
කෙසඤ්චි කිඤ්චි තු න බුද්ධමතානුසාරං;
සංසුද්ධිථෙරසමයෙහි ච තෙ විරුද්ධා,
තස්මා කරොතු විමලං පටිපත්තිගන්ථං”.

36.

මෙත්තාදයම්බුදුවනං ජනභූමියං’ස,
සංවස්සතෙ ච’රියමග්ගගමග්ග’මග්ගං;
සංසොධනත්ථ’මිති ‘පත්ථිතථෙරආසං,
පුරෙස්ස’මෙත’මිති කාසි විසුද්ධිමග්ගං.

37.

වීරානුකම්පසතියොජිතබුද්ධිමා සං,
ඔග්ගය්හ, ගය්හ ච’බ්ලට්ඨකථා සතන්තී;
සාරං සබ්බෙ’මනපෙක්ඛිය සාධුකං ස,
යං’කාසි, කං නු’ධ න රොචයතෙ බුධං සො.

38.

චුත්තෙ’ත්ථ භාවපරමාව සභාවධම්මා,
චත්ථු ච පිතිසුඛවෙදනියා’නිතාව;
පුණ්ණොව සබ්බපටිපත්තිනයෙහි වෙසො,
පුප්ඵාහිපුල්ලපවනංව වීරාජතෙ’යං.

39.

යං පස්සියාන පරිකප්පිය රත්තසාර-
ගබ්භං විසුද්ධි’මහියාතු’මපෙක්ඛමානා;
තං සාර’මාදිසිතු’මාසු පයුත්තයුත්තා,
දිස්වා හි නග්ගරතනං නනු වජ්ජයෙ න.

40.

කන්තා පදාවලි’හ තන්තිනසානුසාරා,
සාරාතිසාරනයපන්ති පසිද්ධසිද්ධා;
අත්ථා ච සන්තිනුගමාය තුලායමානො-
යොගගෙන මෙත්ථ හි විනා පටිපත්ති කා’ඤ්ඤා.

41.

ආභාති සත්ථු චතුරාගමමජ්ඣගො’යං-

අත්ථෙ පකාසයිහ භාණුව නෙකදබ්බෙ;
මෙධාවිපිතිජනනං'ස විධාන'මෙතං-
තීතඤ්ඤි යාව කච්ඡොවර'මස්ස ඤාණං.

42.

දිට්ඨාව තික්ඛමති'මස්ස විසුද්ධිමග්ග-
සම්පාදනෙන සමුපාත්තසුඨිපදෙහි;
තෙනස්ස බුද්ධච්ඡන්ධවිභාවනාය,
පබ්බත්තසත්ති විදිතා විදිතාගමෙහි.

43.

ඛ්‍යාතං කච්ඡි'ධිගතං යස'මාවහෙන,
ථෙරස්ස සුද්ධමතිබුද්ධසිරිවිභයස්ස;
ලොකත්ථ'මාවිකතපත්ථන'මාදියාන,
සාමඤ්ඤි නිත්තභද්දෙයෙන ජනාන'මත්ථෙ.

44.

සම්බුද්ධභාවවිදිතෙනි'මිනා සමත්ත-
පාසාදිකාවිභවිතයට්ඨකථා පණිතා;
සුරො'දිතෙ විය තයා විනයත්ථමුල්භා-
මුල්භි භවත්ති ජිනනීතිපථා'ධිගත්ත්වා.

45.

ලඬකා අලඬකතිකතාව මහාමහින්ද-
ත්ථෙරෙන යා ච විනයට්ඨකථා'භතා, තං;
කත්තාය සීහලගිරාය ගිරායමානා,
අච්චත්තකත්තබ්බලා මුත්තයො පුරා'සුං.

46.

අඤ්ඤා ච පච්චරි-කුරුන්දිසමඤ්ඤිකාදී,
දීපං පදීපකරණි විනයමිහි යා'සුං;
සඬගය්හ තාස'මබ්බලත්ථනයෙ ච ථෙර-
වාදෙ ච මුත්තරතනානිව මෙකසුත්තෙ.

47.

තාහෙව සීහලනිරුත්තිසුත්තඤ්ඤි තත්තිං,
ආරොපියාන රුචිරං අථ විත්ථකඤ්ඤි;
මග්ගං සමාසනවසෙන යථා සමත්ත-
ලොකෙන යා ගරුකතා කතමානනා'කා.

48.

සුද්ධන්වයාගථවිරා ව විසුද්ධථෙර-
වාදී විසුද්ධවිනයාගමපුජ්ජධම්මා;
සුද්ධං කරිංසු න යථෙ'න්ති තදඤ්ඤවාදා,
ඉච්චාදි'මාවිකරියා'සි නිදානමෙත්ථ.

49.

යස්මිං මනුඤ්ඤපදපන්ති සුභා සුබ්බාදා,
අත්ථා ව පිතිසම'විමභයතාදිභාවී;
චිත්තා විචිත්තමතිජා කච්චිත්තභංසා,
තස්මා රසායනි තදත්ථනුසාරිනං යං.

50.

අච්චන්තසාගරනිභා විවිධා නයත්ථා,
සන්තෙ'ත්ථ යා'සු විනයට්ඨකථා පුරාණා;
තාසං යථාහිමතපන්ති සුතන්තිකත්තං,
කිඤ්ඤි'ස්ස කිඤ්චි බලවීර'පට්ච්ච කාතුං.

51.

උය්‍යාග'මස්ස කරුණාපහිතං පට්ච්ච,
පඤ්ඤාසභායසහිතං බලවඤ්ච දළ්භං;
ලද්ධාව යා නිබ්බලොකමනුඤ්ඤභූතා,
මෙධාවිනං'නුසහගාව විරාජතෙ සා.

52.

විඤ්ඤාහි යා “විනයසාගරපාරතිණිණේ”,
සම්භාවිතා “සුතරණායනි සීසවාහා”;
ඉච්චාහිමානිතගුණා'ජ්ජ රරාජ යාව,
කිං යං ථීරං ලහු විනස්සති දුජ්ජසය්හං.

53.

“යා බ්‍යාපිනී'බ්බලනයස්ස සුබ්බාදිනී ව,
සොතුහි සෙවිතසදාතනධම්මරච්ඡිතං;
කත්ථාන ලොකපහිතෙ සගුණෙ දධන්තී,
යාතු'ති නට්ඨ'මුපගා'ට්ඨකථා පුරාණා.

54.

ජනාහිසත්තාය දයාය වොදිතො,
විජෙජ්ජ බෙදං විනයම්හි සාධුතං;

අථාගමාන'ට්ඨකථාවිධානනෙ,
ධුරං දධාතුං'භිමුඛා'සි සො සුධි.

55.

පද්මංච ඵුල්ලාභිනතං සුභාණුහං,
ලද්ධාන ඵුල්ලං'තිසයා'සි චෙතනා;
දායාදිනාගෙන ටීරග්ගධිමතා,
යා පත්ථිතා'රභිහ තදත්ථසිජ්ඣකෙන.

56.

දීඝාගමත්ථෙසු සබුද්ධිවික්කම-
මාගම්ම සාරාධිගමා සුමඬිගල-
නාමානුගත්තාව විලාසිනීති යා,
සංචණ්ණනා ලොකහිතාය සම්භවී.

57.

ගම්භීරමෙධාවිසයාගමම්භිසි,
ආරභිහ බුද්ධිං'ස සුනිම්මලිකතා;
විඤ්ඤාතබුද්ධාභිමතා බහු ජනා,
අඤ්ඤත්ථසාධා මහතඤ්භි බුද්ධියො.

58.

සා'නිතවිද්වාක්ඛිමනා මනායිතා,
කත්තාගමෙ ධම්මසභායතෙ සදා;
තෙනෙච මඤ්ඤෙ'හ තිරොකතා තයා,
කිං සිසග'ඤ්ඤත්‍ර පථඤ්ඤගාමිකා.

59.

පත්ථා මහත්තා'ම්බර'මම්බුදො යථා,
ලොකත්ථසාධිසි මහාසයං මති;
තස්මා'ස්ස සිද්ධා'ට්ඨකථාපරම්පරා,
බුද්ධිජපදානාය' හුචුං නවා නවා.

60.

බුද්ධාදිමිත්තං ටීරසෙට්ඨ'මුද්දිසං,
සංචණ්ණනා වාසි පපඤ්චසුද්ධි;
'සබ්බත්ථසාරෙ ජිනමජ්ඣමාගමෙ,
ලද්ධාන පිතිං සුජනා සමෙත්තු'ති.

61.

උප්පජ්ජි “සාරත්ථපකාසිනී”ති යා,
සා ජොතිපාලස්ස යථාභිලාසිතං;
ලොකං යථානාමිකසාරදීපනා,
භාතා’සි සම්මාපටිපත්තපත්ථදා.

62.

සම්පූරි කාතුං’ස මනොරථො යයා,
අඬුගුත්තරත්තාගමමත්ථවණ්ණනා;
තත්තාමධෙය්‍යං සුජනඤ්ච ජීවකං,
සො ජොතිපාලඤ්ච පසත්ථධිතිමං.

63.

උද්දිස්ස යං’කාසි පවිණතං කරං,
බුද්ධාදිසංසෙත්තසුමග්ගදස්සනෙ;
සද්ධම්මපුජ්ඣාන’ වනායිතා’සි සා,
විද්වාලිසඬ්ඝස්ස සදාවගාහණා.

64.

යෙන’ත්තලද්ධිං පජ්භන්තු සාධවො,
දුඛිබ්බාධධම්මෙ ච සභාවදීපනෙ;
බුජ්ඣන්තු, ඉච්චාසි’භිධම්මසාගරො,
තත්ථා’වතාරං සුකරෙන සාධිතී.

65.

මෙධාවිලාසා’ස්ස’හුචු’ට්ඨසාලිනී,
කත්තා ච සම්මොභවිනොදනීති යා;
තා බුද්ධසොසොති සතුල්‍යනාමික-
මාගම්ම ජාතා සුජනත්ථසාධිතී.

66.

අඤ්ඤා ච පඤ්චට්ඨකථා’භිධම්මපෙ,
භාවෙ නිධායෙ’ත්ථ යථා’ස්සු සුත්තරා;
ගම්භිරමත්ථෙසු පවිද්ධබුද්ධිතං,
සම්පාදනී සත්ථු’තුලත්තදීපනී.

67.

සොණාවහපෙරස්ස පටිච්ච යාවනං,
තා යාය කඬ්ඛා විතරන්ති භික්ඛවො;

යා පාතිමොක්ඛම්හි, තදන්වයාවිහයං,
සංවණ්ණනං'කාසි ස ධිමතං වරො.

68.

සමත්තලොකට්ඨවිභාවිරඤ්ජනා,
කතෙ'මිනා ධම්මපදස්ස වණ්ණනා;
ථීරං සමුද්දිස්ස කුමාරකස්සපං,
සතං මනං පිතිපච්ඡල්ලිතං යයා.

69.

අඤ්ඤා'ස්ස යා සුත්තනිපාත-බුද්දක-
පාඨත්ථදාතා පරමත්ථජොතිකා;
සංවණ්ණනා ජාතකතන්ති මණ්ඩනා,
තා භොත්ති ලොකස්ස හිතජ්ජපිට්ඨි.

70.

නිස්සෙසලොකම්හි පචාරණ්ණවිජා,
ලඬිකාගතාන'ට්ඨකථාන'මද්ධා;
යා ථෙරවාදීන'මපුරි බුද්ධ-
සොසග්ගථෙරස්ස පභාවලද්ධා.

71.

හද්දං'ස නාමඤ්ච, ගුණා මනුඤ්ඤා,
සමග්ගගාමී'නුකරොත්ති තෙසං;
සසඬිකසුරා හි සදාතනා යෙ,
ලොකං පමොදඤ්ච කරං වරන්ති.

72.

සුබුද්ධසොසස්ස විභාවිසත්ති-
පබ්බත්ති'මාරබ්භ ථීරාසහස්ස;
සමග්ගලොකො හි සුථෙරවාදෙ,
මානං පවඬිඨෙසි අනඤ්ඤජාතං.

73.

බුද්ධොති නාමං භුවනම්හි යාව,
සුබුද්ධසොසස්ස සියා න කිඤ්ඞි;
ලද්ධා හි සාධුහි මහොපකාරා,
මහග්ගවිත්තානිව තංසකාසා.

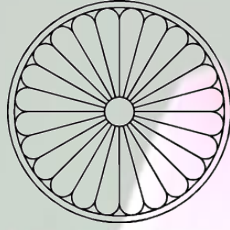
විසුද්ධිමග්ග නිදානකථා

74.

බියෙථ චණ්ණො න සමුද්ධටොපි,
නන්ව'ස්ස නෙකා හි ගුණා අනන්තා;
කො නු'ද්ධරෙය්‍යා' බ්ලසාගරොදෙ,
තථාපි මඤ්ඤන්තු සුඨි සදා තෙනි.

ඡට්ඨසඨ්ඨිතිහාරනිත්ථාරකසඨ්ඨසමිතියා පකාසිතායං

විසුද්ධිමග්ගනිදානකථා නිව්ඨිතා.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතාප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො තිලොක්ක.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තමණී හද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුභාවි ධාරෙච්ච වරාවි ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උග්ගය පිණිසයි.....